

YLISUKUPOLVINEN HUONO-OSAISUUS ENNALTA EHKÄISEVÄN SOSIAALITYÖN KOHTEENA

”...et korjataanko tässä jotain vai onko tämä mahdollisuuksien luomista?”

Sisko Piippo
Pro gradu-tutkielma
Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja kauppätieteiden tiedekunta
Sosiaalityö
Huhtikuu 2011

TIIVISTELMÄ

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO, Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta

Yhteiskuntatieteiden laitos, sosiaalityön pääaine

Sosiaalityö

PIIPPO, SSKO: Ylisukupolvinen huono-osaisuus ennalta ehkäisevän sosiaalityön kohteena

Pro gradu – tutkielma, 104 sivua, liitteet 3 (4 s)

Ohjaajat: Professori Pauli Niemelä ja YTT Veli-Matti Poutanen

Huhtikuu 2011

Avainsanat: huono-osaisuus, sosiaalinen perimä, sosiaalityö, ehkäisevä sosiaalityö

Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella ylisukupolvista huono-osaisuutta ilmiönä sekä ennalta ehkäisevän sosiaalityön kohteena. Lähestyin tutkimusaiheeni aikuissosiaalityöntekijöiden näkemysten ja kokemusten kautta. Aineistona on viiden aikuissosiaalityöntekijän puolistrukturoidut haastattelut. Haastattelut toteutuivat teemahaastatteluina. Aineiston analyysimenetelmä oli sisällönanalyysi, joka toteutui kolmen vaiheen kautta: redusointi, klusterointi ja abstrahointi.

Perheissä oleva huono-osaisuus näyttäytyy taloudellisena, koulutuksellisenä, sosiaalisena sekä elämänhallinnan vaikeuksina. Huono-osaisuuden siirtymisessä on yhtenä osatekijänä puutteellinen vanhemmuus. Tämän taustalla olivat puutteelliset resurssit vanhempina toimimiseen. Syinä tähän nähtiin vanhempien omat lapsuuden kokemukset sekä yhteiskunnan taholta tulevat, epätasa-arvoiset edellytykset toimivaan perhe-elämään. Toisena mahdollisena osatekijänä siirtymisessä on yhteiskunnan palvelujärjestelmään kohdistuva hyvinvointivaltioriippuvuus. Se ilmenee asiakkuuteen sopeutumisenä sekä omaan elämään liittyvinä alistumisen kokemuksina. Molempien osatekijöiden taustalla oli havaittavissa viitteitä oppimisprosessista.

Aikuissosiaalityössä huono-osaisuuden siirtymistä ehkäisemään pyrkivä työ kohdistui nuoriin. Ehkäisevän työn kohteena oli vanhemmuus. Huolimatta korjaavan työn painotuksesta, sosiaalityö näyttäytyi myös ennalta ehkäisevänä: Nuoret nähtiin tulevina vanhempina. Ennalta ehkäisevän sosiaalityön kehittämisajatukset paikallistuivat hyvinvointivaltioon liittyen peruspalvelujen toimivuuteen, työ- ja koulutuspolitiikkaan sekä perusturvan tasoon. Kehittämiskohdeena nähtiin myös asiakaslähtöisempi työote sekä oman työn lisäresurssit.

ABSTRACT

UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND, Faculty on Social Sciences and Business Studies
Department of Social Sciences, Social Work

PIIPPO, SISKU: Intergenerational inequality as an object of the preventive social work

Master's thesis, 104 pages, 3 appendixes (4 pages)

Advisors: professor Pauli Niemelä and university lecturer Veli-Matti Poutanen

April 2010

Keywords: inequality, social tradition, social work, preventive social work

The aim of this study is to explore social workers' views and experiences in intergenerational inequality and possibilities of preventive social work in taking care of it. Emphasis was in adult social work. Data of this study consists of five theme- interviews, which were half-structured. Analytical method is contents-analysis, comprising three phase: reduction, clustering and abstraction.

According to study, inequality in families is three-dimensional: economic, educational and social. The lack of control over one's life is mentioned, too. Transference of inequality is often inflicted by inadequate parenthood. Parents may not have enough resources to be caring parents. This may be caused by parents own unfavorable childhood experiences or by those unequal possibilities for being caring parent, which were given by society. Behind the transference may be welfare state-dependency, too. It appears as passive integration and submissiveness. In addition, learning process is part of both inadequate parenthood and welfare state dependency.

The aim of the preventive social work is better parenthood. In adult social work preventive action aims to support adolescents, who were seen as future parents. Thus there was preventive element in work, too, even if work with adults in general may be described as repairing. There is need to develop customer-oriented work for example via better networking and by increasing resources to personal services. On larger scale, there is also need to reform welfare state and its labor- and educational policy.

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO.....	6
1.1	Tutkimuksen tausta.....	6
1.2	Tutkimusongelma	8
2	YLISUKUPOLVINEN HUONO-OSAISUUS TUTKIMUKSEN JA SOSIAALITYÖN KOHTEENA	10
2.1	Huono-osaisuus ja sen ylisukupolvinen siirtyminen	10
2.1.1	Teoria sosiaalisesta liikkuvuudesta.....	16
2.1.2	Sosiaalisen periytyvyyden teoria	20
2.1.3	Köyhyyskulttuuri	21
2.1.4	Sosialisaatio	25
2.2	Ennalta ehkäisevä sosiaalityö ja ylisukupolvinen huono-osaisuus.....	28
2.2.1	Mitä on ennaltaehkäisevä sosiaalityö?.....	28
2.2.2	Ennalta ehkäisevää sosiaalityötä ylisukupolvisen huono-osaisuuden kontekstissa	32
3	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	35
3.1	Tutkimuksen aineisto ja sen hankinta.....	35
3.2	Tutkimusmenetelmät ja analyysi	36
3.3	Tutkimuksen luotettavuus ja eettinen arviointi.....	45
4	TULOKSET.....	48
4.1	Huono-osaisuus kasvuoloissa ja sen ylisukupolvinen siirtyminen	48
4.1.1	Puutteellinen vanhemmuus taustatekijänä	54
4.1.2	Hyvinvointivaltiorippuvuus taustatekijänä	60
4.2	Ylisukupolvista siirtymää ehkäisemään pyrkivä sosiaalityö	65
4.2.1	Huono-osaisuus ei aina siirry – työn lähtökohta ja peruste	65

4.2.2	Ennalta ehkäisevän sosiaalityön luonne.....	68
4.2.3	Työhön liittyviä kehittämisajatuksia.....	84
5	POHDINTA.....	89
	LÄHTEET	
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta

Haluan tutkimuksessani perehtyä huono-osaisuuteen ylisukupolvisena ilmiönä. Aihe on ollut kiinnostukseni kohteena koko opiskeluaikani. Olen työskennellyt opintojeni loppuaikana sosiaalityöntekijänä aikuissosiaalityön yksikössä. Työni onkin herättänyt minussa uudenlaisia pohdintoja liittyen sosiaalityön vaikutusmahdollisuuksiin huono-osaisuuden ylisukupolvisessa siirtymisessä. Näitä mahdollisia vaikutusmahdollisuuksia haluan lähestyä ennalta ehkäisevän työn näkökulmasta.

Yleisesti ottaen ennalta ehkäisevän työn rooli vaikuttaa painottuvan muualle kuin kuntien sosiaalitoimessa tapahtuvaan aikuissosiaalityöhön. Asiakkuus sosiaalitoimessa edellyttää yleensä jonkin ongelman olemassa oloa. Siten ennalta ehkäisevä ei sanana saa samaa merkitystä, kuin esimerkiksi päiväkodeissa tai kouluissa toteutuvassa sosiaalityössä. Näillä tahoilla ehkäisevä työ on suunnattu kaikille – ei siis vain heille, joilla on jo jotakin problematiikkaa elämässään. Haluan kuitenkin tarkastella tutkimuksessani erityisesti julkisella sektorilla tapahtuvaa ja kuntien sosiaalivirastoissa toteutuvaa sosiaalityötä. Kuntien sosiaalivirastoissa lastensuojelu mielletään ennalta ehkäisevän työn toimijatahoksi (mm. Pölkki 2011), mutta erityisenä kiinnostuksenkohteenani on aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijöiden näkemys ja kokemus ennalta ehkäisevästä työstä ja sen vaikutusmahdollisuuksista huono-osaisuuden ylisukupolvisessa siirtymisessä. Lähtökohtaisesti en halua uskoa ”pelin olevan jo menetetty” siinä vaiheessa, kun esimerkiksi nuori tulee aikuissosiaalityön yksikön asiakkaaksi.

Huono-osaisuus aikuisiässä ei luonnollisestikaan edellytä huono-osaisia kasvuoloja – hyvätkin kortit on mahdollista pelata huonosti. Historiasta voidaan kuitenkin todeta lapsuudenkodin sosiaalisen aseman merkitys ihmisten elämäkulussa. Omilla saavutuksilla eteneminen oli vaikeaa, koska ihminen nähtiin lähinnä yhtenä jäsenenä perheestä, joka jakoi saman sosiaalisen aseman. ”Kukin pysyköön säädysään”- mentaliteetti sai ihmiset hyväksymään osansa ja seuraamaan elämässään helpommin vanhempiansa viitoittamaa polkua. Teollistumiskehityksen myötä sääty-yhteiskuntaa voitaneen pitää taakse jääneenä aikakautena. Yhteiskuntien jä-

senten välinen eriarvoisuus on kuitenkin säilynyt – kaikissa yhteiskunnissa on todettu olevan kerrostuneisuutta hyvä- ja huono-osaisten välillä (Moisio 2005, 265).

Kiinnostukseni aiheeseen kumpuaakin osaltaan myös siitä ristiriidasta, joka syntyy pohdittaessa ilmiötä ja sen olemassa oloa hyvinvointivaltiollisesta kontekstista käsin. Esimerkiksi Suomen perustuslaki takaa jokaiselle kansalaiselle yhtäläiset oikeudet tavoitella menestystä ja hyvinvointia elämässä. Valtiolla on laaja vastuu kansalaisten tarpeiden tyydytyksessä, lisäksi kaikki kansankerrokset käyttävät periaatteessa samoja palveluja (Ritakallio 2000, 22). Ilmiön olemassaoloa voi lisäksi problematisoida modernisaatiokehityksen näkökulmasta (mm. Beck 1995). Jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa korostuvat individualismi, yksilön omat valinnat ja perinteiden katoaminen. Yksilö nähdään siis kykenevänä muotoilemaan oma elämänsä, eivätkä modernille yhteiskunnalle tyypilliset perinteen kahleet sido hänen elämänvalintojaan.

Useita vuosikymmeniä sosiaalityötä tehneet ammattilaiset kertovat kuitenkin toisenlaista tietoa. On olemassa sukuja, joista lapset siirtyvät täysi-ikäisiksi tultuaan kuin vanhempiensa jalanjäljissä esimerkiksi toimeentulotukiasiakkaina. Oma työkokemukseni sosiaalityössä on vielä vähäinen, mutta olen huomannut ilmiön olemassaolon sosiaalityön arjessa: Asiakkaini on saattanut olla kaksi sukupolvea samasta perheestä. Ylisukupolvinen huono-osaisuus on havaittavissa myös luokkarakennetta ja sosiaalista liikkuvuutta käsittelevissä tutkimuksissa (mm. Moisio 2005, 267; Erikson & Goldthorpe 1992).

Kaiken kaikkiaan on selvää, että kyseessä on moniulotteinen ilmiö, jossa on mukana useita, samanaikaisesti vaikuttavia tekijöitä (Holmila et al 2008). Perheen on todettu olevan merkityksellisessä roolissa huono-osaisuuden siirtymisessä (McLanahan & Percheski 2008, Scaramella et al 2008). Sosiaalisen perimän käsitteellä on tarkoitettu ylisukupolvista huono-osaisuutta käsittelevissä tutkimuksissa mm. kielteistä ilmiötä, jossa uusi sukupolvi saattaa toistaa samoja ongelmia kuin edellinen (Jonsson 1973) sekä elämänhallinnan voimavarojen siirtymistä (Kärkkäinen 2004). Perheen tarjoamissa kasvuoloissa muodostuvat siis ne voimavarat, joiden turvin lapsi aloittaa matkansa kohti aikuisuuden haasteita. Lapsuudenkodista saadut käsitykset ja toimintatapatmallit on kuitenkin mahdollista kyseenalaistaa, koska sosiaalisuudessa on mukana myös perheen ulkopuolisia tahoja. Voidaanko tästä paikantaa myös sosiaalityön mahdollisuus vaikuttaa ilmiöön?

1.2 Tutkimusongelma

Tavoitteena on tutkia ylisukupolvista huono-osaisuutta ennalta ehkäisevän sosiaalityön kohteena. Aineistona ovat sosiaalityöntekijöiden näkemykset ja kokemukset. Tarkoituksena on selvittää, *mitä* ylisukupolvisessa huono-osaisuudessa siirtyy ja *miten* siirtyy sekä hahmotella ennalta ehkäisevän työn luonnetta, vaikutusmahdollisuuksia sekä kehittämisajatuksia. Tarkoituksena on tarkastella ylisukupolvista huono-osaisuutta ensin teoreettisesti. Kirjallisuuskatsauksessa perehdyn ylisukupolvisesta huono-osaisuudesta tehtyihin aikaisempiin tutkimuksiin. Painotus näissä tutkimuksissa on perhetason tekijöiden käsittelyssä.

Sosiaalityön kansainvälisessä määrittelyssä (IFSW) sosiaalityö on määritelty työksi, joka pyrkii vaikuttamaan yksilön ja ympäristön väliseen vuorovaikutukseen. Sosiaalityö pyrkii myös edistämään hyvinvointia ja sosiaalista muutosta. Sosiaalityö näyttäytyy siten tieteenalana, jonka käytännön toimijat ovat työssään kosketuksissa huono-osaisuuden kanssa. Sosiaalityö pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa on myös tiiviisti sidoksissa sosiaalipolitiikkaan. Sosiaalityötä on määritelty mm. sosiaalipolitiikan instrumentiksi. (Kananoja et al. 2007, 21.) Suomessa suurin osa valmistuvista sosiaalityöntekijöistä työskentelee julkisella sektorilla (Raunio 2004, 39).

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei ennalta ehkäisevästä sosiaalityöstä ole paljoa tutkimustietoa. Sosiaalipolitiikassa 1990-luvulla alkanut ennalta ehkäisevän aspektin painotus toi ehkäisevän näkökulman korostuneemmin esille myös sosiaalityössä. Ennalta ehkäisevän sosiaalipolitiikan keskeisenä tavoitteena on mainittu mm. kansalaisten elämänhallinnan tukeminen. (Rauhala 1998.) Odotan empiirisen tutkimuksen lisäävän ymmärrystäni ennalta ehkäisevän työn luonteesta aikuissosiaalityössä ja sen mahdollisista vaikutusmahdollisuuksista.

Pyrin tutkimuksessani saamaan vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Miltä ylisukupolvinen huono-osaisuus ilmiönä näyttää sosiaalityöntekijöiden näkemyksen ja kokemuksen valossa?
2. Mitä keinoja sosiaalityöntekijät näkevät ennalta ehkäisevällä sosiaalityöllä olevan ilmiöön vaikuttamisessa?

Kirjallisuuskatsauksessa tarkastelen ylisukupolvista huono-osaisuutta sekä aiemman tutkimuksen että sosiaalityön kohteena. Kirjallisuuskatsauksen luvussa 4.1 määritän käsitteitä huono-osaisuus ja ylisukupolvisuus. Tässä osassa kiinnostuksen kohteena on, *mitä* siirtyy. Käsittelem huono-osaisuutta hyvinvoinnin ja elämänhallinnan käsitteiden kautta. Tuon myös esille tutkimuksia, joissa on todettu huono-osaisuuden ylisukupolvinen siirtyminen, siis ilmiön olemassa olo. Tarkastelun kohteena on siis myös, *miten* huono-osaisuus siirtyy. Käsittelem ensin ilmiötä yhteiskunnallisesta perspektiivistä jäsentämällä sosiaalista liikkuvuutta ja tarkastelemalla rationaalisen valinnan teorian antamia vastausmahdollisuuksia ilmiön siirtymiseen. Seuraavissa teorioissa ilmiön käsittely siirtyy perhetasolle päättyen sosialisointien tarkasteluun. Luvussa 2.2 tarkasteluun tulee mukaan sosiaalityön näkökulma. Hahmottelem ennalta ehkäisevää sosiaalityötä erillisenä käsitteenä sekä suhteessa ylisukupolviseen huono-osaisuuteen. Luvussa 3 kuvaan tutkimuksen tekoprosessia. Tulosluvun luku 4.1 seurailee samoja asiasisältöjä empiirisestä näkökulmasta kuin teoriaosan luku 2.1. Luku 4.2 pyrkii puolestaan avartamaan luvun 2.2 asiasisältöjä empirian kautta.

2 YLISUKUPOLVINEN HUONO-OSAISUUS TUTKIMUKSEN JA SOSIAALITYÖN KOHTEENA

2.1 Huono-osaisuus ja sen ylisukupolvinen siirtyminen

Huono-osaisuuden tutkimuksessa ei ole selvää yksimielisyyttä sen tarkasta käsitteellisestä sisällöstä. Huono-osaisuutta voidaan lähestyä hyvinvoinnin kautta, koska puutteet hyvinvoinnissa voidaan Allardtin mukaan ymmärtää huono-osaisuudeksi elinoloissa (1976, 21, 32). Heikkilä (1989, 33) käsittää huono-osaisuuden puutteiksi seuraavilla elinoloaloilla: terveys, taloudellinen toimeentulo, asuminen, sosiaaliset suhteet, työmarkkina-asema, yhteiskunnallinen aktiivisuus ja vapaa-ajan aktiivisuus. Määritelmä on melko yhtenäinen Rauhalan (1988) esittämien ulottuvuuksien kanssa, tosin hän on korvannut vapaa-ajan ulottuvuuden koulutuksesta syrjäytymisellä.

Hyvinvointitutkimuksessa on perinteisesti käsitelty hyvinvointia joko tarve- tai resurssilähtöisesti. Sama jako tulee esille myös köyhyystutkimuksessa, jossa köyhyyttä on tarkasteltu epäsuoraan resurssien kautta toteutuvana tilana tai vaihtoehtoisesti suoraan toteutuneena tarpeentyydytyksen puutteena. Suoria ja yleispäteviä köyhyiden kriteereitä on vaikea määrittää. Haluankin lähestyä aihetta resurssiperustaisesta näkökulmasta, koska se antaa enemmän tilaa yksilön omille valinnoille. (Ritakallio 1994, 169 – 170.)

Allardtin (1976, 32) mukaan hyvinvointia voidaan tarkastella ulottuvuuksilla having-loving-being. Näistä erityisesti having edustaa resurssiperustaista elintasoluokitusta. Mielestäni tämä käsite viittaa myös ei-materiaaliseen omistamiseen. Huono-osaisuus voidaan ymmärtää puutteelliseksi resursseiksi hyvinvoinnin tavoittelussa:

“Individual, families and groups can be said to be in poverty when they lack the resources to obtain the type of diet, participate in the activities and have the living conditions and amenities which are customary, or at least widely encouraged, or approved, in the societies to which they belong” (Townsend 1979, 31.)

Raunio (1995, 97) kritisoi Townsandin määritelmää sen taloudellisesta painotuksesta. Hän viittaa Heikkilän (1989, 43–44) tutkimukseen, jonka mukaan Suomessa – hyvinvointivaltion toimenpiteistä johtuen – ei ole voitu esittää suoraa yhteyttä taloudellisten resurssien ja elinolojen välillä. Toisaalta resurssit voidaan ymmärtää myös taloudellista toimeentuloa laajempänä käsitteenä (Moisio 2004, 36). Raunio (1995, 99) toteaa: ”Huono-osaisuuden määreiden kannalta on olennaista, että taloudellisissa resursseissa olevien puutteiden ohella korostuu menestymättömyys kulttuuriseen ja symboliseen pääoman perustuvassa kilvoittelussa.” Tässä mielessä Townsandin määritelmä sopii mielestäni kuvaamaan puutteita sekä taloudellisessa, sosiaalisessa että koulutuksellisessa elämän osa-alueessa. Niemelä (2006, 73) tarkastelee hyvinvointia toiminnan teorian kautta. Allardtin having-käsite näyttäytyy hänelle siten pääoman omistamisena. Pääoma voi olla aineellista (taloudellista), sosiaalista (poliittista) ja henkistä (sivistyksellistä). Tämä jako tulee esille myös Bordieun (1987, 20) tavassa ymmärtää sosiaalisen kerrostuneisuus.

Sosiaalista liikkuvuutta käsittelevissä tutkimuksissa (mm. Erikson & Goldthorpe 1992; Erikson & Goldthorpe 2002) luokka-asemaa kuvataan usein ammatillista statusta koskevana ilmiönä. Koulutus on siten nostettu merkitykselliseen asemaan. Huolimatta yhteiskunnan jatkuvasta muutostilasta, korkealla koulutuksella on edelleen yhteys mahdollisuuksiin tavoitella parempia työmarkkina-asemia (Moisio 2004, 273; Mustola 1990). Koulutuksen merkitys konkretisoituu työmarkkinoilla. Heikkilä (1989, 227) määrittää tutkimuksessaan huono-osaisuutta pienituloisuuden lisäksi puutteeksi vähintään neljällä seuraavista elinololohkoista: asumistaso, terveys, sosiaalinen kiinnittyminen, kiinnittyminen työmarkkinoille, yhteiskunnallinen aktiivisuus ja vapaa-ajan aktiivisuus. Huono-osaisuus painottuu tutkimuksen mukaan jossakin määrin työvoimaan kuulumattomaan väestöön. Pysyvällä työttömyydellä on todettu olevan merkittäviä sosiaalisia seurauksia. Tietyn väestöosan tottuessa elämään ilman palkkatyötä vaarana on, että heidän keskuuteensa syntyy ajattelu- ja toimintamalleja, jotka oikeuttavat ja normalistavat kyseisen elämäntavan (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 19). Koulutuksen merkitys vaikuttaa siis olevan suhteellisen suuri työelämän haasteisiin vastaamisen kannalta.

Sosiaalisen elämän merkitys hyvinvoinnin kokemisessa on niin ikään kiinnostanut tutkijoita (Kortteinen & Tuomikoski 1998; Heikkilä 1989; Rauhala 1988.) Ihmisten sosiaalisilla suhteilla viitataan sosiaaliseen yhteisyyteen yhtenä keskeisenä hyvinvoinnin elementtinä (esim. Hyypä 2002, 61). Esimerkiksi sosiaalisella pääomalla on yhteiskuntatieteiden tutkimuksissa

havaittu olevan vahva yhteys hyvän terveyden ja monen muun hyvinvointia mittaavan tekijän välillä (mm. Hyyppä 2002). Bourdieu (1984) viittaa sosiaalisella pääomalla sosiaalisiin suhteisiin ja ihmisten mobilisointikykyyn. Hän tosin ymmärtää sosiaalisen pääoman sosiaalisina suhteina vaikutusvaltaisiin yksilöihin. Sosiaalinen pääoma on mielestäni hänelle keino parantaa omaa sosiaalista statusta. Bourdieun määrittely eroaa siis oleellisesti esimerkiksi Colemanin tavasta ymmärtää sosiaalinen pääoma. Hyyppä (2002, 57) toteaa kuitenkin sosiaalisen pääoman näyttäytyvän heille molemmille resurssina.

Heikkilän (1989) mukaan sosiaalisen kiinnittymisen käsitteestä voidaan erottaa primääri aste, joka viittaa kiinnittymistä perheeseen, sukuun ja ystäviin. Hän on arvioinut tutkimuksessaan sosiaalisen kiinnittymisen astetta seuraavilla muuttujilla: läheisten ystävien lukumäärä, täysin luottamuksellisen ihmissuhteen olemassaolo ja faktinen kuuluminen ruokakuntaan (asuuko ihminen yksin vai ei). Tutkimuksen valossa vaikuttaa siltä, että erityisesti kasautuneesti huono-osaisten ryhmässä heikko sosiaalinen kiinnittyminen näkyy sekä heikkona tukiverkkona että tuen kapea-alaisuutena (ensisijaisesti sukulaiset). Yleisesti ottaen köyhien epävirallinen sosiaaliturva, jota hän määrittää kotitalouden ulkopuolelta saatavissa olevana materiaalisena ja henkisenä tukena, on keskimääräistä heikompi koko väestöön verrattuna. Biologisen suvun edustama sosiaalinen verkosto voi olla ainoa, johon huono-osaisella yksilöllä on toimivat suhteet.

Ymmärrän tämän niin, että huono-osaisuus näyttäytyy taloudellisena, koulutuksellisena ja/tai sosiaalisena ilmiönä. Luvun alussa mainitsemani Heikkilän (1989) ja Rauhalan (1988) eri elinolohkot sijoittuvat näihin ulottuvuuksiin. Huono-osaisuus vaikuttaa siis perustuvan puutteellisiin resursseihin hyvinvoinnin tavoittelussa.

Elämänhallinta kuvaa mielestäni sitä, miten ihminen elää ja toimii omassa toimintaympäristössään. Elämänhallinnan käsitteen yhteys huono-osaisuuteen on tullut esille muun muassa Hoikkalan & Roosin (1998) elämänpoliittisessa ajattelussa ja Rauhalan (1989) ennalta ehkäisevän sosiaalipolitiikan käsitteellistämässä. Antonovsky (mm. 1988, 80) käyttää koherenssin käsitettä kuvaamaan dynaamista, mutta silti kohtalaisen pysyvää luottamusta mm. siihen, että erilaiset ulkoiset ja sisäiset elämään kohdistuvat ärsykkeet ovat jäsentyneitä ja ennustettavissa. Ihminen voi tällöin kokea, että hänellä on käytössään voimavaroja, joiden turvin hän voi kohdata näiden ärsykkeiden asettamia vaatimuksia. Tärkeää on tunne siitä, että nämä vaatimukset ovat mielekkäistä. Ihmisellä on tällöin halu sitoutua niihin. Koherenssin tunteen ollessa vah-

va, ihmisellä on paremmat mahdollisuudet käsitellä mm. elämäänsä kohdistuvia stressitekijöitä. Rinnastankin tässä tutkimuksessa elämänhallinnan käsitteen coping-keinoihin. Psykoanalyttinen egopsykologia on hallinnut coping-käsitteen taustalla olevaa teoriaa. Coping-käsitettä on käyttänyt mm. Lazarus, joka viittaa sillä realistisiin ja joustaviin ajatusmalleihin ja toimintaan. Ajatuksien ja toiminnan tarkoituksena on pyrkiä ongelmaratkaisuun ja stressin lieventämiseen. (Lazarus & Foleman 1984, 161.) Näillä tarkoitetaan mm. yksilöllä olevia valmiuksia ja kykyjä kohdata erilaisia ongelmia ja haasteita ja selvitä niistä. Ne voidaan siis ymmärtää voimavaroiksi. Kärkkäinen (2004) on osuvasti yhdistänyt hyvinvoinnin elämänhallintaan. Hänen mukaansa elämänhallinta viittaa hyvinvoinnin voimavaroihin, jotka koostuvat henkisistä, kulttuurisista, sosiaalisista ja aineellisista osatekijöistä.

Ylisukupolvisuus-käsite voidaan määritellä monella tavalla. Tässä tutkimuksessa tarkoitetaan sillä sosiaalista perimää: Lapsuudessa koetun huono-osaisuuden siirtymistä ja näkymistä lapsen myöhemmissä elämänvaiheissa. Kyseessä on kielteinen ilmiö, jossa uusi sukupolvi toistaa toisinaan samoja ongelmia eikä kierteestä vaikuta olevan ulospääsyä (Jonsson 1973). Parikalle (Parikka 1994, 53) suku näyttäytyy vertikaalisen tavan lisäksi myös horisontaalisena. Kyse ei hänen mukaansa ole siis vain vanhempien, vaan äärimuodossaan esimerkiksi myös vanhempien sisarusten ja isovanhempien edustamassa kollektiivissa ilmenevän huono-osaisuuden siirtymisestä seuraavalle sukupolvelle.

Kyse on siis siirtymästä vähintään kahden sukupolven välillä. Kärkkäinen (2004) on väitöskirjassaan määritellyt sosiaalisen perimän yksilötasolla elämänhallinnan voimavarojen siirtymiseksi. Kuten edellä todettu, elämänhallinnalla hän tarkoittaa henkisiä, kulttuurisia, sosiaalisia ja aineellisia hyvinvoinnin osatekijöitä.

Ajatus yhteiskunnallisen aseman periytymisestä ei ole sinänsä uusi. Kautta aikojen ajateltu muun muassa varkaiden lapsista tulevan varkaita tai isien pahat teot on uskottu kostettavan lapsille. Menneinä vuosina vallalla olleen ajattelun mukaan biologisella perimällä on suurin rooli ihmisen elämänsä muovaamisessa. Esimerkiksi biologisen determinismin koulukunta uskoo, että ihmisluontoa ei voi muuttaa eikä kasvatuksella siten voida vaikuttaa ihmisen elämään paljoakaan, koska lapsen mahdollisuudet pärjätä elämässä määräytyvät jo hänen syntyessään (Hirsjärvi 1987, 115).

En tarkastele ylisukupolvista huono-osaisuutta biologisen determinismin mukaisena, suoraan jälkeläisille siirtyvänä geneettisenä perintönä. Nykytiedon valossa mm. sekä ympäristöllä että perimällä on kuitenkin vaikutus yksilönkehitykseen (Caspi et al. 2002; Foley et al. 2003). Geenien kautta voi periä herkkyys tietyille ympäristötekijöille. Geenit siis voivat määrätä, kenelle tietty ympäristö on hyödyllinen, haitallinen tai neutraali, mutta ympäristö vaikuttaa puolestaan perimään. Perimä kulkee mukana ihmisen kehityksessä, mutta geenien merkitys määräytyy siinä ympäristössä, jossa ne toteutuvat. (Keltikangas-Järvinen 2006.) Arkielämänkin havaintojen perusteella huonoista lähtökohdista ponnistaneet ihmiset voivat selvitä elämässään hyvin, joskus jopa paremmin kuin parempiosaisissa kasvuoloissa lapsuutensa viettäneet. Sama pätee myös toisinpäin: parempiosaisessa perheessä kasvaminen ei ole tasapainoisen ja vastuullisen aikuisuuden taakka.

Sosiaaliseen perimään onkin mahdotonta antaa täysin yksiselitteistä selitysmallia. Sillä on useita ulottuvuuksia, jotka voivat liittyä esimerkiksi siihen yhteiskuntaan, kulttuuriin, lähiyhteisöön ja perheeseen, jonka kanssa yksilö on vuorovaikutuksessa. (Suomen mielenterveysseura 2007, 10.)

Airio ja Niemelä (2002) ovat tutkineet köyhyyden ja toimeentulotukiasiakkuuden siirtymistä sukupolvelta toiselle. Toimeentulotukiasiakkuutta voidaan pitää taloudellisen puutteen indikaattorina, koska toimeentulotukea laskettaessa huomioidaan kotitalouden käytettävissä olevat tulot (Rauhala 1988, 15–16). Tutkimuksen toimeentulotukiasiakkuuden periytymistä tarkastelevassa osassa tarkoituksena on kartoittaa väestöryhmän vaikutusta köyhyyden periytymiseen. Ennustaako lapsuudenkodin toimeentulotukiasiakkuus siis myös nykyistä asiakkuutta? Tutkimuksen mukaan noin joka viides toimeentulotukiasiakas on lähtöisin perheestä, joka on myös kuulunut toimeentulotuen piiriin. Wiborg ja Hansen (2008) ovat myös tutkineet vanhempien tulotason vaikutusta lapsien mahdolliseen toimeentulotukiasiakkuuteen. Heidän mukaansa köyhissä oloissa kasvaneet lapset (alin tulodesiili) olivat vertailuryhmiä todennäköisemmin toimeentulotuen piiriin kuuluvia aikuisiässä.

Vanhempien tulotaso on joidenkin tutkimusten mukaan jo itsessään selittävä tekijä ylisukupolvisessa huono-osaisuudessa (Blanden ja Gregg 2004, ref. Wiborg & Hansen 2008). Muut elämänhallintaan liittyvät vaikeudet sijoittuvat juuri perheen kokeman köyhyyden ympärille (Parikka 1994). Lapsiperheiden tulotason on todettu vaikuttavan perheen elämän kaksikulotteisesti. Sen suora vaikutus suuntautuu vanhempiin kohdistuvan taloudellisen puutteen aiheut-

taman paineen lisäksi lapsiin muun muassa perhe-elämän kiinteyden ja kasvatuksen kautta. (Forssen 1991.)

Vanhempien, erityisesti äidin koulutustasolla on vaikutus myös lapsen myöhempään koulutusvalintoihin (mm. Kärkkäinen 2004). Kodin sosioekonominen asema vaikuttaa muun muassa korkeakoulutukseen hakeutumiseen. Esimerkiksi toimihenkilö-taustaisesta kodista hakeudutaan korkeakouluun useammin kuin muista. (Moisio 2004, 274.) Tutkimuksissa on todettu kotitaustan merkitys myös oppimistuloksiin. Esimerkiksi PISA-2000- tutkimus osoittaa vanhempien sosioekonomisella asemalla olevan vaikutusta koulumenestykseen myös suomalaisissa kouluissa. Nuoret jaettiin kodin sosioekonomisen aseman ja kulttuurisen tausta mukaan neljään luokkaan. Ylimpään sosioekonomiseen neljännekseen kuuluvat nuoret saavuttivat merkittävästi paremmat tulokset äidinkielen ja matematiikan osalta verrattuna muihin neljänneksiin. Tämä tuli esille kaikissa maissa, myös Suomessa. Suomen kohdalla kotitaustan vaikutus oli vähäinen, vain Islannissa se oli matalampi. Asiaa voidaan kuitenkin pitää oppimahdollisuuksien tasa-arvoa murentavana tekijänä. (Linnankylä & Välijärvi 2005, 196.)

Asiaa voidaan tarkastella koulutuksellisenä huono-osaisuutena. Olen edellä todennut koulutuksen merkityksellisyyden yksilön työmarkkina-aseman määräytymisessä ja siten myös tulotason kehityksessä. Goldthorpen (1992) mukaan kotitalouden käytettävissä olevat tulot muodostuvat suurimmaksi osaksi työtuloista. Taloudellisen huono-osaisuuden periytymissä koulutuksella vaikuttaa siis olevan suuri rooli.

Kootakseni yhteen edellä kirjoitettua, lapsuudenkodin merkitys tulee esille useissa ylisukupolvista huono-osaisuutta käsittelevissä tutkimuksissa (mm. Airio & Niemelä 2002; Jonsson 1973; Parikka 1994; Wiborg & Hansen 2008). Katja Forssen (1991) on tutkinut lastensuojelun asiakasperheitä. Tutkimus lähestyy perheitä ekologisen mallin mukaan. Mikrotason tarkastelussa esille nousevat vanhempien omat lapsuudenkokemukset oleellisina tekijöinä tämänhetkisessä asiakkuudessa. Makrotasolla hän tiivistää perheiden valikoituvan asiakkaiksi edelleen tietyistä riskiryhmistä. Vanhempien todetaan olevan matalasti koulutettuja ja kuuluvan usein alempiin sosiaaliryhmiin. Asiakasperheillä todettiin olevan vähän kontakteja lähiympäristöön sekä ystäviin. Lastensuojelun asiakkuus voi johtua perheiden hallitsemien resurssien niukkuudesta. Perheissä vaikuttaa siis esiintyvän sekä taloudellista, koulutuksellista ja sosiaalista huono-osaisuutta, jolla on suuri riski siirtyä raskaana perintönä lapsille.

2.1.1 Teoria sosiaalisesta liikkuvuudesta

Sosiaalinen liikkuvuus voidaan ymmärtää liikkeeksi, joka eri yhteiskuntaluokissa tapahtuu (Bourdieu 1984; Erikson & Goldthorpe 1992; Willis 1984.) Tämä liike on joko sukupolven sisällä tai sukupolvien välillä toteutuvaa. Tutkimukseni aiheen kannalta olen kiinnostunut sukupolvien välillä tapahtuvasta liikkuvuudesta. Sosiaalista liikkuvuutta tutkitaan käytännössä vertaamalla vanhempien ja heidän lastensa työmarkkina-asemaan perustuvia luokka-asemia toisiinsa (Moisio 2004, 272).

Sosiaalinen kerrostuminen eli stratifikaatio viittaa yhteiskunnan kerrostuneisuuteen esimerkiksi tulojen, koulutustason, iän, statuksen, sukupuolen tai rodun perusteella (Saaristo & Jokinen 2004, 155). Tätä voidaan kutsua myös luokkajaoksi. Moisio mukaan stratifikaatio voidaan määritellä haluttujen ja tavoiteltujen hyödykkeiden ja asemien epätasaiseen jakautumiseen yhteiskunnassa. Hyödykkeiden ja asemien avulla on mahdollista saada varallisuutta, valtaa ja statusta. Kaikissa tunnetuissa yhteiskunnissa on esiintynyt stratifikaatiota (Erikson & Goldthorpe; 2002; Moisio 2005, 265). Kyseessä on siis rakenteellinen jakautuminen, joka ilmenee yhteiskunnallisena eriarvoisuutena.

Stratifikaatiota on käsitelty mm. työmarkkina-asemaa ja ammattia koskevana ilmiönä. Työmarkkina-asemaan pohjautuvalla luokittelulla on vahvat perusteet. Kotitalouden käytettävissä olevat tulot koostuvat suurimmaksi osaksi juuri ansiotuloista työmarkkinoilla. Työmarkkina-asemaan liittyen esille nousee myös koulutuksen merkitys yhtenä olennaisena tekijänä sosiaalisessa kerrostuneissa. Työmarkkina-asemista seuraa myös muita, kuin taloudellisia eroja. Työpaikan pysyvyyteen, ammatin arvostukseen ja elämäntapoihin liittyy eroja, joiden kautta syntyvien sosiaaliluokkien myötä muodostuu myös yhteiskunnan luokkarakenne. (Bourdieu 1984, 32; Goldthorpe & Erikson 1992, 35–47; Goldthorpe & Erikson 2002.) Taloudellinen asema kytkeytyy siis vahvasti osaksi myös ei-taloudellista asemaa. Myös Bourdieun ajattelussa tämä tulee esille; hän korostaa kulttuurisen ja taloudellisen pääoman suhteita. Edellisessä luvussa kuvaamani huono-osaisuuden ulottuvuudet näyttävät siten olevan osatekijöitä yhteiskunnan kerrostumisessa.

Luokkien syntymistä voidaan tarkastella rationaalisen valinnan teorian kautta. Yksilöt ovat toimijoita, jotka tekevät valintoja käytettävissä olevien resurssiensa pohjalta. Teoria näkee sosiaalisen tason ilmiöiden syntyneen yksilöiden enemmän tai vähemmän rationaalisen toi-

minnan tuloksena. Se siis yhdistää mikro - ja makrotasot toisiinsa, koska yksilöiden valinnat näkyvät sosiaalisella tasolla. Nämä sosiaalisen tason ilmiöt, esimerkiksi instituutiot ja kulttuuri, ovat synnyttyään riippumattomia yksittäisen henkilön toiminnasta. Myös luokkarakenne voidaan ymmärtää sosiaalisen tason ilmiöksi. Ilmiöiden olemus yksilön toimintaan nähden on kaksijakoinen; ne sekä mahdollistavat että rajoittavat toimintaa. (Goldthorpe 1998; Hechter & Kanazawa 1997, 204.)

Ylempien professioluokkien jäsenet omistavat yleensä enemmän sekä aineellista, henkistä että sosiaalista pääomaa (Saari 2005, 268). Tässä mielessä hänen ajattelussaan on havaittavissa yhtymäkohtia Bourdieun (1984) käsitykseen luokkien synnystä. Hänen mukaansa luokkien syntymisen taustalla on eriarvoisesti jakautunut pääoma, jonka hän jakaa taloudelliseen, kulttuuriseen ja sosiaaliseen. Luokkajaon taustalla vaikuttaa siis olevan eri tavoin jakautuneet resurssit hyvinvoinnin tavoittelemiseen.

Yhteiskunnan luokkien välistä liikkuvuutta käsittelevissä tutkimuksissa tuodaan usein esille uusintamisen käsite (esim. Erikson & Goldthorpe 1992; Pöntinen 1983). Sosiaaliluokka rakentuu uudelleen jokaisen sukupolven kohdalla. Kuten yhteiskuntaluokkien syntymistä, myös sosiaalista liikkuvuutta on kuvattu rationaalisen valinnan teorian kautta (mm. Goldthorpe 1998; Hechter & Kanazawa 1997). Uusintamista ohjaavat seuraavat kolme tekijää: yksilön käytettävissä olevat resurssit, yksilön preferenssit sekä ulkoiset rajoitteet. Sosiaaliset rakenteet syntyvät siten samoilla resursseilla ja preferensseillä varustettujen yksilöiden tehdessä samantapaisia valintoja kohdatessaan samankaltaisia rakenteisiin liittyviä rajoitteita ja mahdollisuuksia. Sosiaaliset rakenteet syntyvät, kun tarpeeksi moni valitsee samalla tavalla. Nämä sosiaaliset rakenteet muodostavat yksilöiden toimintaa mahdollistavia ja rajoittavia ulkoisia rakenteita.

Bourdieu (1984, 114) toteaa luokkien erojen johtuvan taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman erilaisista omistussuhteista. Rationaalisen valinnan teoriassa mainitut resurssit ovat huono-osaisilla lähtökohtaisesti heikommat verrattuna hyväosaisiin. Pohdittaessa rationaalista valintaa huono-osaisen yksilön kohdalla, taloudellisten, koulutuksellisten ja sosiaalisten resurssien puute vaikuttanee merkittävästi hänen toimintaansa. Ehkä tämä vaikuttaa myös siihen, mitä hän preferoi. Voiko hän pitää parempaa luokka-asemaa realistisena ja siten tavoiteltavana asiana?

Pyrkimyksessä sosiaaliseen nousuun ei ole havaittavissa luokkasidonnaisia eroja. Pyrkimys parantaa luokka-asemaa on kuitenkin kaikissa asemissa vasta toissijainen tavoite, koska ensisijainen tavoite on sosiaalisen laskun välttäminen. Tämä selittää sosiaalisen aseman periyty-misen. Paremman sosiaalisen aseman tavoitteluun liittyy nimittäin riski epäonnistumisesta. Nousun epäonnistuminen ja siihen investoitu kustannus on sitä suurempi, mitä enemmän yksi-lö on siihen sijoittanut. Kustannukseen suhtautuminen riippuu yksilön luokka-asemasta. Kes-kiluokasta lähtöisin oleva henkilö on valmis suurempien riskien ottoon esimerkiksi koulutuk-sen suhteen, koska hänelle on ensisijaista sosiaalisen aseman alenemisen välttäminen. Työvä-enluokkaisen kohdalla sosiaalinen lasku ei ole samalla tavalla merkityksellinen asia, hänelle ensisijaista on aseman parantaminen. Koulutukseen liittyvät riskit näyttäytyvät hänelle myös erilaisina, koska hänellä on sekä taloudellisesti, tiedollisesti että sosiaalisesti rajoittuneemmat resurssit käytössään sosiaalisen nousun tavoittelussa. (Goldthorpe 1998; Erikson & Goldthor-pe 2002.)

Tämä kaikki voidaan ymmärtää rationaalisiksi valinnoiksi. Prosessin kautta muodostuva säännönmukaisuus näyttäytyy sosiaalisina rakenteina (Erikson & Goldthorpe 2002). Teoriaa voidaan kuitenkin kritisoida. Voidaan esimerkiksi kysyä, onko ihmisen toiminta kuvattavissa mekaanisina, rationaalisina valintoina?

Teollistuneiden ja ei-teollistuneiden maiden sosiaalisessa liikkuvuudessa on havaittu eroja. Teollistuneissa maissa sosiaalisen liikkuvuuden määrä on suuri. Mahdollisuudet liikkuvuuteen ovat samankaltaisemmat; ihmisillä on – lähtökohdistaan riippumatta samankaltaiset mahdolli-suudet saavuttaa tai välttää tietty yhteiskunta-asema. (Erikson & Goldthorpe 1992, 5; 2002, 37) Huono-osaisuuden ylisukupolvinen liikkuvuus onkin erityisen mielenkiintoinen käsite, jos sitä tarkastellaan hyvinvointivaltion kontekstissa.

Maiden keskuudessa on huomattavia eroja tavassa ymmärtää hyvinvointivaltio. Maat voidaan jakaa anglosaksiseen, keskieurooppalaiseen ja skandinaaviseen malliin. Suomen sosiaalipoli-tiikkaa on kuvattu listalla tyypillisiä piirteitä, joista erityisesti lakisääteisyys ja kollektiivisuus ovat tutkielmani kannalta mielenkiintoisia. Sosiaaliturva ei siten perustu pääsääntöisesti työ-ehtosopimukseen, vaan lakeihin ja asetukseen, lisäksi kollektiivisuus tuo esille sen, että kaikki kansalaiset ovat lähtökohtaisesti samojen palvelujen piirissä. Kotitalouksiin kohdistuvat pal-velut ja tulonsiirrot määräytyvät sosiaalisesta riskistä käsin. (Saari 2005, 30–31.)

Skandinaaviseen sosiaalipoliittiseen malliin vaikuttaa siten kuuluvan pyrkimys yhdenvertaisuuteen. Sosiaaliturvan lakisääteisyys ja kollektiivisuus viestivät pyrkimyksestä tasa-arvoistaa ihmisten lähtökohdat. Tästä voidaan helposti vetää johtopäätös, jonka mukaan luvun alussa kuvattu luokkarakenne ei olisi relevantti puhuttaessa hyvinvointivaltiosta. Goldthorpen mukaan luokkarakenteet siis syntyvät, kun samankaltaisilla preferensseillä ja resursseilla varustetut ihmiset tekevät samankaltaisia valintoja kohdatessaan samantapaisia rajoituksia ja mahdollisuuksia. Hyvinvointivaltion voi ymmärtää pyrkivän turvaamaan kaikille kansalaisille mahdollisimman yhteneväiset resurssit ja mahdollisuudet. Erityisesti skandinaavisen hyvinvointivaltion piirteet vaikuttavat pyrkivän häivyttämään eriarvoisuutta.

On kuitenkin huomattava, että yhteiskuntarakenteen erot ovat osa todellisuutta myös skandinaavisissa hyvinvointivaltioissa. Useiden tutkimusten mukaan myös Suomessa on havaittavissa luokkarakenne (mm. Airio & Niemelä 2002; Pöntinen 1983). Asiaa voidaan lähestyä toimeentuloerojen näkökulmasta. Kautto, Parpo ja Uusitalo (2002, 176) kuvaavat artikkelissaan toimeentuloeroja ja niissä tapahtuneita muutoksia. Vuoteen 1994 toimeentulon jakautuminen oli säilynyt jotakuinkin ennallaan. Lamavuosina kansalaisten keskinäiset toimeentuloerot eivät kasvaneet; tulot pienenivät tasaisesti sekä toimeentulon suhteen hyvä- että huono-osaisten keskuudessa. Vuodesta 1995 lähtien toimeentuloeroissa on kuitenkin tapahtunut kasvua. Syyt tähän kasvuun he löytävät kahdelta tasolta. Kyse on toisaalta valtaosaltaan ylimmän desiilin tulojen kasvusta, johon ovat vaikuttaneet muun muassa osinkojen ja myyntivoittojen voimakas kasvu. Toisena syynä he näkevät pienituloisten huonontuneen aseman. Samaan aikaan ylimmän desiilin tulojen kasvun kanssa pienituloisin 50 % kansalaisista on menettänyt asemiaan tulonjaossa.

Luokkarakenteen olemassaolo hyvinvointivaltiossa vaikuttaa olevan ristiriitaisuudestaan huolimatta totta. On lisäksi huomattava, että skandinaavisen mallin pyrkimys tasa-arvoistaa kansalaisten lähtökohdat puhuisi myös suuren sosiaalisen liikkuvuuden puolesta: yksilöllä on valtion takaamat mahdollisuudet pyrkiä parantamaan asemaansa lähtökohdistaan riippumatta. Sosiaalisen liikkuvuuden taustalla olevan luokkarakenteen ei pitäisi rajoittaa yksilön elämäntulkua. Goldthorpen mukaan sosiaaliluokat rakentuvat uudelleen jokaisen sukupolven kohdalla. Hyvinvointivaltion voisi tulkita vaikuttavan juuri tähän uusintamiseen pyrkimällä tasamaan taloudellisen, sosiaalisen ja koulutuksellisen pääoman jakautumista.

Yksilöillä on kuitenkin suuri todennäköisyys liikkua tai jäädä samaan sosiaaliluokkaan, kuin heidän vanhempansa (Erikson & Goldthorpe 1992). Parikan (1994, 56) tutkimuksen mukaan muun muassa työttömyyden, sairauksien ja rikollisuuden periytyminen on luonteenomaista erityisesti vähempiosaisten keskuudessa, vaikka niitä toki esiintyy myös hyväosaisten yhteydessä. Tätä tukevat myös Pöntisen (1983) tutkimukset sosiaalisesta liikkuvuudesta eri yhteiskuntaryhmien välillä. Tämä tuo mielestäni esille tietynlaisen pysyvyyden stratifikaatorakenteessa. Yhteiskunnan tasolla ylisukupolvinen huono-osaisuus vaikuttaa olevan totta.

Rationaalisen toiminnan teoria ei kuitenkaan mielestäni tarjoa täysin kattavaa selitystä sille, miten huono-osaisuus konkreettisesti siirtyy vanhemmilta lapsille. Jo arkielämän havaintojen perusteella ihmisten ei mielestäni aina voi olettaa toimivan rationaalisesti elämän eri valintatilanteissa. Jos kuitenkin halutaan ajatella, että ihmisen toimintaa ohjaa pyrkimys edes *mahdollisimman* rationaalsiin päätöksiin, herää toinen kysymys: Miksi taloudellisesti, koulutuksellisesti ja sosiaalisesti huono-osaisessa perheessä kasvanut lapsi kokee rationaaliseksi valinnaksi vanhempien esimerkin seuraamisen? Miksi hän preferoi vanhempien viitoittamaa tietä? Haluanakin syventää aiheen tarkastelun perhetasolle ja etsiä mahdollisia selittäviä tekijöitä perheinstituutiosta. Perherakenteen vaikutus huono-osaisuuden ylisukupolviosassa siirtymisessä on merkittävä (McLanahan & Percheski 2008, Scaramella et al 2008).

2.1.2 Sosiaalisen periytyvyyden teoria

Sosiaalisen periytyvyyden teoria esittää lasten kasvuolojen olevan pitkälti yhteneväiset vanhempien omien kasvuolojen kanssa. Tutkimus käsittää kolme sukupolvea. Sosiaalisen periytyvyyden prosessi alkaa epäsuotuisista kasvuoloista lapsuudessa, josta seuraa vaikeuksia omaksua aikuisen rooli yhteiskunnan jäsenenä. Tämä puolestaan vaikeuttaa roolin ottoa vanhempana ja kasvattajana. Ilmenee myös epäluuloisuutta ympäristöä kohtaan. (Jonsson 1973, 113.) Teoriassa vaikuttaa olevan edustettuna huono-osaisuuden taloudellinen, koulutuksellinen ja sosiaalinen ulottuvuus.

Taloudellista huono-osaisuutta esiintyi kaikissa sukupolvissa. Periytyvyyteen vaikuttaa osaltaan vanhempien nykyinen asema yhteiskunnassa. Sosiaalisen periytyvyyden teoriassa mainitaan yhtenä kasvuoloja muovaavana tekijänä epäonnistuminen tärkeissä elämän rooleissa ja tehtävissä, kuten vanhemmuudessa ja kasvatuksessa. Tätä voidaan kutsua myös epätydyttä-

väksi perhe-elämäksi. Myös vanhempien väliset kiistat lastenkasvatuksesta mainitaan. (Jonsson 1973, 219, 136.) Rauhala (1972) kuitenkin esittää tutkimuksessaan Koulukotipoikien ja nuorisovankien myöhemmät elämänvaiheet kiistojen olevan lähinnä siinä, kuka lapsista ylipäätään huolehtii. Hän mainitsee piittaamattomuuden ja välinpitämättömyyden tunnusomaisina piirteinä lastenkasvatuksessa.

Sosiaalisen periytyvyyden teorian mukaan kasvuolojen vaikutus näkyy myös tavassa muodostaa sosiaalisia suhteita. Yhtenä osatekijänä mainitaan epäluuloisuus ympäristöä kohtaan. Edellä mainitut tulokset voidaan ymmärtää sosiaalisen pääoman puutteeksi. Tutkimukseen osallistuneiden koulukotipoikien keskuudessa oli havaittavissa myös yksinäisyyttä selvästi enemmän kuin verrokkiryhmällä: Jopa 13 % ilmoitti, ettei hänellä ole lainkaan ystäviä, kun vastaava luku toisella ryhmällä oli 1 %. Suhteet sukulaisiin olivat huono-osaisten ryhmässä selvästi huonommat. Jonssonin mukaan tästä ei kuitenkaan voida suoraan vetää johtopäätöstä, että suhteet varsinaiseen perheeseen olisivat vastaavasti vahvemmat. Syyksi hän esittää muun muassa avioerojen suurta määrää tutkimusryhmän keskuudessa ja poikien suhtautumista vanhemman mahdolliseen uuteen kumppaniin. (Jonsson 1973, 200–204.) Kasvuolojen epäsuotuisat vaikutukset ulottuvat tutkimuksen mukaan kolmen sukupolven yli.

Jonssonin tutkimus käsitteli lähinnä koulukotipoikia, joten sitä ei voida täysin varauksetta hyväksyä soveltumaan huono-osaisuuden ylisukupolvisen siirtymisen selitykseksi. Kasvuolojen vaikutus näyttäytyy kuitenkin merkityksellisenä huono-osaisuuden siirtymisessä. Haluankin seuraavaksi pohtia köyhyyskulttuuri-käsitteen sopivuutta kasvuolojen kontekstiin.

2.1.3 Köyhyyskulttuuri

Köyhyyskulttuuri-käsite on lähtöisin Oscar Lewisin (mm.1959) tutkimuksista San Juanin ja New Yorkin puertoricolaisista perheistä. Köyhyyskulttuuri-sanana käytöllä hän haluaa korostaa, ettei köyhyys ole vain taloudellista ahdinkoa. Kulttuuri viittaa hänellä elämäntapaan, joka siirtyy sukupolvelta toiselle. Köyhyyskulttuurilla on omat modaliteettinsa, lisäksi siitä voidaan erottaa sosiaaliset ja psykologiset seuraamukset jäsenilleen. Köyhissä perheissä esiintyi tiettyjä yhteneväisyyksiä muun muassa perherakenteen, arvojärjestelmien ja yhteisyyden tunteen suhteen. Tavanomaisinta oli taloudellinen puute. Tähän osatekijöinä mainitaan esimerkiksi työttömyys ja alityöllisyys, kehnot palkat ja sekalaiset ammattitaitoa vaatimattomat työt.

Viitteitä on siis myös koulutukselliseen huono-osaisuuteen. Sosiaalisina piirteinä tutkimuksessa tuli esille muun muassa ahtaasti asuminen, laumaelämä, alkoholismi, varhaiset sukupuolisuhteet, väkivallan käyttö riitoja ratkaistaessa, äidin ja lasten hylkäämisen suhteellisesti korkea yleisyys. Toisaalta (saavuttamattomana) ihanteena nousi esille vahva perhesolidarisuuden korostaminen. Tämä näkyi osaltaan vähäisenä osallistumisena perhettä laajemman yhteisön toimintaan – sosiaaliset suhteet rajoittuivat lähinnä perheenjäseniin. Tyypillistä oli myös vahva epäluottamus erilaisiin viranomaistahoihin. Lisäksi Lewis mainitsee perheissä vallitsevan eräänlaisen fatalismin tunteen, jonka myötä seuraa alistumisen tunne omaan elämäntilanteeseen. (Lewis 1959, 20–22.) Tällä on yhteys elämänhallinnan käsitteeseen.

Tutkimuksessa mainitaan tiettyjen piirteiden esiintyvän myös keski- ja yläluokassa. Tällöin ne tosin saavat eri merkityksen. Lewis esittää (mielestäni hieman rohkeastikin yleistäen) esimerkiksi juomisen merkitsevän ylemmissä luokissa sosiaalista hauskanpitoa, kun taas köyhyyskulttuurissa alkoholin käytöllä haetaan unohdusta huolista ja haetaan rohkeutta kestää vaikea elämäntilanne. Hän näkeekin monet köyhyyskulttuurin piirteet alakulttuurin jäsenten yrityksenä ratkoa ongelmia. Köyhyys ei ole ainoastaan jonkin puuttumista. Se näyttäytyy myös positiivisena asiana, koska köyhyydellä on hänen mukaansa rakenne, järjellinen perusta ja puolustusmekanismit. Nämä auttavat köyhiä kestämään ja ratkomaan ongelmia, joihin eri viranomaistahot eivät voi/halua puuttua.

Yksilöillä ei välttämättä ole varaa käyttää yhteiskunnan palveluita. Niiden saavuttamattomuus, esimerkiksi terveystalveluiden, herättää ihmisten mielessä epäuskoisuuden kyseisten palvelujen toimivuuteen. Lewis mainitsee heidän luottavan enemmän ”paikallisiin puoskareihin ja lapsenpäästäjiin” (1959, 23). Suomessa julkinen terveydenhuolto lienee vähentänyt edellä mainittujen ammatinharjoittajien määrää. Toisaalta, onko epäluottamus esimerkiksi terveystalvelun saamiseen täysin vieras asia yhteiskunnassamme? Yhteiskunnan heikompiensaisten puheissa terveystalvelun saatavuus ja toimivuus kyseenalaistetaan toisinaan hyvin voimakkaasti. Myös luottamus sosiaalitalvelujen tasapuolisuuteen herättää keskustelua esimerkiksi toimeentulotukiasiakkaiden keskuudessa.

Käsitteet saareke- ja pesäkeköyhyys kuvaavat huono-osaisuuden kasaantumista Suomessa joko tiettyihin kaupunkeihin tai tiettyihin kaupunginosiin. Saarekeköyhyyden taustalla voidaan nähdä kuntien rakenteelliset erot, sen sijaan pesäkeköyhyyden juuret voidaan paikallistaa

asukkaiden ongelmiin. (Salavuo 1970, ref. Rauhala 1988, 62.) Pesäkeköyhyys tuleekin mielestäni lähelle köyhyyskulttuuria.

Köyhyyskulttuuri-käsitettä vastaan on esitetty runsaasti kritiikkiä, sen nähdään kuvaavan köyhiä stereotyyppisesti (mm. Gorski 2008, 33). Airio ja Niemeläkään (2002, 217) eivät näe käsitettä sopivaksi kuvaamaan esimerkiksi Suomen huono-osaisuutta. Heidän mukaansa köyhyyskulttuurissa on kyse ”...pauperistisesta elämäntavasta, joka on Suomessa liitetty lähinnä esiteollisen ajan tilattoman väen ongelmiin”. Olen samaa mieltä, ettei käsitettä voida suoraan soveltaa Suomen oloihin. Lewisin tutkimukset sijoittuivat täysin erilaiseen yhteiskuntaan, jossa köyhyys on ollut lähinnä absoluuttista. Edellä kuvattuja köyhyyskulttuuri piirteitä ei esiintyne, ainakaan samassa mittakaavassa, länsimaisessa yhteiskunnassa. Toisaalta, perhe voidaan kuitenkin ymmärtää instituutioksi riippumatta ympäröivän yhteiskunnan tilasta. Instituutiolla on oma tapansa elää, omanlaisensa kulttuuri. Perhekulttuuriin kuuluu oma arvomaailma, jota vanhemmat välittävät sosialisatioprosessissa lapsilleen (Goode 1964, 6).

Tässä mielessä köyhyyskulttuuria voidaan pohtia myös hyvinvointivaltion kontekstissa. Herrnstein & Murray (1984) tuovat lisäksi mielenkiintoisen vivahteen alaluokkaistumisteesi-lään köyhyyskulttuuri-keskusteluun. Kyseisen argumentaation mukaan köyhyyskulttuuri on seurausta huono-osaisten elämäntavasta, mistä puolestaan seuraa alaluokkaistuminen. Alaluokkaistumista kuvaavat rikollisuus, teiniraskaudet, etninen vähemmistöasema ja pitkäaikaisyöttömyys. Tutkimuksessa esitetään lisäksi eri rotujen väliset älykkyyserot syynä erilaisiin yhteiskunnallisiin asemiin. Kuure (2000) on tutkinut alaluokka-käsitteen soveltumista Suomen oloihin. Hänen mukaansa se ei saa tukea suomalaisesta yhteiskunnasta. Nuorten riskiryhmien aseman hän toteaa rakentuvan eri tavalla, vaikka siitä jättäisi huomiotta etnisen ulottuvuuden. Kuure kritisoi Murrayn & Herrnsteinin alaluokkaistumisteesiä sen yksilöpainotteisuudesta ja toteaa teesin köyhydestä riippuvuutena ärsyttäneen monia. Toisaalta hän myös mainitsee ärsyttävintä olevan sen, että teesi pitää useimmiten paikkansa. Pelkän asunnon ja työn järjestäminen esimerkiksi vankilasta vapautuneelle nuorelle miehelle ei takaa vielä mitään. ”Ongelman ydin on kyvyssä rakentaa omaa sosiaalista elämää...” (Kuure 2000, 201–212.)

Köyhyyskulttuuriin liittyvä yhteisöllisyys antaa aihetta pohtia ilmiötä sosiaalisen pääoman näkökulmasta. Guttentag (1970, 108) viittaa tutkimuksiin (mm. Cohen 1958; Kelley 1951) joiden mukaan yhteisön koheesion voimakkuus on yhteydessä ryhmän sosiaaliseen statuk-

seen. Mitä alhaisempi status, sitä tiiviimpää yhteisöllisyys on. Syiksi tähän hän esittää muun muassa ongelmien syiden etsimisen muualta kuin yksilötasolta. Ryhmä hakee syitä huonosuaisuudelleen esimerkiksi viranomaisista tai muista ihmisistä. Tämä kasvattaa yhteisön sisäistä solidaarisuutta. Tämä tulee esille myös sosiaalisen pääoman tutkimuksissa (Kajanoja 2009; Hyyppä 2002) - sitovaan yhteisöllisyyteen kuuluu epäluuloisuus ympäristöä kohtaan. Myös Lewisin tutkimuksissa köyhyyskulttuurista nousee esille perheessä vallitseva vahva yhteisöllisyys ja negatiivisuus viranomaistahoja kohtaan. Tämä voidaan ymmärtää siten, että ryhmä, esimerkiksi perhe ja suku, ikään kuin liittoutuvat ulkomaailmaa vastaan.

Suku muodostaa siis kollektiivin, jonka kesken jaetaan sama arvomaailma. Arvomaailma tulee esille myös Mustolan (1990) tutkimuksessa työttömistä nuorista, joille työttömyys vaikuttaa olevan eräänlainen valinta ”vapauteen” huolimatta yhteiskunnan kannattamista arvoista. Ymmärrän tämän niin, että omaksuttu arvomaailma on ristiriidassa yleisesti hyväksytyjen käsitysten kanssa, mutta omaa toimintaa ei kuitenkaan koeta paheksuttavaksi tai leimaavaksi. Myös Kortteinen ja Tuomikoski (1998, 19) tuovat esille saman näkemyksen ja esittävät lisäksi, että esimerkiksi asuinseudun korkea työttömyys saattaa ohjata seuraavien sukupolvien kasvua kyseisillä alueilla. Seudun elämäntapa voi heidän mukaansa siten muuttua ylisukupolviseksi, aidoksi osakulttuuriksi, joka eroaa yhteiskunnan vallitsevasta palkkatyöeetoksesta ja sen taustalla vaikuttavista arvoista.

Willis (1984) on tutkinut englantilaisten työväenluokkaisten koulupoikien suhtautumista keskiluokkaiseen työmarkkina-asemiin tähtäävään koulutukseen. Hän huomioi motivaation ja kiinnostuksen puutteen sosiaaliseen nousuun. Selityksenä hän esittää työväenluokkaisten poikien keskuuteen muodostuneen alakulttuurin, joka heijastelee työväenluokan miesten maskuliinisuutta ja eräänlaista kovuutta suosivaa työpaikkakulttuuria. Pojat arvostavat ruumiillista työtä, opiskelu koetaan siten turhaksi. Auktoriteettien vastustaminen on hyvin tärkeä ulottuvuus. Nuorilla on halua toimia tavalla, joka nyt ja tulevaisuudessa mahdollistaa samankaltaisen elämän, jota heidän alakulttuurinsa miehet (isät) elävät. Pojille itselleen heidän oma elämäntapansa näyttäytyy ”oikeana” oppimisena koulun tarjoamaan opetukseen verrattuna.

Asiaa voidaan tarkastella luokkien uusintamisprosessin kautta. Kulttuurilla todetaan olevan merkittävä vaikutus kulttuurin jäsenten suhteeseen muihin yhteiskuntaryhmiin. Ulkopuoliset rakenteet ja luokkasuhteet omaksutaan symbolisina ja käsitteellisinä suhteina kulttuurisella tasolla. Tämä omaksuminen edellyttää kuitenkin ympäröivän kulttuurin olemassaolon ehtojen

ymmärtämistä. Merkityksen ja määrityksen lähteiksi muuttuneet rakenteet tarjoavat perustan elämän eri tilanteissa tehtäville valinnoille. Koulunvastainen kulttuuri aiheuttaa nuorten ajautumisen ”vapaaehtoisesti” vähän ammattitaitoa vaativiin ammatteihin. (Willis 1984, 199–200.)

2.1.4 Sosialisatio

Sosialisatio voidaan ymmärtää prosessinomaiseksi tapahtumasarjaksi, jonka seurauksena yksilö oppii yhteiskunnan jäsenenä toimimisen edellyttämät tiedot, taidot ja säännöt. Sosialisatio on eräänlaista kulttuurin siirtoa sukupolvelta toiselle. (Helkama 2007, 82) Sosialisatio on myös normien ja arvojen opettamista, jonka myötä yksilöt omaksuvat tarjolla olevat roolimallit ja alkavat pitää niitä luonnollisena osana elämää. (Saaristo & Jokinen 2004, 78)

Erityisen mielenkiintoisen näkökulman sosialisatioon tuo Arnett. Hän määrittää sosialisatiota jossakin määrin yhteneväisesti Helkaman kanssa: ”Socialization is the process by which people acquire the behaviors and beliefs of the social world – that is, the culture – in which they live” (1995, 618). Hän viittaa artikkelissaan kulttuurilla eri maiden välisiin eroihin, mutta haluan tarkastella kulttuuria myös perhetasolla. Perhe voidaan ymmärtää ryhmäksi ja instituutioksi, jolla on oma kulttuuri (Goode 1964, 4; Saaristo & Jokinen 2004, 106). Arnettin (1995, 619) mukaan sosialisatiolla on kolme tavoitetta: impulssien kontrollointi itsekontrollin muodossa, erilaisiin rooleihin, kuten vanhemmuus, valmistautuminen ja erilaisten uskonnollisten uskomusten omaksuminen.

Teoria sopii tutkielmaani, koska sosialisatiota tarkastellaan tiiviissä yhteydessä ympäröivään yhteisöön sekä yhteiskuntaan. Sosialisation lähteiksi voidaan paikallistaa perhe, vertaisryhmät, koulu/työ, yhteisö, tiedotusvälineet, oikeusjärjestelmä ja kulttuurinen uskomusjärjestelmä. Sosialisatio on hänen mukaansa joko kapeaa (*narrow*) tai laajaa (*broad*). Sosialisation ydin on yksilöllisissä eroissa, jotka ympäröivä kulttuuri sallii tai joihin se rohkaisee eri tavoin riippuen siitä, onko kyseessä avara vai kapea sosialisatio. Laaja-alainen sosialisatio rohkaisee yksilöllisyyteen, itsenäisyyteen ja itseilmaisuun. Tämä pätee sosialisatioon kaikissa sen lähteissä perheen lisäksi. Kapea sosialisatio korostaa tottelevaisuutta ja mukautuvaisuutta vastaavalla tavalla perheen lisäksi myös muissa sosialisation lähteissä. Tässä mielessä kapea ja laaja-alainen sosialisatio eroavatkin toisistaan. (Arnett 1995, 619–624.)

Keskityn tarkastelemaan sosialisaaion lähteiksi mainituista osa-alueista perhettä ja kulttuurista uskomusjärjestelmää. Perhe-elämä heijastaa ja siirtää ympäröivän kulttuurin arvoja. Vanhemmat eivät Arnettin (mt. 619) mukaan luo kasvatuskäytäntöjä alusta alkaen (*de novo*), sen sijaan he seuraavat niitä kasvatuskäytäntöjä, jotka ovat sisäistäneet kulttuuristaan omassa sosialisaaioioproessissaan. Esimerkkinä kapeasta sosialisaaioista hän mainitsee saudiarabialaisen kulttuurin, jossa naisten ei ole sopivaa olla ulkona ilman huntua. Tytöt kasvatetaan tähän, mutta kyseessä ei ole vain vanhempien valinta kasvatussuunnaksi. Arnettin mukaan vanhemmat seuraavat kulttuurin asettamia sääntöjä. Laajan sosialisaaion kulttuureissa vanhempien on mahdollista tuoda esille omia preferenssejään kasvatuskäytännöissä.

Laaja-alainen sosialisaaio vaikuttaa liittyvän länsimaalaiseen yhteiskuntaan. Kulttuurin valitsevien kasvatusihanteiden seuraaminen ei olisi siten pakonomaista. Kapean sosialisaaion kulttuureissa konformistisuuden paine yhdenmukaistaa kasvatuskäytäntöjä kulttuurin mukaisiksi. Kapean sosialisaaion kulttuureissa esiintyy myös vähemmän sosiaalisia ongelmia. Arnett mainitsee vielä erikseen laajasta tavasta ymmärtää perhe. Hän nostaa esille koko suvun, muun muassa sisarusten ja isovanhempien merkityksen kasvatusiapahtumassa. Perheen ohella sosialisaaioissa ovat kuitenkin mukana koko ajan myös muut sosialisaaion lähteet. Hän tuo kin esille näkemyksen, jonka mukaan sosialisaaio on sitä avarampaa, mitä enemmän siinä on mukana edellä mainittuja lähteitä. (Arnett 1995, 620.) Yksilö vaikuttaa siis olevan vastuussa tekemisistään useammalle taholle.

Kulttuurinen uskomusjärjestelmä on kaikkien muiden sosialisaaion lähteiden taustalla vaikuttava ideologinen voima. Kulttuurisella uskomusjärjestelmällä tarkoitetaan sitä sääntöjen ja moraalisten normien systeemiä, joka määrittää kulttuurissa oikean ja väärän. Uskomusjärjestelmä voi saada perustan esimerkiksi uskonnosta tai politiikasta. Kaiken kaikkiaan se muodostaa sosialisaaion ideologisen perustan. Kapeassa sosialisaaioissa uskomusjärjestelmä pitää tärkeänä tottelevaisuuden ja mukautuvaisuuden kaltaisia arvoja. Avara sosialisaaio puolestaan korostaa individualismia. Arnettin mukaan uskomusjärjestelmä vaikuttaa kaikkien muiden sosialisaaion lähteiden taustalla. Individualismi perheessä irrottaa kasvatuskäytännöt valtakulttuurin ohjeistuksesta ja antaa tilaa vanhempien omille näkemyksille hyvästä elämästä. (Arnett 1995, 623.)

Arnettin teoria laajasta ja kapeasta sosialisatiosta ei varsinaisesti ota kantaa sosialisatiion vaiheisiin. Onko sosialisatio samanlainen prosessi (laaja tai kapea) koko ajan, riippumatta esimerkiksi lapsen iästä? Alkuunhan lapsen elinpiiri muodostuu lähinnä perheestä. Berger ja Luckman (2005, 148–149) viittaavat Meadin sosialisatioteoriaan ja näkemykseen primaari- ja sekundaarivaiheen sosialisatiosta. Taustalla on ajatus objektiivisesta ja subjektiivisesta todellisuudesta. Sosialisatioprosessin alku ja yhteiskunnan jäsenyyden edellytys on sisäistäminen. Emme ainoastaan ymmärrä muiden subjektiivisiä kokemuksia objektiivisesta maailmasta, vaan ymmärrämme myös maailman, jossa muut elävät. Ymmärrys ei rajoitu ainoastaan toisten määritelmiin yhteisistä tilanteista, sen sijaan määrittelemme ne vastavuoroisesti. Siten ”...hänen maailmastaan tulee oma maailmani” (Berger ja Luckman 2005, 148.)

Primaarisosialisatio on ensimmäinen, lapsuuteen ajoittuva sosialisatiion vaihe. Sosialisatio kuvataan yksilönkehitykselliseksi prosessiksi, jonka aikana yksilö perehdytetään yhteiskunnan tai sen osa-alueen objektiiviseen maailmaan. (Berger & Luckman 2005, 149.) Perhe voidaan mielestäni ymmärtää yhdeksi yhteiskunnan osa-alueeksi. Berger ja Luckman preferoivat primaarisosialisatiota sekundaarisosialisatioon nähden. Heidän mukaansa yksilö syntyy objektiiviseen yhteiskuntarakenteeseen, jossa hän kohtaa sosiaalistamisestaan huolehtivat merkitykselliset toiset (*significant others*), joita lapsi ei voi valita. Heidän, esimerkiksi vanhempien, tilannemääritelmä näyttäytyy lapselle objektiivisena todellisuutena. Tutkielmani aiheen kannalta erityisen mielenkiintoinen on Bergerin ja Luckmanin (mt. 149) näkemys siitä, miten merkitykselliset toiset muuntavat tätä prosessia. Välitettävät elementit valikoituvat yhteiskunnallisen aseman ja elämänhistorian mukaan. Heidän mukaansa esimerkiksi alempaan yhteiskuntaluokkaan syntynyt lapsi sosiaalistuu kaksoisvalinnan kautta. Hän ei ainoastaan omaksu primaarisosialisatiostaan vastaavien henkilöiden (esimerkiksi vanhempiensa) näkökulmaa sosiaaliseen maailmaan, vaan hän myös omaksuu sen heidän välittämässään erityisessä muodossa.

Sosialisatiion vaikutusta pohdittaessa esille nousee ristiriita, joka liittyy kasvatettavan omaan rooliin kasvatustapahtumassa. Kuten Helkama (2007, 86) osuvasti toteaa, on ongelmallista olettaa, että yksilö omaksuu ympäristöstään mekaanisesti erilaisia vaikutteita eikä itse muokkaa niitä aktiivisesti. Tässä mielessä Arnettin mainitsemat erilaiset sosialisatiion lähteet voivat toimia toistensa tukena; esimerkiksi kaveripiiri voi antaa erilaisia näkemyksiä hyvästä elämästä kuin lapsuudenkoti. Yksilöllä on asiassa oikeastaan melko suuri rooli; mitä hän haluaa pitää tärkeänä ja minkä sosialisatiion lähteen oppeja hän taas kokee tarpeelliseksi ky-

seenalaistaa. Asiaa voidaan toisaalta problematisoida Bergerin & Luckmanin esittämällä, alun perin meadilaisella käsityksellä primäärisosialisaatiosta. He korostavat, että tässä sosialisointivaiheessa lapsen merkitykselliset toiset (*significant others*) muodostuvat vanhemmista. Nämä ja heidän edustamansa perhe muodostavat ja välittävät lapselle sen sosiaalisen maailman, jossa tämä elää. Mielestäni lapsi ei siten edes voi kyseenalaistaa vanhempiensa käsitystä hyvästä elämästä. Berger ja Luckman (2005, 153) esittävätkin yhteiskunnan antavan lapselle joukon merkityksellisiä toisia, jotka tämän on hyväksyttävä sellaisenaan. Samastuminen heihin on puoliautomaattista. (Berger & Luckmann, 155.)

Sekundaarisosialisaatioksi Berger ja Luckman (mt. 149) kuvaavat kaikkia niitä prosesseja, joissa sosiaalistettu yksilö ohjataan yhteiskunnan objektiivisen maailman muille sektoreille. Yksilön on nyt siis mahdollista sisäistää uusia yhteiskunnan ilmiöitä. Mietittäessä huono-osaisuuden ketjun katkaisemista, oleellista olisi vanhempien tarjoaman esimerkin kyseenalaistaminen. Tämä kyseenalaistaminen lieneekin mahdollista vasta sekundaarisosialisaatiossa. Sekundaarisosialisaatiossa on havaittavissa jotakin samaa kuin Arnettin kuvaamassa avarassa sosialisointiossa, mitä tulee avaran sosialisoinnin lähteiden moninaisuuteen. Erona on kuitenkin se, että Arnettillä kapea ja avara sosialisointi eivät etene prosessinomaisena jatkumona.

2.2 Ennalta ehkäisevä sosiaalityö ja ylisukupolvinen huono-osaisuus

2.2.1 Mitä on ennalta ehkäisevä sosiaalityö?

Sosiaalityötä on määritelty seuraavasti sosiaalityön kansainvälisessä järjestössä (International Federation of Social Workers):

” The social work profession promotes social change, problem solving in human relationships and the empowerment and liberation of people to enhance well-being. Utilizing theories of human behavior and social systems, social work intervenes at the points where people interact with their environments. Principles of human rights and social justice are fundamental to social work. ” (IFSW.)

Sosiaalityön kansainvälisessä määritelmässä esille tuodut pääkohdat toistuvat myös suomalaisissa määritelmässä. On korostettu sosiaalityötä muutostyönä (Kananen 1997, 18; Raunio

2000, 14), mainittu toimintaedellytysten vahvistaminen (Kajanoja 1997) sekä sosiaalityön toteutuminen yhteiskunnallisessa kontekstista käsin (Raunio 2004; 2000, Talentia 2005). Sosiaalityön eettisissä periaatteissa tuodaan lisäksi esille muun muassa ihmisarvo ja yksilön autonomian kunnioittaminen (Talentia 2005).

Olen tutkimuksessani erityisen kiinnostunut julkisella sektorilla tapahtuvasta sosiaalityöstä. Tätä voidaan tarkastella byrokratiatyönä. Muita sosiaalityön toimintatapoja on nimetty palvelutyöksi sekä psykososiaaliseksi työksi. Sosiaalityössä byrokratiatyö liitetään kuntien sosiaalivirastoissa tapahtuvaksi työksi. Byrokratiatyössä keskeistä ovat viraston normit ja niiden noudattaminen. Työ tapahtuu etupäässä asiakirjojen parissa. Sosiaalityön byrokraattisuus näyttäytyy kuitenkin erilaisena. Sitä onkin kutsuttu byrokraattisen hierarkian alimmalla tasolla tapahtuvaksi katutason byrokratiaksi. Sosiaalityö tapahtuu vuorovaikutuksessa asiakkaan kanssa, eikä se ole pelkästään asiakirjojen kanssa tapahtuvaa työtä. Sosiaalityössä onkin – erotuksena puhtaasta byrokratiatyöstä - mukana elementtejä myös palvelu- ja psykososiaalisesta työstä. (Sipilä 1989, 213-214.)

Juhilan (2006, 12) mukaan sosiaalityö on yhteiskunnallinen instituutio. Raunio (2000, 11) toteaa suomalaisen sosiaalityön rakentuvan hyvinvointivaltion sekä sen taustalla olevan julkisen organisaation varaan. Sillä on siten vahva yhteys sosiaalipolitiikkaan. Sosiaalityön mainitaankin olevan sosiaalipoliittisen järjestelmän instrumentti (Kananoja et al. 2007, 21). Tässä mielessä ennalta ehkäisevää sosiaalityötä voidaan lähestyä ennalta ehkäisevän sosiaalipolitiikan kautta.

Ehkäisevän sosiaali- ja terveystalitiikan tarkoituksena on ihmisten hyvinvoinnin tukeminen sekä suotuisa vaikuttaminen hyvinvointia tukeviin tekijöihin. Korjaavan sosiaalipoliittisen toiminnan rajallisuus ja sen taloudelliset sekä inhimilliset kustannukset tiedostettiin 1990-luvulla. Sen myötä painotus ennalta ehkäisevään toimintaan on korostunut. Ehkäisevää sosiaalipolitiikkaa voidaan tarkastella neljässä eri ulottuvuudessa. Ensimmäisenä on mainittu hyvinvointivaltiollinen konteksti: Etenkin pohjoismainen hyvinvointivaltio vaikuttaa jo itsessään sisältävän ehkäisevän sosiaalipolitiikan aspektin. Ehkäisevä näkökulma voidaan liittää myös sosiaaliin ongelmiin. Keskeisenä tavoitteena mainitaan myös sellaisten sosiaalisten investointien toteuttaminen, joilla olisi mahdollista tukea kansalaisten elämänhallintaa. Elämänhallinta voidaan ymmärtää toiminnalliseksi kapasiteetiksi, johon kuuluvat yksilön fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset voimavarat. Näiden voimavarojen avulla yksilö voi pyrkiä suojautu-

maan erilaisilta sosiaalisilta riskeiltä ja kohdatessaan niitä pystyy käsittelemään niitä tarkoituksenmukaisesti. Elämänhallinnan edellytykset paikallistetaan sosialisatioprosessiin ja sen keskeiseksi ulottuvuudeksi on mainittu se, miten hyvin yksilö kykenee havaitsemaan ja käyttämään sosiaalisessa ympäristössään tarjolla olevia resursseja. (Rauhala 1998, 24-25, 59 .)

Ehkäisevän toimeentulotuen käytöstä säädetään toimeentulotukilain 1§:n 2 momentissa. Sen tarkoituksena on edistää henkilön ja perheen sosiaalista turvallisuutta, omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä ja pitkään jatkuvaa toimeentulotukiasiakkuutta. Myöntämisen perusteista päättävät kunnat. Myöntämisperusteista on hahmoteltu suuntaviivoja 13§:ssä seuraavasti: Ehkäisevää toimeentulotukea on mahdollista käyttää muun muassa aktivointia tukeviin toimenpiteisiin, asumisen turvaamiseen, ylivelkaantumisen tai taloudellisen tilanteen äkillisestä heikentymisestä aiheutuneiden ongelmien lieventämiseen. Myöntämisperusteena on myös muut tuen saajan omatoimista selviytymistä edistävät tarkoitukset. (Laki toimeentulotuesta 1997/1412.)

Erilaisten sosiaalisten riskien ennakoinnilla pyritään vähentämään hyvinvointia uhkaavia tekijöitä. (Rauhala 1998, 60.) Tämä voidaan mielestäni käsittää huono-osaisuuden ehkäisemiseksi. Käyttäen resurssiperustaista näkemystä hyvinvoinnista, huono-osaisuuden ehkäiseminen tapahtuu lisäämällä yksilön resursseja hyvinvoinnin tavoittelussa. Tämä voidaan ymmärtää myös yksilön toimintaedellytysten sekä elämänhallinnan parantamiseksi. Ennalta ehkäisevässä sosiaalityössä muutostyön elementti näyttäytyy mielestäni erityisen voimakkaana.

Ennalta ehkäisevää työtä on jaettu primaari-, sekundaari- ja tertiaaripreventioihin (Caplan 1962). Jaottelun perustuu ongelmien syvyyteen ja havaitsemisen ajankohtaan. Primaaripreventiivinen toiminta näyttäytyy universaaleina palveluina tai tukijärjestelminä. Näiden tarkoituksiksi määrittyy kriisitilanteiden tai ongelmien ennalta ehkäisy. Olennaista on kuntalaisten elinolojen pitäminen kohtuullisella tasolla. Myös voimavarojen ja toimintavalmiuksien vahvistaminen erilaisissa muuttuvissa elämäntilanteissa nähdään tärkeänä. Arkielämän sujuminen pyritään mahdollistamaan luomalla edellytyksiä yksilöiden, perheiden ja ryhmien elintason ja turvallisuuden edistämiseksi. Primaaripreventio voidaan ymmärtää enemmän hyvinvoinnin ylläpitämisenä kuin esimerkiksi asiakkaan tilanteeseen puuttumisena. Työ on kohdistettu suurelle yleisölle. Primaaripreventiivinen toiminta näyttäytyy konkreettisesti universaaleina palveluina, jotka pyrkivät vähentämään taloudellisia sekä sosiaalisia riskejä yhteiskunnassa. (Lehtinen & Valtonen 1997, 27.)

Pölkki (2011) määrittää primaareiksi preventioiksi muun muassa taloudelliset interventiot, varhaiskasvatuksen, vanhempien tietojen ja taitojen parantamisen sekä laaja-alaiset perheiden tukiohjelmat. Lehtisen ja Valtosen (1997, 27) mukaan voidaan erottaa tietyt, spesiaalitoiminnot, jotka tähtäävät yhteiskunnan heikoimpien yksilöiden tai perheiden tilanteiden parantamiseen. Toiminta voi olla esimerkiksi erilaisiin hyvinvointipalveluihin ohjaaminen, neuvonta sekä mahdollisuuksien avaaminen. Parhaaksi primaariseksi ennaltaehkäiseväksi toiminnaksi mainitaan riskitilanteiden lähtökohtien tunnistaminen sekä niihin reagoiminen.

Sekundaaripreventiivinen työ on luonteeltaan spesifimpiä kuin primaarinen. Sen kuvataan olevan lähinnä ongelmatilanteiden alkuvaiheen työskentelyä. Työ on suhteellisen lievien ongelmien tunnistamista, mikä tähtää ongelmien pahenemisen ehkäisyyn. Sekundaarinen työ alkaa, kun yksilö kiinnittyy johonkin palvelujärjestelmään asiakkaaksi esimerkiksi jonkin elämäntilannekriisin vuoksi. Toiminta on lyhytaikaista työtä. Lähtökohtaisesti palvelujärjestelmän tehtävänä on yksilöiden itsenäisen selviytymisen mahdollistaminen ja siinä tukeminen. Ehkäisevän työn päätavoite on ehkäistä aikaisempaa syvemmän intervention tarvetta asiakkaan elämässä. Sekundaarin tason preventiivisessä työssä on yhtymäkohtia primaariin, mutta toisin kuin primaarissa, sekundaarin työn fokus on yksilöidyssä tapauksessa. (Lehtinen ja Valtonen 1997, 27-28.) Pölkin (2011) mukaan sekundaaripreventiivinen työ on riskiryhmiin vaikuttamista. Hän mainitsee muun muassa päihde- ja teiniäitien kuntoutuksen sekä suoran työn lasten parissa. Tällä hän viittaa työhön esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmaisten vanhempien lasten parissa.

Tertiaaritason preventiivinen työ on eri spesiaalialojen professionaalista työtä. Työ on kohdistunut ehkäisemään erilaisissa riskiolioissa olevien ongelmien pahenemisen. Riskien ja ongelmien taso on korkea, joten toiminta on lakisääteistä. Kohdennettu toimintaa pyrkii ehkäisemään pitkittyneen ongelman mahdollisesti aiheuttamat seurannaisvaikutukset. On tärkeää huomata, että eriulotteista ennaltaehkäisevää toimintaa tapahtuu yleensä samanaikaisesti ja prosessinomaisesti. (Lehtinen & Valtonen 1997, 29.) Pölkki (2011) esittää tertiaarilla tasolla tapahtuvan työn liittyvän esimerkiksi ongelmien pahenemisen estämiseen lastensuojelussa.

2.2.2 Ennalta ehkäisevää sosiaalityötä ylisukupolvisen huono-osaisuuden kontekstissa

Ennalta ehkäisevän sosiaalityön pohtiminen hyvinvointivaltiollisessa kontekstissa vaikuttaa lähtökohtaisesti tarpeettomalta, mikäli hyvinvointivaltion ajatellaan jo itsessään olevan yksi keino edistää ja harjoittaa ehkäisevää sosiaalipolitiikkaa. Kuten edellä on todettu, huono-osaisuuden ylisukupolvinen siirtyminen on kuitenkin olemassa myös pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa.

Huono-osaisuuden ylisukupolvinen siirtyminen on hyvin monitahoinen prosessi, josta tuskin on löydettävissä yhtä selittävää tekijää. Kirjallisuuskatsauksen perusteella huono-osaisuus kasvuoloissa saattaa siirtyä jälkeläisille sosialisaatioprosessissa. Ehkäisevän työn vaikutusmahdollisuuksien kartoittaminen suhteessa ylisukupolvisen huono-osaisuuteen näyttäytyy ”liian” sumeana ja kunnianhimoisena asiana eikä siihen – ottaen huomioon gradulle varattu työmäärä – ole resurssjakaan. Pyrinkin lähinnä jäsentämään sosiaalivirastossa tehtävää ennaltaehkäisevää työtä ja pohtimaan – hyvin varovaisesti – sen tarjoamia suuntaviivoja, joiden mukaisia vaikutusmahdollisuudet huono-osaisuuden ylisukupolvisessa siirtymisessä voisivat olla.

Caplanin (1962) jaottelusta primaaripreventiivinen työ kohdistui yksilöä laajemmalle alalle. Tässä mielessä työn ”kohteeksi” joutuminen ei ole leimaavaa. Esimerkiksi kouluissa tapahtuva valistustyö sisältää vahvan primaaripreventiivisen elementin. Sekundaari ehkäisevä työn todettiin edellä alkavan, kun asiakas kiinnittyy johonkin palvelujärjestelmään. Kunnan sosiaalivirastossa tapahtuvassa sosiaalityössä voi kuvitella olevan sekundaaripreventiivisen painotuksen. Tähän työhön liittyi samoja piirteitä kuin primaariin, mutta työn todettiin olevan luonteeltaan spesifimpää. Työn keskiössä on yksilöity tapaus. Tertiaaripreventiivinen työ määrittäytyi erilaisten ongelmien pahenemisen ehkäisemiseksi. Riskien ja ongelmien taso mainittiin korkeaksi, työ pyrkii ehkäisemään mahdollisen pitkittyneen ongelman seurannaisvaikutukset. Tertiaaritason työ on myös havaittavissa kuntien sosiaalivirastossa tapahtuvan sosiaalityön arjessa.

Kirjallisuuden perusteella vaikuttaa siltä, ettei kunnan sosiaalivirastossa tapahtuva ennalta ehkäisevä työ ole ehkäisevää samassa merkityksessä, kuin esimerkiksi kouluissa ja neuvoloissa tehtävä työ. Esimerkiksi lastensuojeluasiakkuuden alkaessa on jo tapahtunut jotakin, mihin puututaan. Kynnys tulla sosiaalitoimen asiakkaaksi esimerkiksi aikuissosiaalityössä voi olla

joillekin todella korkea. Ongelmallisten asioiden kanssa saatetaan sinnitellä pitkään ja apua haetaan vasta viime hetkillä. Tällöin on aiheellista kysyä, onko työ ennaltaehkäisevää. Toisaalta, asiaa voidaan pohtia tertiaaritason tarjoamien mahdollisuuksien kautta. Työn mainittiin olevan eri spesiaalialojen professionaalista työtä, joka pyrki estämään ongelmallisten tilanteiden pahenemisen. Kuntien sosiaalivirastoissa tapahtuva työ on luonteeltaan painottunut byrokraatiatyöhön (Sipilä, 1989). Se asettaa tiettyjä haasteita ennaltaehkäisevälle työlle. Olen kirjallisuuskatsauksessa todennut taloudellisella puutteella olevan merkityksellisen roolin huono-osaisuuden siirtymisessä. Ennalta ehkäisevä toimeentulotuki tarjoaa mahdollisuuden tukea asiakasta taloudellisesti niissä tarpeissa, joihin ei voida kohdistaa perustoimeentulotukea.

Roos ja Hoikkala (1996, 13) mainitsevat alun perin Giddensin esittämän käsitteen toiset mahdollisuudet (*second chances*). Toisten mahdollisuuksien näkemyksen mukaan ihmisellä pitäisi aina olla jonkinlainen ratkaisumalli ahdistavan ja vaikeana koettuun tilanteeseen. Esimerkkinä mainitaan mm. työttömyys. Se tulisi nähdä mahdollisuutena kehittää itseään. Avioeron kokenut voi löytää elämälleen uuden suunnan, vaikka ero ei alun perin olisi ollutkaan hänen oma päätöksensä. Olennaista on uusien, positiivisten toiminta- ja ajattelumallien tuottaminen.

Toisten mahdollisuuksien näkökulma – kunnianhimoisimmin ymmärrettynä – on Roosin (1996, 14) mukaan eräänlaista kaikkiin kohdistuvaa sosiaalityötä. Hän kritisoi käsitettä kuitenkin valintojen toisensa poissulkevuudella. Valinta merkitsee aina jonkin muun vaihtoehdon poisjäämistä. Vaihtoehdot eri ratkaisuisissa riippuvat kokijan näkökulmasta. Aiemmin esimerkiksi ollut avioero voi pahimmillaan viedä toiselta osapuolelta valinnan mahdollisuuden, kun taas toiselle se merkitsee uutta alkua.

Tärkeäksi nousee myös niiden ihmisten elämänkulun huomioiminen, jotka eivät lähtökohdistaan huolimatta ajaudu huono-osaisuuteen. (McMillen & Rideout 1996, 380; Raunio 2000, 236.) Tätä kautta saattaa avautua mahdollisuus selvittää, miten jotkut onnistuvat näkemään, toisten mahdollisuuksien näkökulman mukaisesti, vastoinkäymisensä voimavaroina.

Toisten mahdollisuuksien näkökulma onkin parhaimmillaan mahdollisuuksien luomista -vaihtoehtojen esille tulemista - tilanteessa, jossa niitä ei ole ennestään ollut (Roos 1996, 14). Asiakkaan elämässä yleensä on hyvin vaikeitakin ongelmia hänen tullessaan sosiaalitoimen asiakkuuteen, mutta tilannetta ei nähdä toivottomana. Huono-osaisuus näyttäytyi luvun 2.1 mukaan puutteellisiksi resursseiksi. Toisten mahdollisuuksien luominen voi mahdollistua li-

säämällä perheiden ja asiakkaiden resursseja. Raunio (2000, 236) kuitenkin kysyy, riittääkö toisten mahdollisuuksien luominen sosiaalityössä vai tulisiko sen puuttua enemmän myös suureen kurjuuteen. Sosiaalityö on kytköksissä sosiaalipolitiikkaan, joten voidaan aiheellisesti kysyä, tulisiko esimerkiksi rakenteelliseen sosiaalityöhön kiinnittää enemmän huomiota ylisukupolvisen huono-osaisuuden ennalta ehkäisemisessä.

3 TUTKIMUKSEN EMPIIRISEN OSUUDEN TOTEUTTAMINEN

3.1 Tutkimuksen aineisto ja sen hankinta

Toteutan empirisen tutkimukseni laadullisena tutkimuksena. Laadullinen tutkimusaineisto tarkoittaa pelkistetyimmässä muodossaan aineistoa, joka on tekstiä. Laadullisessa tutkimuksessa ei ole tarkoitus pyrkiä tilastolliseen yleistämiseen. Laadullinen tutkimus tähtää mm. kuvaamaan jotakin ilmiötä, ymmärtämään tiettyä toimintaa tai antamaan teoreettisesti mielekkään tulkinnan jollekin ilmiölle. Laadullinen tutkimus on kiinnostunut ilmiön, toiminnan ja tapahtumien yksityiskohtaisesta kuvaamisesta. Tutkimuksissa haetaan esiin luonnollisia tilanteita, kiinnostuksen kohteena eivät ole esimerkiksi muuttujien väliset kausaalisuhteet, kuten kokeellisessa tutkimuksessa. Siihen kuuluu siis ymmärtävä ja ilmiötä sisältäpäin tarkasteleva tutkimusote. Laadullinen tutkimussuunnitelma elää tutkimushankkeen kanssa. Laadulliseen tutkimukseen liitetäänkin myös hypoteesittomuus. On kuitenkin huomioitava se tosiseikka, että havaintomme sisältävät aina myös aikaisempia kokemuksiamme (Eskola & Suoranta 1998, 14 - 24, 61).

On tärkeää, että tutkimuksen kohteina olevilla henkilöillä on mahdollisimman hyvä tietämys ja kokemus tutkittavasta asiasta. Tiedonantajien valinta ei siis saisi olla sattumanvaraista. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85.) Haastattelin sosiaalityöntekijöitä työpaikassani erään keskusuurin kaupungin sosiaalivirastolla aikuissosiaalityön yksikössä. Toteutin haastattelut helmimaaliskuussa 2011. Haastateltavia oli viisi. Kutsun tutkimukseen osallistumisesta esitin haastateltaville henkilökohtaisesti. Tutkimuskohteena olivat aikuissosiaalityöntekijöiden näkemys ja kokemus ylisukupolvisesta huono-osaisuudesta sekä ennalta ehkäisevän työn vaikutusmahdollisuuksista. Halusin saada haastateltaviksi henkilöitä, joilla kuitenkin on kokemusta sekä lapsiperheiden parissa tehtävästä työstä että aikuissosiaalityöstä. Pidin myös tärkeänä, että heillä on tutkimukseni kohteesta ns. kokemustietoa: useiden vuosien kokemus sosiaalityöstä. Kaikilla haastateltavilla oli vähintään yhdeksän vuoden työkokemus. Tuomi ja Sarajärvi (2009, 86) käyttävät harkinnanvaraisesta aineiston keruusta nimitystä eliittiotanta. Tutkimuksen perusjoukko voi olla pieni tai suuri, mutta tutkimuksen kohteeksi valituilla henkilöillä oletetaan olevan paras mahdollinen tieto käsiteltävästä ilmiöstä.

Mielestäni tämä käytännön viisaudeksikin kutsuttu tiedon laji on tärkeä osatekijä mietittäessä tutkimusaiheita. Julie Druru-Hudson (1999) on tutkinut sosiaalityön ammatilliselle toiminnalle merkityksellisiä tiedon lajeja. Hänen mukaansa kokemukseen perustuva tieto voidaan jakaa henkilökohtaiseen kokemukseen perustuvaan persoonalliseen tietoon sekä enemmän yleistettävissä olevaan käytännön viisauteen. Tutkimusaiheeni kannalta olen kiinnostunut erityisesti käytännön viisaudesta. Käytännön viisautta saadaan – nimensä mukaisesti - sosiaalityön käytännön työstä. Tieto muodostuu, kun työntekijä työskentelee usean tapauksen kanssa, joilla on samanlainen ongelma/ongelmia taustalla. Sitä saadaan myös työskentelemällä erilaisien ongelmien kanssa, joilla on kuitenkin havaittavissa yhteisiä ulottuvuuksia. Käytännön toiminnasta saatu ymmärrys on siirrettävissä ongelmasta toiseen. Käytännön viisaus perustuu työntekijöiden yhteiseen kokemukseen.

Aineiston keräämisen suunnittelun vaiheessa jouduin pohtimaan sopivaa haastateltavien määrää liittyen mm. empiirisen tutkimuksen edustavuuden ja yleistettävyyden käsitteisiin. Kysymykset aineiston edustavuudesta, koosta ja yleistettävyydestä kumpuavat määrällisen tutkimuksen perinteestä. Laadullisen tutkimuksen suhteen on kuitenkin ongelmallista olettaa, että esimerkiksi tietty määrä haastateltavia ”takaisi” hyvän ja kattavan kuvauksen sosiaalisista tosiasioista. (Eskola & Suoranta 1998, 60.) Sulkusen (1990) mukaan yleistä ei tehdä itse aineistosta vaan niistä tehdyistä tulkinnoista. Hän nostaa tuolloin yleistettävyyden kriteereiksi aineiston järkevän kokoamisen. Haastateltavien valinnassa hän pitää tärkeänä, että haastateltavilla olisi suhteellisen samanlainen – ainakin sen hetkinen – kokemusmaailma. Lisäksi on tärkeää, että haastateltavilla olisi tutkimusongelmasta tekijän tietoa sekä kiinnostusta itse tutkimukseen. Yleisesti ottaen tärkeää on, että aineistosta muodostuisi tavalla tai toisella kokonaisuus, tapaus (Eskola & Suoranta 1998, 66).

3.2 Tutkimusmenetelmät ja analyysi

Empiirisen tutkimuksen taustalla on vaikutteita fenomenologisesta psykologiasta sekä fenomenologis-hermeneuttisesta tutkimustraditiosta. Tällöin keskeiseksi nousevat kokemus ja merkitys. Tietokysymyksinä oleellisia ovat tulkinta ja ymmärtäminen. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 34). Tarkoituksena ei ole löytää universaaleja yleistä. Ennemmin pyrkimyksenä on ymmärtää tutkittavan alueen ihmisten sen hetkistä merkitysmaailmaa. Tutkimuksen koh-

teena ovat kokemukset. Omassa tutkimuksessani miellän kokemukset kuitenkin enemmän aineistoksi, josta teen analyysin.

Kokemus on kuitenkin tutkimukseni kannalta tärkeä käsite. Kokemus on ihmisen maailmasuhteen perusmuoto ja tämä suhde on intentionaalinen: Kaikella tapahtuneella on kokijalleen merkitys. Ihmisen toiminnan tarkoitus tulee ymmärretyksi, mikäli selviää, millaisten merkitysten pohjalta hän toimii. Kokemus muotoutuu merkitysten mukaan. Fenomenologisen tutkimuksen varsinainen tutkimuskohde ovatkin siis merkitykset. (Laine 2007; Perttunen 1995.) Hermeneuttinen ulottuvuus näyttäytyy tulkinnan tarpeen myötä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 34).

Empiirinen tutkimukseni toteutui haastattelututkimuksena. Haastattelua – ideaalimuodossaan – on luonnehdittu seuraavasti: Haastatteleminen osana tutkimusta on vuorovaikutustilanne. Haastattelu on yleensä ennalta suunniteltu. Haastattelijalla on kerännyt taustatietoa tutkimuksen kohteena. Haastattelijalla pyrkii saamaan tietoa tutkimusongelman kannalta merkityksellisistä seikoista. Haastattelijalla ohjaa haastattelutilannetta. On tyypillistä, että haastattelijalla joutuu ohjaamaan haastateltavaa ja pitämään yllä hänen motivaatiotaan. Haastattelijalla tietää roolinsa etukäteen, mutta haastateltava oppii roolinsa haastattelun aikana. On tärkeää, että haastateltava voi luottaa haastattelijalleen – tutkimustietoja on käsiteltävä luottamuksellisesti. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 42)

Haastattelun etuna – verrattuna kyselyyn – mainitaan sen joustavuus. Haastattelijalla on mahdollisuus toistaa kysymys ja oikaista väärinkäsityksiä. Myös kommunikaatio keskustelun muodossa mahdollistuu. Edellä mainitut seikat eivät toteutuisi esimerkiksi sähköpostikyselynä tehdyssä kyselyssä. On myös oleellista, ettei kyseessä ole haastateltavien tietämyksen testaaminen ns. tietokilpailun hengessä. Pääpaino on kerätä mahdollisimman paljon tietoa tutkitavasta asiasta. Haastattelijalla pyrkii saamaan selville, millaisia merkityksiä jollakin objektilla on haastateltavalle ja miten nämä merkitykset rakentuvat. On myös kuitenkin huomattava, että haastattelun yhteyteen sopii käsite yhteisrakentaminen. Haastattelussa luodaan uusia merkityksiä tietyille asioille haastateltavan ja haastattelijan välillä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 73; Hirsjärvi & Hurme 2001, 49.) Mielestäni Hirsjärvi & Hurme tuovat esille teemahaastattelun kuvauksissaan paljon yhteneväisyyksiä fenomenologiseen psykologiaan.

Koin edellä mainitut seikat tärkeäksi seikaksi miettiessäni oman tutkimukseni toteuttamista. Ennalta ehkäisevä aikuissosiaalityö on vähän tutkittu alue enkä halunnut toteuttaa tutkimusta esimerkiksi sähköpostikyselynä. Vastauksien suuntia oli vaikea arvioida etukäteen. Arvelin lisäksi, että alue voi olla vaikeasti hahmottava myös haastateltaville. Tarkentavat lisäkysymykset saattaisivat olla tarpeen. Tutkimusongelmani kannalta haastattelu oli sopiva tiedonkeruu-muoto. Menetelmä sopi myös taustalla olevaan tutkimustraditioon. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 35.)

Eri haastattelumuotojen erot liittyvät strukturointiasteeseen: Kuinka kiinteästi kysymykset on muotoiltu etukäteen? Tutkimukseeni kuluvat haastattelut toteutin teemahaastatteluina. Teemahaastattelun tausta-ajatukset voidaan paikallistaa Mertonin, Fiskin ja Kendallin teokseen *The Focused Interview*. Sen mukaan teemahaastattelu toteutuu neljässä vaiheessa. Haastateltavia yhdistää se, että he ovat kaikki kokeneet tietyn, tutkimuksen kohteena olevan tilanteen. Toiseksi, tutkija on ennen haastatteluja selvittänyt tutkimuskohteen kannalta oletettavasti tärkeitä tietoja. Tämän sisällönanalyysin kautta hän on päätenyt oletuksiin tilanteen määräävien piirteiden seurauksista siinä mukana olleille. Tämän perusteella muodostetaan kolmannessa vaiheessa haastattelurunko. Neljännessä vaiheessa haastattelu toteutuu ja se kohdistuu haastateltavien subjektiivisiin kokemuksiin tilanteista, joita tutkija on analysoinut kolmannessa vaiheessa. (mt., 47.) Oma empiirisen tutkimukseni suunnittelu eteni edellä kuvatulla tavalla.

Teemahaastattelua kutsutaan puolistrukturoiduksi haastatteluksi, koska kysymykset liikkuvat tiettyjen, yhteisten teemojen alueella, mutta kysymyksiä ei ole kirjoitettu valmiiksi. Sitä onkin verrattu avoimuuden suhteen jopa syvähaastatteluun (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47; Sarajärvi & Tuomi 2009, 75.) Mielestäni teemahaastattelua ei kuitenkaan voi verrata syvähaastatteluun. Ensinnäkin jo teemat ohjaavat kysymyksiä tiettyyn suuntaan. On myös esitetty, että teemahaastattelu ei välttämättä ole paras lähtökohta fenomenologiselle haastattelulle, koska sen teemat rajoittavat kysymysten avoimuutta. (Laine 2007, 37.)

Voidaan tietenkin olettaa, että teemojen sisällä keskustelu voi liikkua syvähaastattelujen tasolla. Uskon kuitenkin, että ainakin aloittelevat tutkijat hahmottelevat myös puolistrukturoidun haastattelun kysymykset etukäteen tai ainakin ne ovat olemassa vahvasti tutkijan mielessä keskustelua ohjaamassa tai tarkentamassa. Itsekin koin helpottavaksi, kun hahmotteluja kysymyksistä oli ennen haastatteluja olemassa omassa käytössäni olevalla paperilla, vaikka niitä en suoraan samassa muodossa tai edes järjestyksessä haastateltaville esittänyt. Omassa tutki-

muksessani en usko haastattelujen olleen syvähaastattelujen tasolla edes teemojen sisällä. En koe tätä ongelmalliseksi, koska teemahaastattelu ei kuitenkaan mielestäni estä fenomenologisen haastattelun tunnuspiirteiden toteutumista. Fenomenologista haastattelua on luonnehdittu mahdollisimman avoimeksi, luonnolliseksi ja keskustelunomaiseksi (Laine 2007, 38). Tämä kaikki voi mielestäni toteutua myös teemojen sisällä tapahtuvassa keskustelussa, vaikka varsinaisesta syvähaastattelusta ei voitaisikaan puhua.

Teema-alueiden tulisi olla väljiä, koska erilaiset ilmiöt jäsentyvät eri yksilöiden mielissä eri tavoin. Näin mahdollistuu sen merkityssisällön paljastuminen, joka teemoihin eri yksilöiden mielissä on kytkeytynyt. (Hirsjärvi & Tuomi 2001, 66.) Kysymysten avoimuus sekä ennalta suunnitteleamattomuus antoivatkin mielestäni tilaa haastateltavien omille näkemyksille. Jokainen haastattelu oli uniikki ja keskustelut etenivät teemojen sisällä eri tavoin, mutta kävin kaikkien haastateltavien kanssa läpi samat kysymykset. Itselläni oli teemojen ympärille hahmoteltuja kysymyksiä (liite 3). Haastateltaville annoin haastattelua varten ainoastaan teemarungon (liite 2). Tutkimusaiheeni oli heidän tiedossaan ja pyysin heitä etukäteen miettimään jonkin asiakastapauksen, jossa asiakkuudessa on ollut koko perhe. Haastateltaville en tarkkoja kysymyksiä etukäteen tai haastattelutilanteessa antanut, koska tahdoin pitää keskustelutilanteet mahdollisimman avoimena ja antaa niiden elää sen mukaan, mitä tietoa haastateltavat toivat esille.

Metodologisesti teemahaastattelussa korostuvat haastateltavien tulkinnat asioista sekä niille annetut merkitykset. Olennaista on haastattelutilanteen luontevuus, ei sen kaavamaisuus. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 48.) Teemahaastattelussa pyritään löytämään merkityksellisiä asioita tutkimuksen ongelmanasettelun viitoittamissa puitteissa. Teemat perustuvat tutkimusaiheesta jo tiedettyyn – siis tutkittuun tietoon. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75.)

Kävin haastatteluissa läpi samat teemat kaikkien haastateltavien kanssa. Teema-alueet edustavat tutkimuksen teoriaosasta esille nousseiden pääkäsitteiden tiettyjä alaluokkia- tai käsitteitä. Ne ovat siis alueita, joihin haastattelujen kysymykset kohdistuvat. Itse haastattelutilanteessa teema-alueet tarkentuivat kysymyksillä. Lähestyin aihetta haastatteluissani seuraavien teemojen kautta, jotka hahmottuivat perehtyessäni aiheesta aikaisemmin tehtyyn tutkimukseen:

1. Työntekijöiden ymmärrys ja kokemus ylisukupolvisesta huono-osaisuudesta sosiaalityössä.

2. Ennaltaehkäisevä sosiaalityö
3. Ennaltaehkäisevä sosiaalityö ja työskentelyorganisaatio
4. Ilmiöön vaikuttamisen mahdollisuudet, ongelmat sekä kehittämistoiveet

Tarkoituksena oli, että ensimmäinen teema kuvaisi ylisukupolvista huono-osaisuutta ilmiönä. Seuraavat kaksi teemaa liittyvät ennalta ehkäisevään sosiaalityöhön. Viimeinen teema lähestyy työn kehittämiskohteita. Oikeastaan teemat voidaan tiivistää seuraavasti:

1. Kuvaus ylisukupolvisesta huono-osaisuudesta ilmiönä
2. Ennalta ehkäisevä työ, mitä tehdään nyt?
3. Ennalta ehkäisevän työn kehittämisenäkökulma

Ensimmäiset haastattelut jännittivät ja mietin, miten aloitan haastattelut luontevasti. Halusin myös välttää viimeiseen asti mekaanisen kysymysten luettelemisen, joka olisi helposti saattanut tehdä kysymyksistä liian suljettuja. Huomasin jälkepäin, että haastattelujen aluksi olisi ollut suositeltavaa pitää ns. esipuhe (Eskola & Vastamäki 2001, 31). Jäin miettimään, meninkö liiankin suoraan itse asiaan ja olisiko toisenlainen lähestymistapa voinut tuoda haastatteluihin jotakin erilaista. Ilmapiiriin keskusteluissa esipuheen pitämättömyys ei kuitenkaan mielestäni vaikuttanut. Keskusteluilmapiirin vapautuminen, ns. jään murtaminen lieneekin esipuheiden tärkein merkitys, joten tutkimukseni kannalta asialla ei luultavasti ollut oleellista merkitystä.

Fenomenologisen haastattelun kysymykset pyritään laatimaan niin, että vastaukset olisivat kuvailevia ja kertovia. Edellä mainittuun kerrontaan päästään, kun esitetään kysymyksiä, jotka houkuttelevat konkreettiseen ja havainnolliseen todellisuuden kuvaamiseen. (Laine 2007, 38; Perttunen 1995.) Mietin alustavia kysymyksiä laatiessani, miten lähestyn tutkimusaiheeni. Olin ajatellut edetä haastatteluissa suurin piirtein teemojeni mukaisessa järjestyksessä, joten alkuun keskustelun kohteena olisi ylisukupolvinen huono-osaisuus. Huomasin hyväksi ratkaisuksi, kun pyysin haastateltavia haastattelun alkuvaiheessa kertomaan esimerkin asiakastapauksesta, jossa heidän asiakkanaan ovat olleet sekä vanhemmat että heidän lapsensa aikuisiksi tultuaan. Vastaukset olivat kuvailevia ja kertovia ja sain vastauksia varsinkin ensimmäisen teeman sisällä oleviin kysymyksiin vain kuuntelemalla ja esittämällä tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä. Ennalta ehkäisevän työn kehittämistarpeita lähestyin alkuun kysymyksellä, jossa

pyysin haastateltavia kuvailemaan ennalta ehkäisevää sosiaalityötä ihanteellisimmillaan. Kysymys mahdollisista kehittämistarpeista oli ilmeisesti sopivan avoin, koska sekin kirjoitti todella mielenkiintoisia ja kuvailevia vastauksia.

Haastattelut toteutuivat yksilöhaastatteluina. Haastattelujen aikataulut muodostuivat tiukaksi eikä valitettavasti ehtinyt tekemään koehaastatteluja. Haastattelut sujuivat hyvin eikä nauhurin toimimisen suhteen ollut ongelmia. Keskimääräinen haastattelun kesto oli noin tunti. Haastattelujen matala strukturointiaste mahdollisti mielestäni vuoropuhelun aineiston keruun ja sen analyysin välillä. Jonkinasteisen analyysin tekeminen alkoi ensimmäisen haastattelun jälkeen tarkentamalla seuraavassa haastattelussa esimerkiksi tapaa kysyä jotakin asiaa, josta oli syntynyt paljon keskustelua. Tämä toistui muissakin haastatteluissa. Keskustelut pysyivät samojen teemojen sisällä, mutta jos esimerkiksi haastateltava oli tuonut mielestäni jollakin tapaa uuden ja erilaisen näkökulman, pyrin ottamaan sen puheeksi myös seuraavassa haastattelussa ja siten kartoittamaan, miten toinen haastateltava kokee saman asian. Vuorovaikutus tuntui luontevalta eikä kaavamaisuutta kysymysten esittämisessä juurikaan ilmennyt. Haastattelut olivat todella mielenkiintoinen kokemus. Jokaisen haastattelun jälkeen tuntui, että oli päässyt omaan tutkimusaiheeseen entistä ”syvemmmälle”.

Tallensin haastattelut nauhurille mp3-muodossa. Litteroin tallenteet paperille, yhteensä aineistoa tuli 63 sivua. Litteroin haastattelut periaatteessa sanasta sanaan, mutta jätin pois esimerkiksi seuraavanlaiset repliikit: ”*Hmm..*”. Tutkimukseni analyysimenetelmän kannalta ei ole oleellista, että ihan kaikki, mitä haastateltava on sanonut, kirjataan ylös. Asia olisi ehkä ollut toinen, mikäli olisin käyttänyt analyysissa esimerkiksi diskurssianalyysia (Eskola & Vastamäki 2001, 41). Seuraavaksi aloitin varsinaisen analyysivaiheen. Tutkijan on oleellista säilyttää objektiivisuus. Tutkijan tulee olla liittämättä muun muassa omia uskomuksiaan ja asenteitaan tutkimuskohteeseen. Tämän voi ymmärtää olevan joissakin tapauksissa haastavaa, mutta tutkijan tulisi ainakin pyrkiä tiedostamaan omat esioletuksensa. Objektiivisuus voi siis syntyä myös pyrkimyksistä tiedostaa oma subjektiivisuutensa (Eskola & Suoranta 1998, 14 – 24.) Perttulan (1995) mukaan tutkijan tulee sulkeistaa omat ennakkokäsityksensä analyysin teosta. Myös omassa tutkimuksessani tämä oli pyrkimyksenä, tosin tietyin rajoituksin. Ennakkokäsityksiä tutkimuksessani oli olemassa teemojen muodossa, eikä niiden sulkeistaminen olisi ollut tarkoituksenmukaista. Koinkin sulkeistamisen liittyvän tutkimuksessani teemojen sisällä tapahtuvaan analyysiin sekä pyrkimykseen tiedostaa omia ennako-oletuksiani. Analyysimenetelmänä oli sisällönanalyysi. Sitä on kuvattu menettelytavaksi, jolla on mahdollista analysoida

dokumentteja systemaattisesti ja objektiivisesti, lisäksi sillä pyritään saamaan kuvaus tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä yleisessä ja tiivistetyssä muodossa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103).

Aineistoa oli käytettävissä suhteellisen paljon. Pehdyin tulostettuihin haastatteluihin lukemalla niitä läpi ja pyrin aluksi luomaan yleiskuvan haastatteluaineistosta. Sisällönanalyysin vaiheet on jaoteltu kolmeen: redusointi, klusterointi ja abstrahointi (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108). Redusointivaiheessa on kyse aineiston pelkistämisestä. Aineistosta jätetään tutkimuksen kannalta epäolennainen pois. Aineiston pelkistämisen taustalla on tutkimustehtävä, jonka mukaisesti aineistosta etsitään sen kannalta olennaiset ilmaukset. Tämä voi tapahtua esimerkiksi koodaamalla. (Tuomi & Sarajärvi 2009.)

Analyysin tekeminen tapahtui teemoittain. Jouduin tosin miettimään teemojeni sisältöä uudesta näkökulmasta. Ensimmäisen teeman hahmottui kuvaukseksi ylisukupolvisesta huono-osaisuudesta. Tämä teema jakaantui kahteen osaan: ”Mitä siirtyy?” ja ”Miten siirtyy?”. Toinen ja kolmas teema sulautuivat yhteen. Nimesin tämän uuden teeman kuvaukseksi haastattelutavien tällä hetkellä tekemästä ennalta ehkäisevästä sosiaalityöstä, joka pyrkii vaikuttamaan ylisukupolvisen huono-osaisuuteen. Kolmas teema jäsenyi haastattelutavien esittämiksi oman työn kehittämisajatuksiksi. Tämä jaottelu kulki analyysin mukana koko ajan ja näkyy myös tutkimustuloksia käsittelevän luvun 4 sisällön rakenteessa. Redusointivaiheessa tein aineistoon alleviivauksia eri väreillä. Kirjoitin pelkistettyjä ilmauksia alleviivatuista alkuperäisilmauksista litteroitujen ja tulostettujen haastattelujen marginaaleihin.

Klusteroinnissa eli ryhmittelyssä nämä alleviivatut alkuperäisilmaisut käydään läpi ja niistä etsitään samankaltaisuuksia. On myös tärkeää huomata mahdolliset eroavaisuudet. Alkuperäisilmaisulle nimetään pelkistetty ilmaus. Samaa asiaa kuvaavat pelkistetyt ilmaisut ryhmitellään ja niille nimetään ilmaisuja yhdistävä luokka. Luokitteluyksikkö voi olla esimerkiksi tutkimuksen kohteena olevan ilmiön ominaisuus, piirre tai käsitys. Aineisto tiivistyy, koska yksittäiset tekijät sisällytetään yleisimpiin käsitteisiin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 110.) Tähän vaiheeseen valmistauduin lukemalla litteroituja aineistoja uudestaan ja uudestaan läpi. Siirsin alleviivatut ilmaisut erilliselle dokumentille niitä yhdistävien käsitteiden alle. Toteutin tämän tekstinkäsittelyohjelmalla.

Abstrahoinnissa erotetaan tutkimuksen kannalta olennainen tieto ja tämän valikoidun tiedon perusteella muodostetaan teoreettisia käsitteitä. Tässä vaiheessa edetään alkuperäisilmaisujen kielellisistä ilmauksista teoreettisiin käsitteisiin ja johtopäätöksiin. Klusterointi on osa abstrahointiprosessia. Analyysin kuluessa syntyneitä, alkuperäisilmaisuista lähtöisin olevia luokkia yhdistellään niin kauan, kuin se aineiston sisällön näkökulmasta on mahdollista (Tuomi & Sarajärvi 2009, 111–112.) Tässä analyysin vaiheessa tuntui kuluvan aikaa eniten. Ryhmien sisällöt myös vaihtuivat hieman analyysin kuluessa, tuntui että jokin ilmaisu sopisi sittenkin paremmin jonnekin muualle.

Abstrahointi-vaihe toteutui eri tavoin ensimmäisen teeman kohdalla suhteessa muihin teemoihin. Analyysi oli ensimmäisen teeman kohdalla teoriaohjaava. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä abstrahointi-vaiheessa teoreettiset käsitteet tuodaan analyysiin ”valmiina”, ilmiöstä ennalta tiedettynä tietona (Tuomi & Sarajärvi 2009, 117). Ensimmäinen teema oli jakaantunut kahteen osaan ja näiden osien analyysit poikkesivat toisistaan. Teeman osa ”Mitä siirtyy” oli selkeästi jäsenyvä. Huono-osaisuus ja sen siirtyminen näkyivät alkuperäisilmaisuissa, jotka koskivat huono-osaisuutta perheessä ja näiden seikkojen ilmenemistä lasten myöhemmässä elämässä. Esille tuli muun muassa päihde- ja mielenterveysongelmat sekä taloudellinen puute. Nämä jäsenyivät abstrahointi-vaiheessa kasvuolojen käsitteen alle. Analyysi liikkui tässä vaiheessa kahdella abstraktiotasolla. Teeman osa ”Miten siirtyy” oli vaikeammin jäsenyvä. Sen vastaukset jäsenyivät abstrahoinnissa puutteellisen vanhemmuuden ja hyvinvointivaltiorippuvuuden käsitteiden alle. Abstraktiotasoja oli tässä vaiheessa kolme. Analyysi oli aineistolähtöisempää kuin ”Mitä siirtyy?”-osan kohdalla. Aineistolähtöisessä analyysissä abstrahoitu käsite muodostetaan aineiston pohjalta, toisin kuin teoriaohjaavassa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 113).

Loput teemat koskivat ennalta ehkäisevää sosiaalityötä ja sen vaikutusmahdollisuuksia sekä ennalta ehkäisevän työn kehittämismahdollisuuksia. Ennalta ehkäisevää sosiaalityötä ylisukupolvisen huono-osaisuuteen kohdistuvana toimenpiteenä lähestyin sisällönanalyysissä aineistolähtöisesti. Vastauksista nousi esille vanhemmuus ennalta ehkäisevän työn kohteena ylisukupolvisen huono-osaisuuteen vaikuttamisessa. Tämä sai perusteen siitä merkityksestä, jonka haastateltavat kokivat vanhemmuudella (tulevalla tai nykyisellä) nuorelle olevan. Vanhemmuus-pääkäsitteen alle jäsenyivät käsitteet vanhemmuuden tukeminen (ehkäisevä työ lapsiperhetyössä) ja vanhemmuuteen tukeminen (ehkäisevä työ aikuissosiaalityössä).

Ehkäisevän työn kehittämismahdollisuudet-osaa analysoin myös aineistolähtöisesti. Aineistosta nousi esille kahdeksan ehkäisevään työhön liittyvää kehittämistoive-osa-alueita, jotka jäsentyivät kolmen pääkäsitteen alle.

On kuitenkin huomattava, että sisällönanalyysillä aineisto saadaan vasta järjestettyä johtopäätösten tekemistä varten (Grönfors 1982, 161). Olennaista on johtopäätösten tekeminen aineistosta saaduista tuloksista. Tutkimuksessani pyrin huomioimaan tämän tulososassa. Kirjoitin varsinkin teoriaohjaavan analyysin tuloksista dialogisesti, jolloin hain yhteyksiä tuloksista teoriaosassa esille tuomiini tutkimuksiin. Yhteyksiä syntyi myös tutkimuksiin, joista en ollut teoriaosassa kirjoittanut.

Kaiken kaikkiaan, analyysin tekeminen tuntui elävän koko ajan. Se ei ollut mitenkään suoraviivainen prosessi, joka olisi edennyt aloittamisen jälkeen suoraan tuloksiin. Redusointivaiheessa haasteellisinta oli löytää sopiva, pelkistetty ilmaus, mutta siinä ei tuntunut olevan mitään suurempia ongelmia. Klusterointi- ja abstrahointivaiheet sen sijaan olivat työläitä. Ensimmäisen teeman kohdalla analyysi eteni (ehkä liiankin) sujuvasti teeman ensimmäisen osan suhteen. Huono-osaisuuden siirtymisen mahdollisia mekanismeja käsittelevä osa oli sen sijaan vaikeasti hahmottuva. Haasteeksi muodostui myös ennalta ehkäisevää sosiaalityötä käsittelevä osuus. Sen kohdalla piirsin paljon mm. erilaisia käsitekarttoja. Ehkä ensimmäisen teeman ensimmäisen osan suhteellisen helposti edennyt, voimakkaasti teoriaohjaava analyysi vaikutti tähän: tutkimukseni teoriaosasta tai oikeastaan muustakaan aikaisemmin oppimastani ei pahimpina hetkinä tuntunut olevan apua, kun koetin jäsentää ensimmäisen teeman toista osaa ja kahta viimeistä teemaa kokonaisuudessaan. Olin ehkä valmistautunut enemmän teoriaohjaavan analyysin tekemiseen, joten analyysin muuttuminen prosessin aikana enemmän aineistolähtöiseksi aiheutti ilmeisesti jonkinlaista hämmennystä. Analyysin tekeminen eteni kuitenkin sujuvasti, kun alkuvaikeudet olivat takana ja analyysin aikana oli syntynyt ainakin paljon kokemuksia uuden oppimisesta.

Tulosluvussa käytin aineistositaatteja. Arkikielen käyttäminen tieteellisessä tekstissä on saatettu kokea ongelmalliseksi (Eskola & Suoranta 1998, 181). Koin tämän kuitenkin toimivaksi tavaksi tuoda haastateltavien ääni kuuluviin. Empiirisen tutkimukseni fenomenologishermeneuttinen traditio huomioiden, koin tämän tärkeäksi. Aineistositaateista voi myös todeta jotakin perusteista, joilla olen tulkintaa tehnyt. Aineistositaatit on kursivoitu, jotta ne erottui-

sivat muusta tekstistä. Lisäksi neljä riviä tai sitä pidemmät sitaatit on erotettu muusta tekstistä sisennyksellä.

3.3 Tutkimuksen luotettavuus ja eettinen arviointi

Yleisesti ottaen tutkimusmenetelmien luotettavuutta käsitellään validiteetin ja reliabiliteetin käsitteiden kautta. Tätä on kritisoitu, koska ne ovat syntyneet määrällisen tutkimuksen parissa ja sisältävät käsityksen yhdestä, ainoasta ja muuttumattomasta todellisuudesta. Tämä muuttuu ongelmalliseksi, jos todellisuus ymmärretään eräänlaiseksi sosiaalisesti konstruktiksi. (Sara-järvi & Tuomi 2009, 136; Cuba & Lincoln 1985.) Tutkimuksen luotettavuutta laadullisessakin tutkimuksessa voidaan pohtia validiteetin kautta: Tutkimuksessani on tutkittu sitä, mitä on luvattu ja tutkimusongelmiin on löytynyt joitakin mahdollisia vastauksia.

Tutkimuksen eettisyyden on mainittu liittyvän mm. tutkimusaiheen valintaan (Haaparanta & Niiniluoto 1986, 87). En usko oman tutkimusaiheeni sinällään olleen eettisesti arveluttava. Sen sijaan pohdin tutkimusaiheeni valintaa tutkimuksen luotettavuuden kannalta paljon varsinkin tutkimusprosessin alussa. Aihe oli laaja ja vaikeasti ”haltuun otettavissa” - ainakin aloittelevalla tutkijalla. Mietin esimerkiksi, saanko aiheeni rajattua tarkoituksenmukaisesti.

Tutkimuksen kohteena oli huono-osaisuuden ylisukupolvinen siirtyminen ennalta ehkäisevän sosiaalityön kohteena. Tutkimuksen informanteina ja kohdejoukkona olivat sosiaalityöntekijät. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta on tärkeää, että kohteena on nimenomaan sosiaalityöntekijöiden kokemus ja ymmärrys tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä. Asiakkaita suoraan tutkimukseni ei koskenut siinä mielessä, että olisin haastatellut heitä. Tutkimusaiheen kannalta haastattelu menetelmänä tuntuu onnistuneelta valinnalta, samoin henkilöiden valinta haastatteluun.

Aineiston keruu onnistui. Nauhoituksissa ei ilmennyt ongelmia ja nauhoitteista sai hyvin selvää. Eettinen näkökulma huomioiden, olin kertonut haastateltaville etukäteen, että tulen nauhoittamaan haastattelut. Mietittäessä haastattelua tekniikkana, haastattelu onnistui. Vuorovaikeus haastateltavien kanssa oli hyvää ja haastattelut olivat kaiken kaikkiaan hyvin informatiivisia. Haastattelujen kysymykset ”elivät” mielestäni onnistuneesti haastateltavien vaihtues-sa esille saattoi nousta uusia asioita, jotka nostin esille taas seuraavissa haastatteluissa. Kes-

kustelut pysyivät hyvin teemojen sisällä eikä ns. turhaa tietoa oikeastaan ollut paljoa. Koehaastattelu olisi ollut hyvä tehdä ennen ensimmäistä varsinaista haastattelua, mutta se ei ikävä kyllä ollut tällä kertaa mahdollista.

Tutkimuksessa oli viisi tiedonantajaa. Määrä oli mielestäni sopiva, ottaen huomioon haastateluista saatu informaatio ja pro gradu-tutkielmalle tarkoituksenmukainen työmäärä. Haastattelutavat oli valittu siten, että heillä olisi lähtökohtaisesti paljon kerrottavaa tutkimusaiheesta. Haastateltavat olivat motivoituneita haastatteluun ja tutkimusaiheen kannalta merkityksellistä aineistoa tuli runsaasti. Toisaalta tutkija voi aina kysyä, olisiko kuitenkin vielä jotakin uutta ja merkityksellistä tullut esille, mikäli haastateltavia olisi ollut enemmän? Ottaen kuitenkin huomioon pro gradu-tutkielman tekoon varatut ja sen laajuudelle sekä toteuttamiselle tarkoituksenmukaiset resurssit, en usko haastateltavien suuremman määrän olleen tämän tutkimuksen kannalta merkityksellistä. Ehkä myös jonkinlaista saturaatiota oli havaittavissa viimeisen haastattelun kohdalla.

Mietin tutkimuksen eettisyyttä liittyen omaan tutkijan rooliini, koska työskentelen samassa työyhteisössä haastateltavien kanssa. Hirsjärvi & Hurme (2001) esittävät esimerkiksi, ettei tutkimukselle välttämättä ole hyväksi, mikäli tutkija haastattelee tuttaviaan. Omassa tutkimuksessani tunsin haastateltavat, koska he ovat töissä samassa työyhteisössä. Uskon Hirsjärven & Hurmeen kuitenkin viitanneen tällä tilanteeseen, jossa tutkimusaihe on arkaluonteisempi ja haastateltavat olisivat tutkijan tuttavina myös arkielämässä. Tässä mielessä tuttavuus haastateltavien kanssa voisi rajoittaa tutkimuksen kannalta merkityksellisen informaation saamista: arkaluonteisista asioista saattaa olla helpompi puhua tuntemattoman haastateltavan kanssa. Lisäksi liittyen tutkimustulosten julkaisuun, laajemmassa ja arkaluonteisempia asioita käsittelevässä tutkimuksessa tutkijan ei tarvitse miettiä, miten haastateltavat suhtautuvat tuloksiin, jos oletuksena on, ettei hän tule olemaan heidän kanssaan enää tekemisissä. Uskon toisaalta omassa tutkimuksessani tuttavuudesta olleen ehkä jonkinlaista hyötyäkin: haastateluissa oli mielestäni vapautunut ilmapiiri, mikä osaltaan on saattanut mahdollistaa tutkimusaiheen monipuolisen käsittelyn.

Haastattelija ja haastateltavat käyttävät työssään haastattelua päivittäin asiakastapaamisissa. Sen voidaan ajatella olevan sosiaalityön keskeinen työväline. Mielestäni tämä tuli esille haastattelutilanteissa. Tunnelma oli välitön ja keskustelut etenivät luontevasti. Haastattelu tapahtumana saattaisi muodostua erilaiseksi, mikäli haastattelu menetelmänä olisi vieraampi mo-

lemmille tai toiselle haastattelun osapuolelle. Luonnollisesti myös se, että haastattelu koski haastateltavien omaa työtä ja ylipäättään aihetta, josta heillä oli vahva tietämys, vaikutti haastattelujen kulkuun.

Tutkimus toteutui suhteellisen tiiviillä aikataululla. Kokopäivätyö sosiaalivirastolla sekä muiden opintojen suorittaminen gradun teon ohella vaativat tutkimuksen teolle tarkkaa aikatauluttamista. En voi olla miettimättä, olisiko tutkimusanalyysistä saanut enemmän irti, jos aikaa olisi ollut enemmän käytettävissä. Pyrin kuitenkin – tiukasta aikataulusta huolimatta – käsittelemään jokaista teemaa analyysissä rauhallisesti ja huolellisesti sekä etenemään ”pala kerrallaan”. Minkäänlaisia paniikkia tutkimuksen loppuun saattamisesta en kokenut missään vaiheessa.

Voidaan pohtia Niirasta (1990) mukaillen, vastaavatko tutkijan tuottamat rekonstruktiot haastateltavien tuottamasta todellisuudesta alkuperäisiä konstruktioita (Sarajärvi & Tuomi 2009, 138) Analyysia tehdessäni mietinkin, tavoitanko käsitteiden muodostuksella sen, mitä haastateltavat olivat tarkoittaneet? Asia tuskin rajoittunee pelkästään tutkimustilanteisiin. Yleisesti ottaen kommunikaatiossa on aina mukana tulkintaa eikä toisen ajatusmaailma ehkä koskaan hahmotu vuorovaikutuksen toiselle osapuolelle samanlaisena, kuin tiedon tuottaja sen itse kokee. Ihmisellä ei ole pääsyä sosiaaliseen todellisuuteen muuta kuin tulkintojen kautta (Raatikainen, 2004, 45), eikä ehdotonta totuutta silloinkaan ole mahdollista saavuttaa (Hirsjärvi 1985).

Tutkimuksessani en käyttänyt asiakasasiakirjoja tai muuta arkaluonteiseksi luonnehdittavaa materiaalia. Tutkimukseni kohteena olivat sosiaalityöntekijöiden näkemykset ja kokemukset. Keskusteltuani asiasta esimieheni kanssa laadin kuitenkin tutkimussuunnitelman. Annoin sen tutkimuslupahakemuksen liitteenä Kuopion kaupungin sosiaalijohtaja Jarmo Rautjärvelle. Tutkimuslupa on liitteenä. (liite 1)

Aineistositaattien kohdalla en halunnut käyttää mitään haastateltaviin liittyviä lyhenteitä (esimerkiksi H1, H2). En kokenut minkään haastateltavien henkilöllisyyteen liittyvän tiedon olevan tutkimuksen kannalta merkityksellistä. Lisäksi kuten edellä todettu, haastateltavat tiesivät toisensa ja myös haastattelujen ajankohdat olivat julkisesti tiedossa työyhteisössä. Haastateltavia oli viisi, joten haastateltavien henkilöllisyys saattaisi tulla esille, mikäli olisin käyttänyt lyhenteitä. Koin tämän tutkimukseni eettisyyden kannalta tärkeänä asiana, vaikka haastattelun teemat eivät koskeneet arkaluonteisia asioita.

4 TULOKSET

4.1 Huono-osaisuus kasvuoloissa ja sen ylisukupolvinen siirtyminen

Huono-osaisuuden ylisukupolvinen siirtyminen näkyy haastateltavien mukaan sosiaalityön arjessa. Haastateltavat kertoivat esimerkkitapauksissa asiakassuhteen vanhempien kanssa alkaneen tavallisesti lastensuojelutyössä ja täysi-ikäisiksi tultuaan perheen lapset siirtyivät aikuissosiaalityön asiakkuuteen. Suurin osa vastaajista oli sitä mieltä, että ilmiö on olemassa vahvasti läsnä heidän työssään. Tätä näkemystä tukevat muu muassa Wiborgin ja Hansenin (2008) tutkimustulokset vanhempien tulotason vaikutuksesta lasten toimeentulotukiasiakkuuteen. Airion ja Niemelän (2002) mukaan vanhempien toimeentulotukiasiakkuus ennusti myös lasten myöhempää asiakkuutta sosiaalitoimessa. Haastatteluissa tuotiin myös esille, että asiakkuus sosiaalitoimessa oli itse asiassa saattanut ulottua kahta sukupolvea pidemmällekin: *”...joo ja sehän on totuus että aletaan nähdä jo kolmatta polvee..toimeentulotukiasiakkudessa..”*

Toisaalta eräässä haastattelussa tuli myös esille eriävä näkemys huono-osaisuuden ylisukupolvisesta siirtymisestä:

”No tuota tämmöinen käsitys tai niinku yleensä on että tätä tapahtuu näin että kun jos lapsella on huono-osaiset lähtökohdat niin että se sitten siirtyy..mutta nyt kun minä tuota asiaa oikein oon miettinyt niin en tiää onko se sitten niinki että sitä vähän liioitellaan tätä käsitystä ja vähän leimataankin. Että automaattisesti jotenki. Mutta kyllähän se näkyy.”

Haastateltavan mukaan huono-osaisuuden siirtymistä sukupolvelta toiselle tapahtuu, mutta ei siinä mittakaavassa, mitä ilmiöstä yleisesti ottaen puhutaan. Haastateltava toi esille näkökulman, jonka mukaan tämä vallalla oleva käsitys olisi hieman yleistävä. Haastateltavan näemyksen mukaan hyvinvointiyhteiskunnan kehitys on osaltaan vaikuttanut ilmiön olemassa oloon. Huono-osaisuus siirtyisi seuraavalle sukupolvelle suuremmalla todennäköisyydellä esimerkiksi ilman nykyistä koulujärjestelmää, joka periaatteessa takaa kaikille samanlaiset lähtökohdat kouluttautumiseen. Vastakkaisena esimerkkinä haastateltava mainitsi aikaisem-

man oppikoulujärjestelmän, jossa vanhempien taloudellisella tilanteella oli suurempi rooli lasten jatko-opintojen suhteen.

Vastauksista nousi esille kuvaus lapsuudenperheen kasvuoloista asiakastapauksissa, joissa myös seuraava sukupolvi oli ollut haastateltavien asiakkaina. Haastattelujen perusteella perheissä ilmeni tyypillisesti erilaisia mielenterveydellisiä ongelmia ja fyysisiä sairauksia.

Kaikissa haastateltavien kertomissa esimerkkitaapauksissa nousi esille perheen huono taloudellinen tilanne. Perheiden käytettävissä olevat tulot olivat muodostuneet pääasiassa Kelan etuuksista ja toimeentulotuesta. Perheen toinen vanhempi oli useissa tapauksissa eläkkeellä. Muutamissa perheissä jompikumpi oli ollut aika ajoin palkkatyössä, mutta perheen tulot olivat kuitenkin olleet niin pienet, että toimeentulotukioikeus oli syntynyt. Tämä oli toisaalta odotettu vastaus, koska toimeentulotukiasiakkuus jo sinänsä indikoi heikkoa taloudellista toimeentuloa. Taloudellisen tilanteen merkitys huono-osaisuuden siirtymisessä on kuitenkin tullut esille useissa aikaisemmissa tutkimuksissa (mm. Parikka 1994.) Sen on jopa esitetty olevan jo itsessään selittävä tekijä huono-osaisuuden siirtymisessä (Blanden & Gregg 2004, ref. Wiborg & Hansen 2008.)

Taloudellisten ongelmien yhteydessä esille nousi työttömyyden vaikutus. Työttömyys nähtiin ensisijaisen merkittävänä puutteena perheiden hyvinvoinnille:

”Niin hirveen useinhan siellä näkee sen työttömyyden ja sitä kautta sitten sen heikon taloudellisen aseman..ja niinku nyt on taipumus niin usein ne ongelmat kasaantuu..jos ois työtä..jos ois sitä myötä tuloja niin kyllähän varmaan osa porukasta sortuis alkoholismiin..ja sortuukiin..niin siitä huolimattakin..”

Asia on sinänsä tuttu useista huono-osaisuutta käsittelevistä tutkimuksista (mm. Kortteinen & Tuomikoski 1998, Heikkilä 1989, Lämsä 2009). Työttömyyden myötä taloudellinen ahdinko kasvaa ja erilaisten ongelmien kasaantumisen riski suurenee (mm. Parikka 1998). Haastateltavat toivat esille yhteiskunnalliset muutokset työttömyyden taustalla. Työttömyys oli saattanut kohdata perhettä äkillisestikin laman seurauksena. Esimerkkinä mainittiin 1990-luvulla ollut taloudellinen taantuma. Vanhempien tietoja ja taitoja vastaavia töitä ei haastateltavan mukaan ollut lähiseuduilla tarjolla. Todettiin myös, etteivät vanhemmat enää olisi kyenneetkään kouluttautumaan nyky-yhteiskunnan vaatimuksia vastaavalla tavalla. Laman myötä perheitä kohdanneen työttömyyden seuraukset nähtiin varsin kauaskantoisina:

”No tässä tapauksessa ihan selkee..ihan selkeetä oli se että tämä lama aiheutti sen..sinällään siinä perheessä nämä vanhemmat eivät kyenneet enää..hankimaan lisää ammattitaitoo..ja sitä kautta hakeutumaan uusille työurille..siinä tämä äiti jäi tietysti kotiin pienen lapsen kanssa..ja isä sinällään jäi täysin työttömäksi..ja tuli muuta ongelmaa..loppuunsa taisi se isä saada eläkkeen 2000-luvun puolessa välissä..mutta tämä äiti on edelleen työtön..”

Vanhempien päihteiden käyttö mainittiin kaikissa vastauksissa. Alkoholin käyttö saattoi olla säännöllisesti elämään kuuluva asia. Se saattoi myös tulla esille ns. tuurijuoppoutena. Vanhemmilla saattoi olla pitkiäkin selviä kausia. Vanhempien väliset riidat mainittiin myös kaikissa vastauksissa. Erimielisyyksiin liittyi joissakin tapauksissa myös väkivalta. Päihteiden käyttö suhteessa huonoon taloudelliseen tilanteeseen aiheutti monessa tapauksessa rajujakin riitoja: *”..sekin juominen et kun eihän siihen rahaa olis ollu..mut sitten kun juotatti niin sitä ei katottu et onko sitä rahaa vai ei..et kyllähän se riidan aiheikin oli et rahaa meni sellaseen mihin ei pitäis.”*

Eräässä tapauksessa nuorella ei ollut haastateltavan näkemyksen mukaan päihdeongelmaa, vaikka hänen lapsuudenkodissaan alkoholin käyttö oli kuulunut perhe-elämään. Tavallisempaa kuitenkin koettiin olevan, että vanhempien alkoholinkäyttötottumukset näkyivät myös lasten myöhemmässä elämässä. Lasten kohdalla melkein kaikkien haastattelujen perusteella alkoholin käyttö oli mukana kuvioissa jo varhaisesta teini-iästä lähtien. Kuten eräs haastateltava osuvasti toteaa: *” kun monesti nämä jotka on kotona nähneet aika rajua päihteidenkäyttöä niin sitten vannoo etteivät ikinä itse tee samaa, mutta aika usein se taitaa mennä näin päin että tulee se sama käytös..”*

Päihteiden käytön siirtymisestä seuraavalle sukupolvelle on tehty runsaasti tutkimuksia. Yhteys on olemassa, mutta kyseessä ei ole suoraviivaisesti vanhemmilta lapsille siirtyvä ilmiö. Nuoruudessa tapahtuvaan päihteiden käyttöön voi ymmärtää liittyvän muitakin kuin vanhempien alkoholin käyttöön liittyviä syitä. Bailey et al (2006) ovat tutkineet päihteiden käytön siirtymistä kolmen sukupolven yli. Tutkimuksen mukaan ensimmäisen sukupolven alkoholin käytöllä oli yhteys toisen sukupolven teini-iässä tapahtuvaan alkoholin käyttöön. Kolmannessa sukupolvessa vaikutus näkyi erilaisina käyttäytymisongelmina. Nuorten häiriökäyttäytymistä koskevissa tutkimuksissa lapsuudenkodin runsaan alkoholin käytön on todettu olevan yksi selittävä tekijä (mm. Elonheimo 2010) tai kasvuympäristöön liittyvä riskitekijä (Haapas-

lo 2006). Vaikein tilanne vaikuttaa olevan niillä nuorilla, joiden elämässä riskitekijät ovat kasaantuneet. Toisaalta, kaveripiirin taipumus käyttää päihteitä on tutkimuksissa arvioitu jopa suuremmaksi selittäväksi tekijäksi nuoren päihteiden käytölle kuin vanhempien alkoholin käyttö (McGee 1992; Haapasalo 2006).

Perheen jäsenten keskinäiset suhteet lasten ja vanhempien välillä toteutuvina kuvailtiin yleisesti ottaen tiiviiksi. Muutaman haastateltavan mukaan sosiaalisia suhteita ei ollut juurikaan perhepiirin ulkopuolella. Pääsääntöisesti lasten ja vanhempien väliset suhteet oli ymmärretty toimiviksi. Toisaalta, eräs haastateltava kertoi kysyttäessä vanhempien ja lasten väleistä:

” ...on hyvät välit..ehkä vähän liiankin hyvät..et ei oo tavallaaan nuoren ihmisen elämässä..tän pojan kohdalla..sitte kontakteja ikäisiinsä..ei suostu lähtee Starttipajalle..ei ammattia, ei poismuuttoa kotoa.”

Tämä on yhteneväinen näkemys Heikkilän (1989) tutkimustuloksen kanssa, jonka mukaan erityisesti kasautuneesti huono-osaisten ryhmässä sosiaalinen kiinnittyminen näyttäytyi kapea-alaisena kohdistuen ensisijaisesti sukulaisiin. Asiaa voidaan pohtia myös sosiaalisen pääoman (mm. Hyyppä 2002) kautta. Erityisen mielenkiintoisen näkökulman tähän tuo Kajan-
ojan (2009, 74) viittaus Mark Granovetterin tekemään jaotteluun vahvoihin ja heikkoihin siteisiin sosiaalisessa pääomassa. Vahvat siteet kuvaavat yhteyttä ystäviin, sukulaisiin ja työtovereihin. Heikot siteet puolestaan ylittävät tämän lähipiirin ja tarkoittavat hänelle suku-, ammatti-, ja luokkarajoja sitovia yhteyksiä. Hänen mukaansa luottamuksen rajoittuminen vain vahvoihin siteisiin saattaa olla este kehitykselle. Vahvoihin siteisiin perustuvaa sosiaalista pääomaa hän kutsuukin sitovaksi. Heikot siteet antavat sosiaaliselle pääomalle sen merkityksen, joka sillä yleisessä keskustelussa on. Tätä pääoman muotoa hän nimittää linkittäväksi. Tämä tulee esille muun muassa luottamuksesta; sitä tarkastellaan luottamuksena perhettä laajempaan tasoon. Luottamus heikkojen siteiden yhteydessä vaikuttaa siis tarkoittavan hänelle jopa yleistä luottamusta siihen, että asiat yleisesti ottaen sujuvat niin hyvin kuin mahdollista.

Toisaalta haastatteluissa tuli esille myös vilkas sosiaalinen elämä. Kanssakäyminen vaikuttaa kuitenkin toteutuneen sekä vanhemmilla että nuorilla samankaltaisissa elämäntilanteissa olevien kesken: *”mut kaverit oli ehkä enemmän sitä et käytiin siinä lähiöpubissa..”*

Eräs haastateltava totesi yhteisöllisyyden olevan tiivistä jopa kiinnipitävällä tavalla. Yhteisöllä on omat tapansa, eikä toisinajattelijan roolin ottaminen välttämättä ole helppoa.

” Joo..esimerkinomaisesti vois verrata tähän romaniyhteisöön..et heillähän jos nuori alkaa pyrkiä erilleen siitä omasta yhteisöstään ja sen tavoista...niin se on todella iso kynnys..ja voi aatella tähän muutenkin niin..että tällainen laajempi ryhmä..että siinä ollaan mukana ja sille ollaan lojaaleja.”

Erään haastateltavan mukaan sosiaalisuus toteutuu jossakin määrin asuinalueittain. Yhteisöllisyys paikallistui hänen mukaansa kaupungin vuokrataloissa asuvien kesken toteutuvaksi ilmiöksi. Tietyissä kaupungin vuokrataloissa asuvien kesken kanssakäyminen voi olla vilkastakin: *”että on ne Niiralan kulman korttelit ja asuintalot..”*

Tästä voidaan paikallistaa yhtymäkohtia köyhyyskulttuurissa ilmenevään yhteisöllisyyteen. Myös Rauhala (1988, 62) viittaa Salavuon käyttämiin käsitteisiin saareke- ja pesäkeköyhyys, joilla hän on kuvannut huono-osaisuuden kasautumista Suomessa tiettyihin kaupunkeihin tai kaupunginosiin. Haastateltava nosti vielä esille, että sosiaalisuutta saattaa olla enemmän kuin esimerkiksi omakotiasuinalueilla

Eräs haastateltava tiivistikin osuvasti useimmissa vastauksissa esille nousseen näkökulman asiakkaiden sosiaalisuuden suhteesta muuhun elämään:

”...sosiaalisuudessa nää ihmiset on hyvinkin pärjääviä..on sitä kortteliyhteisöö..kavereita..kontakteja kyllä riittää..mutta sitten kun tullaan siihen oman elämän hallinnan..ikäänkuin siihen mitä on omassa ne vaatimukset..niin tuleekin seinä vastaan..et ei suoriudu, ei jaksa, ei jaksa pyrkiä..ei jaksa pitää huolta...”

Vanhempien koulutustaso näyttäytyy vastausten perusteella matalalta, mikä oli odotettu tulos. Esimerkkiperheiden kohdalla vanhemmat olivat käyneet peruskoulutusoasta vastaavan koulutuksen ja/tai lyhyitä kursseja, mutta heiltä puuttui yleensä ammatillinen koulutus. Aikaisempaan työhön ei ehkä ollut vaadittu tutkintoa. Nuorten kohdalla vastauksista kävi ilmi, että useissa tapauksissa peruskoulun loppuun saattamisessa oli ollut suuria vaikeuksia tai peruskoulu oli jäänyt käymättä loppuun. Ammatillinen koulutus oli saatettu aloittaa, useallakin alalla, mutta ne olivat keskeytyneet. Muutamassa vastauksessa todettiin nuorilla olevan ajatus mahdollisimman nopeasta siirtymisestä työelämään: *”...vai tuntuuko se vain vaikeelta se että pitäisi olla se koulutus ensin ja sitten sinne hyviin töihin pääsis. Et se jotenkin on niinku haluaavat oikaista...”*

Haastatteluissa tuotiin esille myös se, että joidenkin asiakkaina olevien nuorten kohdalla koulutukseen siirtyminen ei välttämättä ole sosiaalityöntekijänkään mielestä edes ensimmäinen vaihtoehto. Asiakkaiden elämässä voi olla esimerkiksi päihde- tai terveydellisiä ongelmia, jotka olisi ensin pyrittävä saamaan hoitoon, jotta esimerkiksi opiskelemaan hakeminen olisi realistinen suunnitelma:

”...niin ja sen ikäisiä jotka meilläkin asioi niin se elämäntilanne on jo sellainen ettei oo itsestään selvää että lähdetään sinne koulutukseen tai että siihen olisi voimavaroja..et on asioita mitkä pitäisi hoitaa ensin kuntoon ennen kuin vois aatella sellaista kokopäiväistä työtä...”

Haastateltaville oli muodostunut käsitys, jonka mukaan niin sanotulla perinteisellä tavalla kouluttautuminen ei ole houkutteleva vaihtoehto. Mahdollisina syinä tälle mainittiin esimerkiksi huonot kokemukset peruskoulusta. Eräs haastateltava esitti, että taustalla saattaa olla tiedollisten ja taidollisten resurssien puute. Hän pohti myös, etteivät vanhemmat ehkä odottaisikaan nuorelta opintojen pariin hakeutumista.

Asiaa voidaan tarkastella koulutuksen arvostamisen kautta. Eräs haastateltava toi esille näkemyksen, että kouluttautumisen tärkeyttä ei tuotaisi esille lapsuudenkodissa. Nuoren motivojaksi näyttäytyi yleensä joku muu taho, kuin vanhemmat:

”...mutta tällaisissä perheissä kouluttautumisen tärkeydestä...tai siihen motivoimista ei pidetä tärkeänä eikä tuoda esille perheessä itsessään...et se on aina joku ulkopuolinen taho..et siihen oon kiinnittäny jotenkin huomiota et sen koulutuksen tärkeyttä ne vanhemmat ei tuo lapsille...”

Ehkä vastoin tutkijan lähtöoletuksia, vastausten perusteella kouluttautumisen ongelmien taustalla ei yleisesti ottaen vaikuttanut olevan kuitenkaan koulutuksen ja sitä kautta saatavan ammatin arvostuksen puute: *”Tuota kyllä minä uskoisin että tänä päivänä vanhemmat riippumatta siitä mikä on oma koulutustaso nii arvostaa sitä koulutusta.”*

Yleisesti ottaen vanhemmat – riippumatta omasta koulutustasostaan – arvostavat kouluttautumista ja sen tarjoamia mahdollisuuksia. Erään haastateltavan mukaan hänelle oli muodostunut käsitys, että myös nuoren näkemyksen mukaan vanhemmat toivoivat hänen kouluttautu-

mistaan. Nuoret itsekin vaikuttavat vastausten perusteella ymmärtävän ammatin hankkimisen tärkeyden.

Käsitys koulutuksen arvostamisesta on eriävä muun muassa sosiaalisen periytyvyyden teorian (Jonsson1973), Willisin (1984) koulukotipoikia käsittelevän tutkimuksen sekä köyhyyskulttuurista tehdyn tutkimuksen (Lewis 1958) kanssa. Kyseiset tutkimukset ovat sijoittuneet erilaiseen yhteiskuntaan sekä aikaan, jolloin koulutuksen merkitys ei ehkä olekaan ollut samanlainen kuin länsimaalaisessa, jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa.

4.1.1 Puutteellinen vanhemmuus taustatekijänä

Huono-osaisuuden siirtyminen vaikuttaa vastausten perusteella painottuvan vanhemmuuteen ja sen haasteisiin:

” ...että tuota jos perheessä on useampikin lapsi ja tuota kaikki on sitten meidän asiakkaana täysi-ikäiseksi tultuaan niin sen vaan voi ymmärtää, että joku on mennyt pieleen, et kun jos useampikin lapsi jää meidän asiakkaaksi... ja sitten kun on samanlaisia ongelmia saman perheen lapsilla.”

Lapsille oli annettu katteettomia lupauksia omasta paikalla olosta lapselle merkityksellisissä tapahtumissa. Muutamassa vastauksessa nousee esille käsitys vanhemman käytöksestä ennalta arvaamattomana. Ongelmat arjessa nousevat perheessä olevista erilaisista sosiaalisista ongelmista, joita olen kuvannut luvussa 4.1. Ongelmat vaikuttivat painottuvan vanhemman tai molempien vanhempien päihteiden käyttöön. Perheissä oli ajoittain jopa epä tietoisuutta, missä toinen vanhempi on. Vanhemman mainittiin saattavan olla poissa kotoa jopa viikkokausia. Välillä vanhemmat ovat läsnä ja yrittävät huolehtia lapsista. Aikoina, jolloin alkoholinkäyttö oli runsaampaa, lapset jäävät ikään kuin sivuun. Yleisesti ottaen perheen arki näyttäytyy hyvin levottomana: *”...mutta kun se, että kun ei koskaan voinut tietää et millon se taas lähtee.”*

Lähes kaikissa vastauksissa tuotiin kuitenkin esille vanhempien halu yrittää selviytyä kasvatustapahtumasta. Vanhempien kuvattiin yrittävän selviytyä mahdollisimman pitkälle lasten kanssa ilman ulkopuolista apua. Myös työllistymiseen oli kiinnostusta. Haastateltavien mukaan asiakkailla oli jonkinlainen toivo paremmasta; Vanhemmat eivät he olleet tyytyväisiä

sen hetkiseen elämäntilanteeseensa, mutta he eivät kokeneet suoranaista toivottomuuttakaan. Päihteiden käytön rooli nähtiin suureksi liittyen motivoitumiseen mm. erilaisiin aktivointitoimiin ja ylipäättään muutoshalukkuuteen:

”En minä voi sanoa et se tulis suoraan..et monesti vanhemmatkin miettii et johonki vois vielä..varsinkin jos ei oo kovin paha päihdeongelma.. et en minä usko et kaikki asiakkaat aattelis etteivät kykene tai voi..varsinkin tosiaan jos ei oo paha se päihdeongelma tosiaan Et se on semmoinen tuo päihdeongelma et se pistää asiakkaat usein sitten miettimään ettei ne halua tai ei ne kykene...”

Ongelmalliseksi näyttäytyvät kuitenkin vanhempien puutteelliset resurssit lastensa kasvattamiseen. Perheessä vallitsevat olosuhteet, esimerkiksi vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat heijastuvat vääjäämättä kasvatustilanteisiin. Seuraava esimerkki kuvaa hyvin useassakin vastauksessa esille tullutta ilmiötä, jossa perheen vaikea tilanne heijastui juuri lasten henkiseen tukemiseen:

”... niin se sen arjen asioiden hallinta oli suurin piirtein..ainakin mikä käsitys mulle jäi..niin oli suht hallinnassa..mut sitten siellä tunnetasolla..no en tiä mitä se oli..mut että miten paljon se isä jakso olla sen pojan asioissa mukana..”

Sosiaalitoimesta oli saatettu kohdistaa perheeseen erilaisia tukimuotoja, mutta vanhempien oma jaksaminen ei ollut riittänyt lasten kasvattamiseen:

”Joo näiden nuorempien kohdalla oli tuota tuli niitä lastensuojeluilmoituksia ja perhetapaamisia oli paljon että kotona ja toimistolla ja yritettiin..mutta vanhempien ote löystyi eivätkä ne jaksaneet sitten puuttua..että siinä sitten sinniteltiin pitkään kotiavun turvin ja vasta nuoruusvuosina tuli sijoitus.”

Vanhempien tai vanhemman voimavarat menevät niin sanottuun arjen pyörittämiseen tai sen yrittämiseen. Tämä tuli esille puutteellisena tukena ja kannustamisena lasten tulevaisuudensuunnitelmissa sekä erilaisissa elämän kriisitilanteissa. Koulutuksen arvostaminen tuli esille jo edellä – yleisesti ottaen vanhemmilla vaikuttaa olevan halu edistää lasten kouluttautumista. Haastatteluissa todettiin ongelmien ilmaantuvan siinä vaiheessa, kun asioita pitäisi alkaa toteuttaa. Muutama haastateltava pohti myös vanhempien vaikeutta puuttua enää teini-ikässä nuoren tulevaisuuden suunnitelmiin, jos nuoreen ei ole ollut kontaktia aikaisemminkaan. Esi-

merkiksi peruskoulun jälkeiseen koulutukseen hakeutuminen tapahtuu varsin nuorena iässä ottaen huomioon, kuinka kauaskantoinen päätös opinnoista kuitenkin voi olla:

” ja hyvin monesti tuntuu et ne jotka tekee niitä päätöksiä ne 15 ja 16 vuotiaat..et se on hyvin vaikea ja suuri päätös, et mitä sitä lähtee opiskelemaan. Niin jos ei siinä vaiheessa saa vanhemmiltaan sitä tukea että mietittäis yhdessä, mitä vois tehdä..niin voi olla että tekee helpommin niitä vääriä valintoja ja sitten tulee niitä keskeytyksiä..se tuntuu hirveen yleistä olevan tuolla esim ammattikoululaisten keskuudessa, että lähetään jotakin opiskelemaan ja sitten huomataan se puolen vuoden, vuoden jälkeen et ei tää o mun juttu.”

Koulutuksella on erilainen merkitys tulevaisuuteen kuin vanhempien omassa nuoruudessa. Toisaalta, nuorella on enemmän vaihtoehtoja – yleisesti ottaen – kuin ehkä vanhemmilla omassa nuoruudessaan. Vanhemmilla voi olla vaikeuksia ymmärtää nuorella olevaa ahdistusta valinnan edessä ja sitä kautta tukea nuoren koulutusvalintoja, kuten eräs haastateltava toi esille:

” ja kuten sanoin tuossa, niin sitä kouluttautumisen tärkeyttä ei ehkä tule sieltä perheestä niin paljoo..mutta sehän voi johtua vain siitä et vanhemmat on menneet koulutuksen jälkeen työpaikkaan x heti ja aatelleet olla siellä eläkeikään saakka..ja nykypäivänä kun ei oikein pääse suoraan koulutuksesta vakituiseen työhön..”

Vanhempien oma työttömyys on saattanut rapauttaa heidän uskoaan koulutuksen takaamiin työllistymismahdollisuuksiin. Näin koettiin olevan varsinkin tilanteissa, joissa vanhempien omaa koulutusta vastaavaa työtä ei lähiseuduilla ollut tarjolla: *”...mut se että vanhemmilla on vaan monesti se perustutkinto ja olleet sit perustöissä..mikä on sillo 90-luvulla jäänyt näin esmes Kuopion alueella pois..niin ehkä koetaan et sillä tutkinnolla ei saada kuitenkaan töitä.”*

Eräissä haastattelussa mainittiin näkökulma, jonka mukaan vanhemmat yliarvioivat nuoren voimavarat: *” että vanhemmat olettaa et se nuori on jo niin iso..vanha..et se voi tehdä ite ratkaisut..”* Tilanne näyttäytyy ongelmallisena, koska vaikuttaa siltä että vanhemmat yliarvioivat tilanteessa sekä omat että lastensa voimavarat. Arjen sujumisen vaikeutta ei tunnusteta, mikä heijastuu puutteellisena henkisenä tai fyysisenä läsnäolona lapsille. Tämä puolestaan voi osaltaan vaikuttaa nuoren kokemaan avuttomuuteen. Vaarana voi myös olla, että tapahtuu ns. roo-

lien vaihto: Lapsi alkaa kantaa huolta ja vastuuta vanhemmistaan (Punamäki 2005, 64). Erään haastateltavan mukaan huono-osaisuuden siirtymisen riski on suurimmillaan tilanteissa, joissa vanhemmat yrittävät liian pitkään selviytyä omin voimin. Lasten kokemat laiminlyönnit aiheuttavat heille vaikeasti korjattavissa olevia vaurioita.

Vähäiseen lasten tukemiseen paikannettiin syyksi vanhempien omien vanhempien kasvatuskäytännöt: he yksinkertaisesti vain toistivat sitä, mitä olivat itse kokeneet: *”Tämä on varmaan just se, että jos oma lähtöperhe on ollut sellainen että on ollu ongelmia elämänhallinnan kanssa ja huono-osainen eikä oo oppinu perusjuttuja ne sitte tulee mukaan siihen omaan perheeseen...”* Kyseenalaistamista omien kasvuolojen toimivuudesta ei ilmeisesti ollut syntynyt. Toisaalta voi olla, että ehkä he jopa kokivat toimivansa paremmin kuin omat vanhempansa. Oma, lastensuojelulain mukaan puutteelliseksi tulkittu vanhemmuus saattaa tuntua riittävältä heistä, jotka ovat kokeneet itse vielä pahempaa.

Toimivan vanhemmuuden kompastuskivenä nähtiin kuitenkin osaltaan myös yhteiskunnan tarjoamat, epätasa-arvoiset edellytykset toimia perheenä. Yhteiskunta antaa edellytykset pärjäämiseen perheelle ja lapsille. Yhteiskunnan todettiin myös muokkaavan yksilöä itseään. Syyt puutteellisiin kasvatuserusseihin eivät henkilöityneet välttämättä vanhempiin ja heidän kasvatuskäytäntönsä:

”..mutta kyllä minä nään sen että ei se oo vaan yksilön ongelma..vaan että kyllä se on ihan yhteiskunnan....niin rakenteistakin johtuva..uskon siihen että suurin osa ihmisistä haluis kuitenkin työtä tehdä ja elää niinku..omilla tuloillaan..ja silloin jos ei tartte niitten asioiden kanssa kamppailla niin kyllähän niitä voimavaroja on enemmän sitten pyörittää perhe-elämää..ja kuunnella ja ohjata niitä lapsiakin.”

Elämä kapeutuu eräänlaiseksi eloonjäämistäisteläksi, jossa arki saattaa pahimmillaan olla kiertynyt seuraavan vuokran maksun ja ruoan ostamiseen pohtimiseen. Omaan henkiseen hyvinvointiin ei välttämättä ole mahdollista kiinnittää huomiota. Tämä heijastui myös siihen, ettei lapsille ollut resursseja tarjota esimerkiksi harrastusmahdollisuuksia. *”niin ja että sitä rahaa on muuhunkin..kun että vaan että saa sen ruuan ja vuokran maksettua..että voi niinku pitää..itsestäänkin huolta..ja siitä henkisestä hyvinvoinnista..että eihän sitä pelkästä leivästä eletä.”*

Yhteiskunnan taholta koettiin tulevan rajoituksia vanhempana toimimiseen, mikä tuli esille epätasa-arvoisina mahdollisuuksina toimivaan perhe-elämään. Yhteiskunnan koettiin kuitenkin luoneen vaatimuksia, joihin kaikkien kansalaisten odotettiin kykenevän vastaavan. Kyse vaikuttaa olevan jonkinlaisista yhteiskunnan luomista ja ylläpitämistä ihanteista. Yhteiskunnan koettiin mm. luoneen eräänlaiset statussymbolit, jotka asettavat erittäin paljon vaatimuksia siihen, millaisia kulutushyödykkeitä ajan hermolla olevien kansalaisten tulee hankkia. Keski-vertokodissa on nykyään paljon mm. erilaista elektroniikkaa. Koulumaailmassa vaarana tähän liittyen on vertailuuhdistus. Lapsen ja nuoren voi olla vaikea olla kaveripiirissä se jonka kotona ei ole kaikkea sitä mitä muillakin. Yhteiskunnan köyhyyttä tuottavana järjestelmänä mainittiin myös pikavipit. Vaaraksi koettiin nuoren tai perheen sortuminen erilaisiin pikavippeihin, jotta tavaroita saisi hankittua.

”Se on ulkoapäin luotu..määritelty ne ..statussymbolit..ja sitten jos aattelee tällainen nuori joka huono-osaisista oloista siihen aikuisuuteen pääsee..on luotu sekin järjestelmä tää pikavippi..ollaan sitten vippikierteessä ja siinä köyhyysloukussa.”

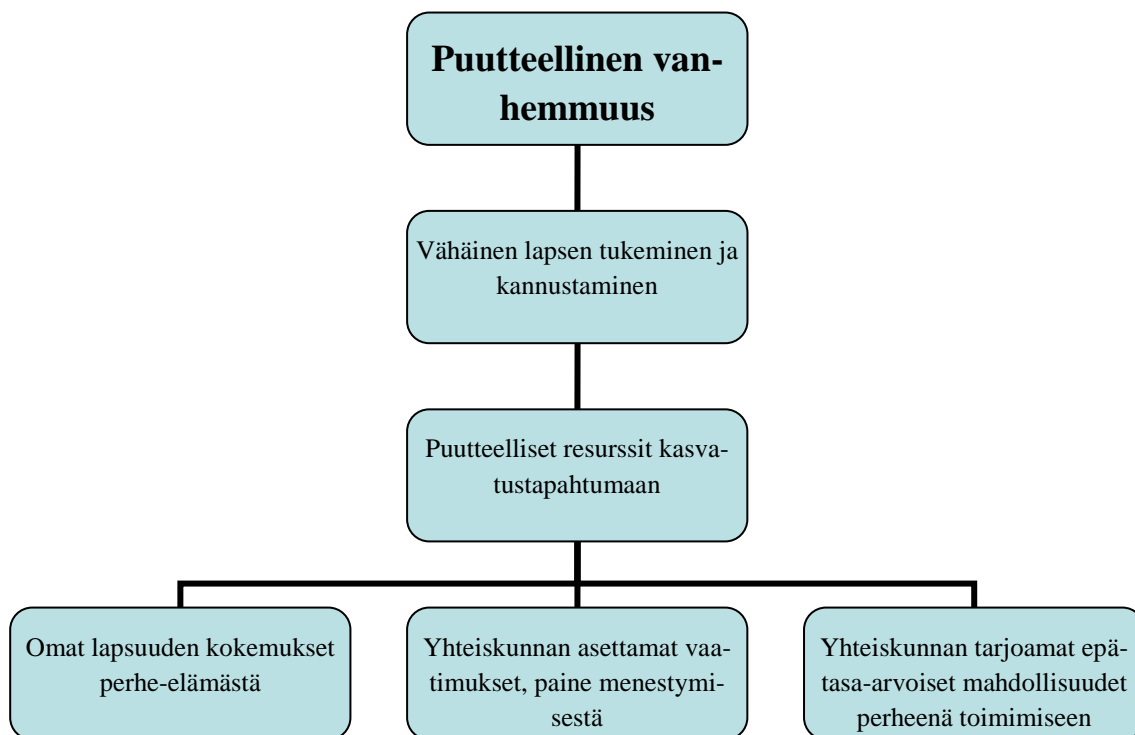
Perheillä ei välttämättä ollut resursseja tarjota nuorille samoja asioita, kuin parempiosaisissa oloissa kasvaneilla ikätovereilla kenties oli. Tämän lisäksi perheiden nähtiin joutuvan epätasa-arvoisiin asemiin mietittäessä, että he joutuvat yleisesti ottaen kohtaamaan samantyyppisiä, arjessa selviytymisen kannalta merkityksellisiä haasteita, kuin parempiosaisetkin:

”...mutta onhan ne lähtökohdat paljon huonommat..selvitä..siitä huolimatta kun pitäisi niistä samoista asioista selvittää..perheenä..kun taas niitten joilla on se säännöllinen työ ja turvattu toimeentulo..niin niitten pitää siellä samassa yhteiskunnassa näitten joilla ei oo tai tulot on pienet ..niin samojen paineitten alla selvittää.”

Parempiosaisissa perheissä ymmärrettiin olevan erilaiset valmiudet ja voimavarat kohdata haastavia tilanteista. Huonompiosaisissa perheissä puuttuvat resurssit saattavat tehdä näistä haasteista selviämisestä ja arjen sujumisesta kohtuuttoman vaikeaa. Eräs haastateltava toi esille näkemyksen, onko yhteiskunnassa jopa toisaalta hyväksytty se, että osa kansalaisista elää köyhyysrajalla: *”...mutta minun mielestä se on aistittavissa ihan yhteiskunnallisesti..on siihen toisaalta myönnetty..et on vaan olemassa se porukka kansasta joka tuottaa ja joka ei...”*

Tässä mielessä yhteiskunnan tarjoamia, riittämättömiä resursseja perheenä toimimiseen voidaan tarkastella syrjäyttämiskurssin valossa. Helne (2002, 25) esittää näkemyksen, jonka mukaan syrjäytymisessä ei välttämättä aina ole kyse varsinaisesti yhteiskunnan ulkopuolelle jäämisestä. Syrjäytyneetkin ovat osa yhteiskuntaa. Heidän suhteensa yhteiskuntaan on tuskallinen, nöyryyttävä ja poissulkeva. Pois yhteiskunnasta karkotettujen lisäksi syrjäytyneitä ovat he, jotka on suljettu yhteiskuntaan. Helne viittaa näkemyksessään Quierozin (1996, 304) ajatukseen ihmisen liittymisestä ja kuulumisesta yhteiskuntaan tavalla, joka ei välttämättä vastaa sosiaalista kuolemaa, vaan vähempiarvoista elämää.

Olen pyrkinyt kuviossa 1 hahmottelemaan puutteellisen vanhemmuuden käsitettä ja sen mahdollisia taustatekijöitä haastatteluissa esille tulleiden näkemyksien ja kokemusten valossa. Puutteellinen vanhemmuus ilmeni puutteellisena tukena ja kannustamisena. Tämän taustalla nähtiin olevan sekä vanhemman omat kokemukset että yhteiskunnan tasolla olevat osatekijät:

Kuvio 1

4.1.2 Hyvinvointivaltioriippuvuus taustatekijänä

Haastatteluista piirtyi esiin myös toisenlainen kuva huono-osaisuuden siirtymisen mekanismeista. Vastausten perusteella vaikuttaa, että huono-osaisuuden siirtymisen taustalla voi olla myös hyvinvointivaltioriippuvuus kohdistuen yhteiskunnan palvelujärjestelmään. Asian yhteydessä voitaneen pohtia käsitettä sopeutuminen. Haastateltavat kuvasivat sosiaalitoimen asiakkuuden olevan joillekin asiakkaille ja perheille täysin luontevaa. Asiakkuus oli samantilaista kuin missä tahansa virastossa, eikä sitä koeta leimaavaksi. Asiakkaat tietävät erilaisista tukimuodoista eivätkä epäröi ottaa selvää omista oikeuksistaan niiden saamisen suhteen. Toimeentulotuesta saatetaan puhua tilinä, joka maksetaan. Vaikuttaa siltä, että he ymmärtävät sen palkkaan verrattava toimeentulon lähteenä. Tämän on todennut myös Kati Mustola (1990) tutkimuksessaan Vaihtoehtona vapaus. Perheessä oleva tilanne koetaan yleisesti ottaen hyvänä eikä muutokseen siten välttämättä ole edes halukkuutta. Taloudellinen tilanne on tiukka, mutta perhe on ilmeisestikin oppinut mitoittamaan menonsa tulojensa mukaan ja lopputulos koetaan ainakin tyydyttäväksi. Saatetaan toimia esimerkiksi työvoimahallinnon velvoittamien toimien mukaisesti, mutta todellista huolta omasta tulevaisuudesta ei vaikuta olevan:

”He ovat hyvin tyytyväisiä toimeentulotukeen..ja omaan pieneen elämäänsä neljän seinän sisällä.. poika ainakin on hyvin tyytyväinen..ei osaa edes ajatellakaan että hänen täytyisi johonkin mennä..lähteä opiskelemaa..sinänsä hakee. Mut ei ollenkaan huolissaan jos ei pääse. Internet-pelaaminen kiehtoo..ja edelleen asi oivat koko perheenä..eivät suostu erikseen käymään.”

Voitaneenkin todeta Mustolaa (1990) mukaillen, ettei työllistyminen houkuttele, koska tarjolla olisivat likaisimmat, raskaimmat ja huonoimmin palkatuimmat työt. Taustalla sopeutumiseen nähtiin usein perheen pitkä toimeentulotukiasiakkuus sekä mahdollisesti myös lastensuojeluasiakkuus. Perheen nuori on kasvanut ympäristössä, jossa työssä käymistä ei ole pidetty ensisijaisena toimeentulon muotona: *”Niin, että jos vanhemmat ei koskaan käyneet töissä, niin mistä se tulisi sille ihmiselle se ajatus, että pitäisi hankkia ammatti ja mennä töihin.”*

Eräs haastateltava pohtikin taustalla kenties olevan eräänlaisen sisäistämisen prosessin. Vanhemmat olivat oppineet yhteiskunnan taloudellisen tuen saamisen ja sen merkityksen sille, ettei velvoitetta työllistymiseen ole. Ehkä hieman kärjistäen hän totesikin joidenkin vanhempien neuvovan nuoret sosiaalitoimen asiakkuuteen näiden tultua täysi-ikäisiksi. Vanhemmat

ovat hänen mukaansa hyvin tietoisia siitä, että heidän elatusvelvollisuutensa päättyy, kun nuori täyttää kahdeksantoista vuotta. Kynnyksen sosiaalitoimen asiakkuuteen voi ymmärtää olevan matala joidenkin nuorten kohdalla, jos heidän taustallaan on vanhempien kautta syntynyt, elämänmittainen asiakkuus sosiaalitoimessa.

”...että on vanhempia, jotka on vaan sisäistäneet tämän yhteiskunnan avustuskanavan niin hyvin että ne markkinoi sitä lapsille..ja mistä seuraa se että kun lapsi tulee 18 vuotta niin se on täysin sisäistänyt sen..että menepä sosiaalitoimistoon niin sieltä sitten saa kyllä...”

Eräissä haastattelussa mainittiin nuorten puhuvan sosiaalitoimen asiakkuudestaan kavereidensa kanssa täysin luontevasti. Asiakkuudessa ei koeta olevan mitään leimaavaa. Sopeutumisen yhteydessä asiaa voidaan pohtia stigmojen katoamisena valtaväestön keskuudessa ”paheksuttavana” pidettävästä asiasta. Haastattelujen perusteella vaikuttaa, että pitkäaikaisesta sosiaalitoimen asiakkuudesta on kadonnut sen leimaavuus. Perinteisesti toimeentulotuen käyttöön liittyyne eräänlainen leimaavuus skandinaavisessakin hyvinvointivaltiossa, etenkin, jos sitä käytetään pysyvänä ja ensisijaisena tulonlähteenä ansiotuloon verrattuna. Meadilaisen ajattelun mukaan erilaiset stigmat katoavat ympäristössä, jossa stigman takana oleva toiminta on oikeastaan normaalia. Siten esimerkiksi toimeentulotuen käyttö pääasiallisena tulona kadottaa leimaavuuden, jos perheen arvomaailma sallii sen.

Vastauksista nousi esille näkökulmia, jotka antavat aihetta pohtia asiaa myös käsitteen alistuminen kautta.

”...mutta kuitenkin jos sellainen myönteinen ajattelu ja kaikki optimismi häviää perheestä..kun monesti kuullaan asiakkaalta että kaikki on niin kurjaa niin kyllä sen vaikutus on myrkyllinen lähiympäristöön ja lapsiin.”

Tärkeimpänä alistumiseen ymmärrettiin olevan koettu vaikutusmahdollisuuksien puute: Kokemus siitä, ettei voida vaikuttaa omaan elämäänsä. Tässä on havaittavissa selvä yhteys elämänhallinnan käsitteeseen, jonka olen tässä tutkimuksessa liittänyt yksilön coping-keinoihin. Elämänhallinta on yhdistetty myös mm. yksilöllä oleviin fyysisiin, psyykkisiin ja sosiaalisiin voimavaroihin, joiden avulla hän voi, erilaisia ongelmatilanteita kohdatessaan, pyrkiä käsittelemään niitä tarkoituksenmukaisesti (mm. Rauhala 1998.) Vähäisiksi koetut vaikutusmahdollisuudet tärkeimpänä syrjäytymistä määrittävänä tekijänä vallankäytön ja osallisuuden alueel-

la tulivat esille myös Lämsän (2009) tutkimuksessa syrjäytymisvaarassa olevista nuorista. Haastateltavien mukaan vanhempien ja lasten alistumisen kokemuksissa oli taustalla muun muassa tunne siitä, että yhteiskunta on kohdellut heitä epäreilusti. Alistumista omaan elämäntilanteeseen oli koettu olevan jo nuorillakin asiakkailta. Taustalla tähän mainittiin erilaiset ja toistuvat epäonnistumiset: ”...*et sanotaan jos on vaikka 18 vuotta ja ryssinyt kaiken siihen mennessä..niin on tullut sellainen luovuttanut olo että en minä kuitenkaan voi mitään..*”

Tämä koettiin myös raskaaksi asiaksi työntekijälle. Asiakkailta oli koettu myös olevan eräänlaista vaikeutta hahmottaa elämäänsä tulevaisuuteen. Elämä vaikuttaa olleen heille ”tässä ja nyt”. Tyypillisenä piirteenä sille kuvataan välinpitämättömyys: ”*Että tulee se hälläväliä..et antaa olla..kunhan tässä vaan tää päivä mennee..*”

Asioiden koetaan ’vaan tapahtuvan’ omalle kohdalle eikä tähän tapahtumankulkuun koeta voitavan vaikuttaa. Asiakkaalle koettiin haastavaksi tuoda esille hänen omaa vastuutaan elämäntilanteestaan. Vaikuttaa siltä, että eräänlainen syy-seuraus-suhteiden hahmottaminen omassa elämässä on puutteellista: ”...*niin et vaan tapahtuu ja vaikka niistä yrittäis puhua et ne perustuu kuitenkin sun valintoihin..*”

Eräs haastateltava esitti mielenkiintoisen näkemyksen, voisiko kyseessä olla omien epäonnistumisten selittäminen: ” *että eihän mun elämä nyt tämän kummemmin vois mennäkään..kun minulla nyt oli semmoinen se lapsuus..*” Omista kasvuoloista koetaan saatavan eräänlainen oikeutus omalle elämäntilanteelle eikä muutosta ole – tästä lähtökohtaisesta ajattelumallista käsin – relevanttia edes miettiä. Alistumiseen vaikuttaa liittyvän eräänlainen äärimmäinen toivottomuus ja luovuttaminen. Sopeutuminen on jossakin määrin yhtenevä alistumisen kokemuksen kanssa, mutta siinä on kuitenkin havaittavissa tiettyjä, perustavaa laatua olevia eroavaisuuksia. Tilanteeseen sopeutuminen on ehkä edellyttänyt jonkinlaista prosessointia, henkilö on aktiivisesti pyrkinyt tekemään elämästään mahdollisimman siedettävän niissä olosuhteissa, joissa elää.

Vastausten perusteella kyse vaikuttaa olevan myös eräänlaisesta oppimisprosessista. Tämä oli sinänsä odotettu tulos, koska olin käsitellyt sosialisaatiota tutkimukseni teoriaosassa. Sosialisaatiota voidaan tarkastella prosessina, jonka kautta nuoret oppivat yhteiskunnan jäsenenä toimimisen kannalta merkitykselliset tiedot ja taidot sekä omaksuvat tämän oppimisen kannalta merkitykselliset roolimallit (Saaristo & Jokinen 2004, 78). Monessa vastauksessa tuotiin

esille ajatus, että huono-osaisuus siirtyy oppimalla, koska nuorilla ei ole muunlaista käsitystä elämästä. Kotoa saatu malli perhe-elämästä kulkee vahvasti mukana opittuna mallina:

”..että varsinkin nuorilla ihmisillä jotka on asiakkaina ja jos tietää että siellä perheessä on jo ollut ongelmaa, monenlaista, niin jotenkin tuntuu että ne nuoret ei vaan välttämättä tiedä, eivät vaan ole nähneet, eivät vaan ole saaneet sitä mallia että voi elää jollain muullakin tavalla. Ja ei oo vaan käsitystä siitä.”

Nuorten elämää kuvaa eräänlainen näköalattomuus ja koettujen olemassa olevien vaihtoehtojen puuttuminen.

”Niin ja sitten tuota sitten kun ei oo sitä konkreettista kokemusta siitä, että mikä se vaihtoehto on.. Et minkälaista se elämä olis jos se ei ois..sellaista mitä se tällä hetkellä on. Että kun se kokemus puuttuu niin on kauheen vaikee lähtee muuttamaan sitä elämäntyylä.”

Tätä ajatusta voidaan tarkastella primaarisosialisaation kautta. Primaarisosialisaatio on ensimmäinen, lapsuuteen ajoittuva sosialisointivaihe. Sosialisointi kuvataan yksilönkehitykselliseksi prosessiksi, jonka aikana yksilö perehdytetään yhteiskunnan tai sen osa-alueen objektiiviseen maailmaan. (Berger & Luckman 2005, 149.) Bergerin ja Luckmanin mukaan yksilön sosiaalistamisesta huolehtivat merkitykselliset toiset (*significant others*), joita lapsi ei voi valita. Heidän, esimerkiksi vanhempien, käsitys objektiivisesta todellisuudesta välittyy lapselle yhteiskunnallisen aseman ja elämänhistorian mukaan. Heidän mukaansa esimerkiksi alempaan yhteiskuntaluokkaan syntynyt lapsi sosiaalistuu kaksoisvalinnan kautta. Hän ei ainoastaan omaksu vanhempiensa näkökulmaa sosiaaliseen maailmaan, vaan hän myös omaksuu sen heidän välittämässään erityisessä muodossa. Samastuminen heihin on puoliautomaattista. (Berger & Luckmann, 155.) Omista kasvuoloista muodostuva käsitys on lapselle hänen ainoa ja oikea näkemyksensä hyvästä elämästä. Lapsen varttuessa nuoreksi hänen elinpiiriinsä laajenee, sosialisointiin tulee mukaan muitakin lähteitä kuin perhe (Arnett 1995) ja se muuttuu primaarista sekundaariseksi (Berger & Luckmann 2005). Tässä vaiheessa vanhempien esimerkin kyseenalaistaminen voisi olla – ainakin teoriassa – mahdollista.

Lapset oppivat haastattelujen perusteella vanhemmiltaan muun muassa toimintatapoja, miten reagoida esimerkiksi erilaisissa haastaviksi koetuissa tilanteissa: *”Niin, en tiää sitten että..ehkä*

sekin on vaan sitä että ei oo sellaista opittua esimerkkiä, että miten niitä tilanteita voi käsitellä ja miten niistä voi selviytyä ja päästä eteenpäin.”

Perheessä vallinneet käytösmallit siirtyvät oppimisprosessin kautta lapsille. Tässä yhteydessä vaikuttaa siltä, että vanhemmilta opitut, erilaiset toiminta- ja ratkaisumallit siirtyvät lapsille. Asiaa voidaan tarkastella coping-keinojen käyttönä perheessä ja tämän käyttötavan siirtymisenä lapsille: *”...mut onhan se se ihmisen ajattelumaailma muokkautunut siinä varmaan.. ja että minkälaisia ratkaisumalleja on sitten oppinu sieltä kotoo..et jos joku menee pieleen niin miten tästä nyt selvitään..”*

Voi olla tarkoituksenmukaista pohtia asiaa myös coping-keinojen käytön puutteena perheessä ja tämän siirtymisenä lapsille. Coping-keinojen avulla ihminen käsittelee ja pyrkii ratkaisemaan ongelmallisia tilanteista - kyse on ennen kaikkea ajatusten tasolla tapahtuvasta toiminnasta, mutta keinot voivat olla myös toimintaa (Lazarus & Folkman 1984, 118).

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että kasvuolot perheissä ovat olleet haastavat. Haastateltavien kertomaa myötäilevät myös tutkimustulokset. Kasvuolojen haasteellisuus antaakin mielestäni aiheita pohtia, voiko kyseessä olla kasvuoloissa koettu trauma ja sen vaikutus coping-keinojen kehitykseen. Traumaattisen kokemuksen kriteerinä pidetään sitä, että siihen sisältyy joku uhka, joka kohdistuu oman tai läheisen terveyteen tai henkeen ja joka herättää voimakasta pelkoa, kauhua tai avuttomuutta (Haapasalo 2002, 4). Näitä kokemuksia syntyy muun muassa sotatilanteissa, keskitysleireillä ja väkivaltaisissa tai kaltoin kohtelevissa läheissuhteissa. On selvää, että trauman aiheuttaneet tilanteet ovat erilaisia ja niihin yhdistetään omia erityispiirteitään (liittyen luonnollisesti siihen, onko trauma esimerkiksi syntynyt keskitysleirillä vai kasvuoloissa), mutta traumoihin liittyvän ylisukupolvisuuden dynamiikassa on havaittu olevan tiettyä yhteneväisyyttä. (Holmila et al 2008.)

Keskitysleireillä olleiden jälkeläisten mielenterveyttä koskevat tutkimukset osoittavat kaksi vaihetta. Ongelmiin apua hakeneiden henkilöiden lasten keskuudessa, jotka siis ovat kliininen ryhmä, oli havaittavissa vakavia mielenterveydellisiä ongelmia. Ongelmana oli ollut aineiston kohdistuminen kapea-alaisesti pieniin ryhmiin. Laajemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että mielenterveyden häiriöt eivät olleet heillä tavanomaista yleisempiä, mutta he olivat lapsuus- ja nuoruusiässä muita ikäryhmäläisiään haavoittuvampia. Voidaan luonnollisesti pohtia, mikä tutkimustulosten relevanssi on lievemmän trauman kokeneiden suhteen. Trauman kokemuk-

sella saattaa kuitenkin olla yhteys kiintymyssuhdeteoriaan. Edellä mainittu toisen sukupolven haavoittuvuus oli havaittavissa myös kiintymyssuhdeteoreettisissa tutkimuksissa liittyen turvattomaan kiintymyssuhteeseen. Trauman kokemus vanhemmilla tai vanhemmalla voi vaikuttaa kiintymyssuhteen muodostumiseen. Psykososiaalisesti ja mielenterveydellisesti kyvykäs toiminta on täysin mahdollista ns. normaalioloissa, kun ei koeta minkään uhkaavan. Avuttomuus ja toimintakyvyttömyys – eräänlainen lamaan tuminen – aktivoituvat stressaavissa, traumaattisissa oloissa tai kehitykseen kuuluvissa kriisivaiheissa. Trauman siirtyminen taustalla on mainittu osatekijöinä trauman luonne ja merkitys, uhrin selviytymisyritykset sekä perheen ihmissuhteet, trauman psyykinen prosessointi ja sosiaaliset tekijät ympäristössä. Siirtyminen vaikuttaa kuitenkin edellyttävien kaikkien välittymisehtojen täyttymistä: Trauma on koettu merkittäväksi, uhrin omat selviytymiskeinot ovat puutteellisia eivätkä ihmissuhteet ja sosiaalinen ympäristö tue uhrin selviytymistä. On myös otettava huomioon geenit ja niiden mahdollinen ympäristölle herkistävä vaikutus. (Punamäki 2005, 53-54, 62-67; Caspi et al. 2002.)

Pohdittaessa asiaa kasvuolojen kontekstissa, lapsuudenkodin olosuhteet ovat saattaneet aiheuttaa trauman, jonka seuraukset näkyvät siis myöhemmissä elämänvaiheissa. Elämän sujuessa suuremmista vaikeuksista, trauma ja sen vaikutukset eivät välttämättä tule esille. Sen sijaan trauman vaikutukset näkyvät stressaavissa elämäntilanteissa, joissa coping-keinojen käyttö on oleellisessa asemassa. Puutteellisten selviytymiskeinojen seurauksena trauman kokenut henkilö saattaa lamaan tua eikä löydä keinoja käsitellä tilannetta tarkoituksenmukaisesti. Pelkät kasvuolot eivät kuitenkaan itsessään selitä siirtymää, vaan myös välittävien ehtojen tulee täytyä.

4.2 Ylisukupolvista siirtymää ehkäisemään pyrkivä sosiaalityö

4.2.1 Huono-osaisuus ei aina siirry – työn lähtökohta ja peruste

”...se mitä on siellä biologisessa perheessä ei kulje mukana..siihen tulee katkos..et se on jännä mieltä et mikä siinä on se moottori, et tulee se katkos..kun yleisempää on kuitenkin se että se on se vaikutus olemassa ja se sellainen passivoiva ja vähän alaviireinen elämäntyö siirtyy sitten seuraavalle sukupolvelle.”

Ehkäisevän sosiaalityön perusteena ja lähtökohtana voidaan luonnollisestikin pitää sitä käsitystä, että huono-osaisuus ei siirry automaattisesti sukupolvelta toiselle. On olemassa – sekä tutkimustiedon että arkielämän havaintojen perusteella – huono-osaiseksi ymmärrettyjä perheitä, joiden lapset vaikuttavat saaneen elämälleen täysin erilaisen suunnan. Jo itsessään tieto, että ilmiö ei ole automaattisesti periytyvä, antaa erilaisille interventioille perusteen. Lisäksi näiden perheiden elämäkulusta saattanee (tarkemmissa ja syvemmälle ulottuvissa tutkimuksissa) olla mahdollista saada jotakin tietoa siirtymisen tarkemmista mekanismeista (mm. McMillen & Rideout 1996).

Sosiaalityön mainittiin olevan luonteeltaan ongelmakeskeistä, minkä seurauksena onnistumiset työssä saattoivat helposti jäädä liiankin vähälle huomiolle työntekijältä itseltäänkin. Huono-osaisuuden ylisukupolvisen siirtymisen katkaisemisessa oli onnistuttu ja asiakas oli esimerkiksi kiinnittynyt työelämään, minkä kautta perheen elättäminen mahdollistui. Nämä ovat merkityksellisiä onnistumisen kokemuksia myös työntekijälle ja luovat uskoa oman työn mielekkyyteen:

”Minusta muutenkin liian vähälle huomiolle jää se että meillä on paljon onnistumisia..joita ei sitten vaan aina muisteta..et pyöritään niissä ongelmassa kun tämä on ongelmakeskeistä..ongelmallisissa tilanteissa auttamista..ja jos tuotakin aattelee tuota ylisukupolvien menevää huono-osaisuutta..niin siinäkin on sosiaalityössä tehty katkoksia paljon..et sieltä tulee onnistumisen kokemuksia..et ihminen on kiinni työssä, elättää itsensä ja perheensä ja kokee onnistumisia elämässään.”

Oma työ koettiin – omassa kentässään – kaiken kaikkiaan merkitykselliseksi ennalta ehkäisevän työn muodoksi. Eräs haastateltava mainitsi työmenetelmien kehityksen sosiaalivirastossa tehtävässä työssä tuoneen lisää konkreettisia keinoja asiakkaiden asioiden eteenpäin viemiseksi. Yleisesti ottaen sosiaalityöntekijöillä oli usko ihmisen muutoskykyyn. Lähtökohtaisesti voi ymmärtää, että usko muutokseen voi joskus olla kuitenkin koetuksella sosiaalityön arjessa. Tässä mielessä positiiviset kokemukset ja asiakkaan uusi, parempi elämänsuunta koettiin erityisen palkitsevana ja omaan työhön uskoa luovana asiana: *”...mutta on tässä silti muutamia sellaisia yllätyksiä tullut että oikeesti ei ois itekään jaksanut ihan niin isoon muutokseen jaksanut uskoo mitä on sit tapahtunut...”*

Eräs haastateltava kertoi perheestä, jossa huono-osaisuuden siirtyminen oli katkennut vanhempien sisarusten kohdalla mutta jatkunut nuorempien lapsien osalta:

”Niin sellainen perhe, jossa vanhemmilla oli päihde- ja mielenterveysongelmia..neljä lasta..lapset oli kahessa sarjassa..että melkein kymmenen vuotta oli väliä siinä kahden nuorimman kanssa.. niin heillä sitten on monenlaisia vaikeuksia sitten ollu.. mutta nämä vanhemmat lapset siinä perheessä näki näitä lähinnä äidin vaikeita..oli perheväkivaltaa..isän työttömyyttä..semmoista irtolaista elämäntyylää.. ja silti nämä kaks vanhinta selvisivät siinä perheessä..ovat korkeissa ammateissa..vakituisissa ammateissa ja perheasiat kunnossa..et tiään taustat.”

Muutama haastateltava totesi lapsen sijoittamisen olleen yksi mahdollinen syy huono-osaisuuden ketjun katkeamiseen. Onnistumisia asiakasprosesseissa koettiin olevan paljonkin. Ongelmaksi koettiin lähinnä se, etteivät nämä onnistumiset aina tulleet sosiaalityöntekijän tietoon: elämän sujuessa hyvin sosiaalitoimen asiakkuus ei ole tarpeen. Eräässä tapauksessa sijoitetun lapsen suhteet biologisiin vanhempiin olivat säilyneet sijoituksen jälkeenkin. Vanhemmat olivat olleet yhteistyöhaluisia sijoitustilanteessa. Haastateltava näki tämän merkityksellisenä asiana ja voimavarana lapselle:

”No tuota silloin kun tein lastensuojelutyötä, niin muistan muutamia sellaisia onnistuneita sijoituksia, mistä tuli mieleen että siinä on niinku onnistuttu, että on lapsi niinku sen sijaisperheen kautta, vaikka lapsi pitää yhteyttä omiinkin vanhempiin, niin siinä perheessä näytti että menestyvät ne lapset. Että ei sit siirry se huono-osaisuus. Mutta se täällä, kun ne ei tosiaan sitten oo meillä asiakkaina, jos hyvin on asiat, että ei kuule siitä.”

Yleisesti ottaen sijoittaminen jakoi mielipiteitä. Vaikeaksi koettiin mm. se, ettei sijoittamisen onnistumisesta ole aina takeita. Sijaisvanhemmilla on erittäin merkittävä rooli sijoituksen onnistumisessa. Eräs haastateltava kiteytti osuvasti haastatteluissa ilmenneen, huostaanottoa vastaan suunnatun kritiikin: *”Se on sellainen tuhannen taalan paikka ja lopputulosta ei tiedetä.”*

Sijoittamisen problemaattisuus ilmiöön vaikuttamisen keinona sai monia ulottuvuuksia. Haastateltavat kokivat, ettei huostaanoton hyöty ole aina yksiselitteinen. Huono-osaisuus saattoi

katketa, mutta itsestään selvyutenä sitä ei pidetty. Sijaisperheen toimivuus lapsen kasvattajana ei aina onnistu. Pääsääntöisesti haastateltavat olivat sitä mieltä, että kotiin annettavan avun olisi oltava vieläkin ensisijaisempaa, mitä se on nyt. Toisaalta huostaanotto koettiin joskus ainoaksi vaihtoehdoksi:

”...mutta paljon olisi varmaan siellä..paljon on varmaan kehittynyt..en oo enää perillä kaikesta..mutta paljon olisi tehtävää ja joitakin vois varmaan miettiä ihan uusiksi..kun aatellaan niitä rahasummia mitä käytetään niiden lasten sijoittamiseen..et joku ihan uudenlainen ajattelutapa myös siihen miten muuten voitais..et voitaisiko niitä perheitä tukea enemmän sinne kotiin.. koska monesti ihan kyllä sitten käy niin..että vaikka lapsi olisi ollut sijoitettuna..niin jää siitä semmoiset traumat, että ei selviydy.”

Tuotiin myös esille näkemys, jonka mukaan lapset kokevat perheen tilanteen sekä huostaanoton eri tavoin:

”...ja jokainen lapsi on yksilö..samasta perheestä voi hyvin traumaattisesti kokea jonkun asian eikä selviydy..kun taas toinen..niin näitä pitäisi varmaan tutkia enemmän..ja onko nämä sitten niin yksilökohtaisia kokemuksia..ja mistä sen loppujen lopuksi tietää miten tietyn lapsen kanssa olisi sitten parasta toimia. Mutta ei lasta voi jättää huonoihin olosuhteisiin..jos semmoinen eteen tulee.”

Tässä on havaittavissa yhteys traumateorioita käsitteleviin tutkimuksiin (mm. Punamäki 2005) sekä Keltinkangas-Järvisen (2006) näkemukseen, jonka mukaan geenit saattavat määrittää, kenelle tietty ympäristö on haitallinen, kenelle hyödyllinen ja kenelle neutraali.

4.2.2 Ennalta ehkäisevän sosiaalityön luonne

Haastateltavat toivat esille näkökulman, jonka mukaan sosiaalityö on yksi toimijataho ehkäisevän työn kentällä, mutta ehkäisevän työn pitäisi tapahtua ennen kuin asiakkuus sosiaalitoimessa alkaa. Peruspalvelujen toimivuus nähtiin ensisijaisena ehkäisevän työn toteuttajana:

”...et se ennalta ehkäiseväisyys tulis..niinku niihi ongelmiin pitäisi puutua..tietysti puututaankin varmaan..jo ihan niinku perustasolla..päiväkodeissa

koulussa ja neuvoloissa.. niin että siellä pitäisi tehdä sitä ennalta ehkäisevää työtä..et kouluissa..”

Ehkäisevän työn ajatus ja sen sopivuus aikuissosiaalityöhön vaikutti lähtökohtaisesti vaikeasti jäsenyvältä. Ehkäisevä sosiaalityö kuitenkin on olemassa myös sosiaalivirastossa tapahtuvassa aikuissosiaalityössä. Se näyttäytyi haastateltaville työn taustalla olevana orientaationa: ”...joka vaan on olemassa siinä mukana eikä sitä tietoisesti eroteta..että nyt minä teen ennaltaehkäisevää sosiaalityötä kun minä teen tämän.”

Ehkäisevän työn nähtiin olevan työn taustalla, jopa eräänlaisena tiedostamattomana elementtinä. Ehkäisevän työn ajatuksen todettiin mm. olevan mukana esimerkiksi toimeentulotukeen liittyvässä päätöksen teossa:

”Ja kyllähän sillä toimeentulotuellakin, toimeentulotukea kun laskee, niin ja kun tekee päätöksiä, varsinkin harkinnanvaraisia, niin aina tule mietittyä, et miten se ihminen tulevaisuudessa pärjää. Et joitakin sellaisia ihan tosi hyviä ratkaisuja on ollut, nyt jälkikäteen huomannut, mitä on tehnyt. Et kun se jossakin vaiheessa on saanut sen tuen, harkinnanvaraista tai ihan sitä ennaltaehkäisevää toimeentulotukea, niin on sitten ollut isotkin vaikutukset elämään sillä.”

Ehkäisevän työn ajatus oli joidenkin haastateltavien mukaan ollut sosiaalityössä aina mukana asiakkaan motivoimisena ja kannustamisena:

”...joo ja sitten pyrkiihän sitä sitten..asiakkaiden kanssa kun on..niin juttelemaan ja selvittämään vaikka jos on päihdeongelmaa..että miten he itse voisi vaikuttaa vaikka siihen..ettei repsahduksia sattuisi..et kyllä koen että sekin on ennalta ehkäisevää..asiakkaan herättely siihen. et miten voi varoo niitä tilanteista mistä seuraa taas monen kuukauden kierre..et se varmaan on just sitä mikä on ollu aina sosiaalityössä ja sisäänrakennettuna.”

Ehkäisevän työn taustalla voi tästä näkökulmasta ajatella olevan eräänlaista itseapuun auttamista, jolla on yhteys sosiaalipedagogiseen ajatteluun (mm. Hämäläinen 1992). Haastatteluisa tuli myös esille ehkäisevän painotuksen voimistuminen sekä viimeisten 5-10 vuoden aikana erityisesti lastensuojelussa. Ennalta ehkäisevän koettiin toisaalta tulleen mukaan sosiaalityö-

hön lamavuosien seurauksena. Tästä voidaan paikallistaa yhteys ennalta ehkäisevä sosiaalipolitiikan korostuneeseen asemaan 90-luvulla (Rauhala 1998).

”Kyllä se varmaan ihan koko ajan on ollu..mutta sanoisin että tuossa kun oli lama 90-luvulla ja tehtiin leikkauksia ja resurssit oli pienet, niin sen seurauksena tullu että mitä voitais tehdä ennalta ehkäisevästi..et tosi moni joutu siinä vaiheessa tosi huonon palvelun piiriin..kun kun resurssit oli vähäiset..et tuntus että sieltä on lähtenyt se sellainen vaatimus että mitä voitais tehdä paremmin ja toisin ja ennaltaehkäiseväti.”

Sosiaalityöntekijän tekemä ennaltaehkäisevä työ koettiin etupäässä yksilö- ja perhekohtaiseksi. Rakenteellinen elementti ennalta ehkäisevään sosiaalityöhön on kuitenkin olemassa ja sen nähtiin olevan olennaisessa roolissa liittyen työssä käytettävissä oleviin resursseihin. Rakenteellisen työn koettiin kohdistuvan esimiestason kautta kunnan päättäjiin:

”Joo..kyllä..että näin sosiaalityöntekijän näkökulmasta..et ennaltaehkäisevä sosiaalityö on pitkälti yksilökohtaista tämä on..yksilön ja perheen kanssa tehtävä työ..mutta siten jos aatellaan tätä meidän virastoo ja tätä johtoporrasta..niin hänen tavallaan tekkee silleen toisella tavalla tätä myös..että pyrkivät vaikuttamaan tähän että tulis riittävästi resursseja tähän työhön..budjeteissa huomioitais ja et satsattaisiin tähän ennaltaehkäisevään työhön, et se on tätä rakenteisiin vaikuttamista.”

Vastauksista nousi esille erittäin tärkeänä vaikuttamisen mahdollisuutena vanhemmuus (joko tulevana tai asiakkaan elämässä jo olevana). Vanhemmuuden merkitys nuorelle itselleen nähtiin muutoksen mahdollistajana:

”Tuon huono-osaisuuden periytyemisessä..ei tässäkään oo sellaista yksi-yhteen syy ja seuraus-suhdetta..et kun on tullut se oma vanhemmuus kohdalle niin on voinut lähteä ihan eri poluille sitten se elämä..parempaan.”

Perheen perustamisen merkitys nuorelle näyttäytyi kasvun mahdollisuutena:

”Joo et ainahan siinä on se mahdollisuus muuttua kun tulee tämmöinen perheen sisällä tämmöinen tilanne, et kasvaa sen mukana ja löytää sit ne keinot selviy-

tyä..tää niiku perheen perustaminenhan voi olla hyvin positiivinen asia ja kiinnittää nuoren yhteiskuntaan ja niihin..perinteisiin..voisko sanoo perinteisiin..arvoihin.. et niihin arvoihin et lapselle mahdollisimman hyvät olosuhteet..et kyllä se voi motivoida sit hankkii koulutusta..ja monille pojille se on ..nuorille miehille se voi olla hyvinkin tärkeä...”

Vanhemmuuden todettiin saattavan kiinnittää nuoren yhteiskunnan perinteisinä pitämiin arvoihin. Tässä mielessä sillä voidaan tulkita olevan sosialisaatioon viittaavia vaikutuksia: Sosialisaation yhtenä päämääränä on mainittu olevan kiinnittyminen yhteiskunnan jäsenyyteen (mm. Berger & Luckman 2004). Tätä kautta myös uudenlaisten toiminta- ja ratkaisumallien löytyminen mahdollistuu. Nuorista havaitut muutoshalukkuus ja eräänlainen toivo paremmasta näyttäytyivät haastatteluista työn tärkeinä lähtökohtina. On luonnollisesti olemassa asiakkaita, joilla ei ole motivaatiota elämänsä miettimiseen ja sitä kautta omien, siihenastisten toimintamallinsa kyseenalaistamiseen. Haastateltavat totesivat useimpien nuorten kuitenkin olevan toiveikkaita elämänsä suhteen ja usein halukkaita muutokseen. Nämä nuoret eivät nähneet itseään toimeentulotukiasiakkaina tulevaisuudessa. Ongelmalliseksi heidän kohdallaan mainittiin se, ettei nuorilla välttämättä ole käsitystä, miten asioita lähdetään hoitamaan: Mitä minun pitää tehdä, että suunnitelmani mahdollistuu?

Toisinaan nuorten visiot tulevasta ammatista olivat täysin epärealistisia suhteessa heidän tieto-taitoonsa, motivaatioonsa ja siihen, mitä he ovat valmiita tekemään tavoitteen saavuttamiseksi. Kouluttamaton nuori saattoi kokea, ettei halua lähteä esimerkiksi matala-palkkaiseen työhön. Ymmärrys siitä, ettei kouluttamattomana, ilman työkokemusta voi olettaa saavansa spesiaaliosaamista vaativia ja siten korkeampipalkkaisia töitä saattoi puuttua. Toisaalta tuotiin esiin näkemys, että nuorten tulevaisuuden toiveet esimerkiksi ammatin suhteen saattoivat sinänsä olla täysin realistisia. Heillä ei välttämättä vaan ole käsitystä, miten asetettuun päämäärään päästään. Sosiaalityöllä nähtiin osaltaan olevan tärkeä rooli nuoren muutokseen motivoimisessa sekä muutoshalukkuuden ylläpitämisessä. Sosiaalityön rooliksi määrittyi haastatteluissa tämän lisäksi erittäin tärkeä seikka: muutoksen mahdollistaminen asiakkaan elämässä: ”*Et varmaan nuorten kohdalla se ois sitä jatkosuunnitelmien kartoittamista ja mahdollistamista.*”

Mahdollisuuksien luominen tulee esille myös J.P Roosin ajattelussa. Hän käytti elämänpoliitiikan yhteydessä käsitettä *Second chances* kuvaamaan niitä toisia mahdollisuuksia, joita ih-

miset voivat kokea ja joita heillä tulisi olla mahdollisten epäonnistumisten jälkeen. Vanhemmaksi tuleminen saattaa näyttäytyä nuorille eräänlaisena toisena mahdollisuutena korjata huono-osaisia lähtökohtiaan, omaa elämäkulkuaan sekä toimimista vanhempana. Sosiaalityöllä voi ajatella olevan rooli tämän muutoksen, toisen mahdollisuuden, mahdollistajana. Vanhemmaksi tuleminen saattaa haastateltavien mukaan olla nuorille vanhemmille todella merkityksellinen asia. Eräs haastateltava esitti vanhemmuuden olevan merkityksellinen, koska se voi muokata nuorella olevaa käsitystä itsestään: ”...*että toisenlaisen identiteetin kun että oot vaan syrjäytynyt*”.

Identiteetti on kokonaisvaltainen käsitys itsestä, omista fyysisistä, psyykkisistä ja sosiaalisista ominaisuuksista sekä siitä, miten yksilö mieltää itsensä suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan ja kulttuuriin (Vilkko-Riihelä 2003, 734). Vanhemmaksi tuleminen saattoi mahdollistaa prosessin uudenlaisen identiteetin löytämiseen ja asiakas tätä kautta voi mahdollisesti kokea itsensä jonain muuna kuin syrjäytyneenä. Vanhemmaksi tuleminen saattaa myös mahdollistaa kokemuksen omasta elämästä mielekkäänä ja tarkoituksenmukaisena. Vanhemmaksi tuleminen saattaa yksinkertaisesti tuoda nuorelle merkityksen omaan elämään:

”...ehkä sillä ..jos on ne lähtökohdat on ollu huonot..ja sellaista näköalattomuutta ollut..niin kyllähän se lapsi antaa sen merkityksen..sille elämälle..sitä kautta saattaa lähteä..kun se merkitys löytyy..niin lähtee sitten korjaamaan itse sitä tilannetta..asiat johtaa toisiin..ja varmasti on niitä ihan hyvin käyneitä tarinoita siitä.”

Vanhemmilla on halu yrittää muutosta. He kokevat myös vanhemmaksi tulemisen monesti positiivisena asiana ja mahdollisuutena muutokseen. Tärkeänä vaikuttamisen mahdollisuutena ja muutoksen lähtökohtaisena mahdollistajana koettiin asiakkaalla oleva toivo paremmasta elämästä. Tässä mielessä vanhemmuuteen liittyvä tukeminen näyttäytyy hyvänä mahdollisuutena tehdä ehkäisevää sosiaalityötä. ”*Sellinen hyvä maaperä tehdä*” [ennalta ehkäisevää työtä].

Haastatteluista nousi esille käsite korjaava sosiaalityö. Haastateltavien kanssa rakentui mielenkiintoisia keskusteluja ehkäisevän ja korjaavan työn välisestä rajanvedosta sekä jopa käsitteiden välisen, oletetun eroavaisuuden olemassa olosta. Yleisesti ottaen, haastateltavat kokivat korjaavan ulottuvuuden olevan voimakkaasti läsnä omassa työssään. Mielikuva sosiaaliviras-

tossa – sekä lastensuojelutyössä että aikuissosiaalityössä - tehtävästä sosiaalityöstä vaikuttaa painottuvan korjaavaan työhön. Tämä on helppo ymmärtää: Sosiaalivirastoon otetaan yhteyttä, kun elämässä on joku ongelmalliseksi koettu tilanne tms. johon halutaan apua. Ongelma on siis jo olemassa, joten ongelman ennalta ehkäisystä ei ole relevanttia puhua sanan varsinaisessa merkityksessä. Korjaavaa työtä ei kuitenkaan pidetty huonompana työmuotona kuin ehkäisevää. Esimerkiksi jonkin taloudellisen kriisin kohdatessa tilanteen korjaaminen on ensiarvoisen tärkeää. Keskusteluissa nousi myös esille erilaisia tapoja ymmärtää ehkäisevä ja korjaava käsitteinä. Kävi myös ilmi, etteivät ehkäisevä ja korjaava työ olleet välttämättä toisiaan poisulkevia käsitteitä:

”Et kun nyt mietin tätä työtä, mitä me tehdään näiden nuorten kanssa, just 18-25 vuotiaiden kanssa työtä. Et kyllä sen miellän aika pitkälle vielä sellaiseksi ennaltaehkäiseväksi sosiaalityöksi vielä. Et kun he voi olla niitä tulevia vanhempia. Niin niin, että vaikka se on tavallaan korjaavaa työtä heidän tilanteesaan samalla..et korjataan niitä lapsuuden juttuja. Mutta et jos siinä korjaamisessa onnistutaan, niin se on kuitenkin ennaltaehkäisevää työtä, jos miettii sitä niiden tulevaisuutta.”

Tuotiin myös esille näkökulma, jonka mukaan korjaavaakin työtä voidaan tehdä eri tavoin. Esimerkiksi ennalta ehkäisevän toimeentulotuen myöntäminen koettiin ainoastaan korjaavaksi, jos siihen liittyy vaan taloudellinen puoli:

”...tai sit voi miettiä et mitä korjataan...et korjataanko seurauksia vai sitä kokonaistilannetta asiakkaalla. Ja sitä korjaavaa työtäkin voi tehdä niin monella tavalla. Et jos vaikka on vuokrat maksamatta neljättä kertaa, niin maksetaanko vain rästit vai lähdetäänkö selvittää et mitä siellä taustalla on. Et siinäkin jos vähän näkee vaivaa ja selvittää sitä tilannetta.”

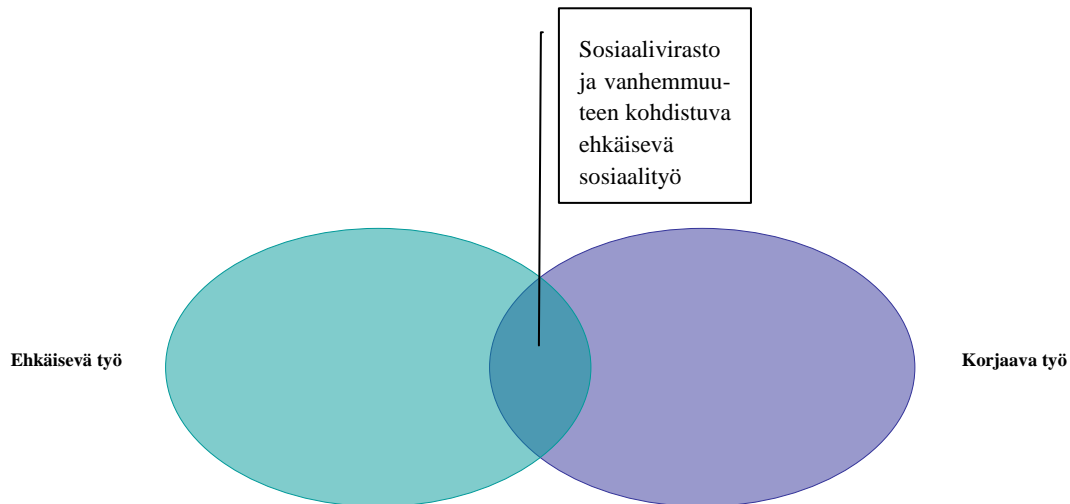
Haastateltavan vastaus tiivistyi mielestäni siihen, käytetäänkö pelkästään taloudellista tukea esimerkiksi vuokratästä maksamiseen vai lähdetäänkö selvittämään sitä, mitä vuokrien toistuvassa maksamatta jättämisessä on taustalla. Asiakkaalla saattaa esimerkiksi olla hänen toimintakykyään alentavia terveydellisiä ongelmia, joiden tietoisuuteen tuleminen mahdollistaa taloudellista avustamista laajemmat tukitoimet. Näin myös mahdollistuu asiakkuuden ja toimeentulotuen tarpeen jatkumisen ehkäisy. Tässä mielessä vuokratästä maksamisessa on

mukana korjaavan lisäksi selvä ennalta ehkäisevä ulottuvuus: Pyritään ehkäisemään asiakkaan asunnottomuutta (korjaamaan hänen vuokrien maksamattomuutensa) sekä hänen vuokriensa rästiintyminen tulevaisuudessa.

Eräs haastateltava tiivistä mielestäni oivallisesti käsitteiden ehkäisevä ja korjaava työ yhtymäkohdat ja eroavaisuudet: ”...*molemmissa asioissa ollaan siinä..ollaan tässä ja joku asia pitää korjata nyt ja että tuleva on mahdollista..*”

Haastateltavien ajatuksia ehkäisevästä ja korjaavasta on mielenkiintoista pohtia Lehtisen ja Valtosen (1995) esittelemään Caplanin (1962) kolmijakoon ehkäisevän työn luonteesta. Haastateltavat kokevat, että primaaripreventiivinen työ paikallistuu muualle kuin kuntien sosiaali-toimeen. Haastattelujen ja teorian perusteella primaaripreventiot pyrkivät toimimaan niin, ettei asiakkaan elämässä mahdollisesti läsnä oleva sosiaalinen riski muuttuisi varsinaiseksi ongelmaksi, johon hän joutuisi hakemaan apua. Jaottelun mukaan primaaripreventiot tapahtuvatkin ennen kuin yksilö on kiinnittynyt minkään tahon asiakkuuteen. Sekundaaripreventiivistä työtä luonnehdittu suhteellisten lievien ongelmien tunnistamiseksi, mikä tähtää yksilön ongelmien pahenemisen ennaltaehkäisyyn. (Lehtinen & Valtonen 1995, 27-28.) Tertiaaritason ehkäisevää työtä on kuvattu ehkäiseväksi työksi, joka pyrkii estämään korkean riskitason ongelmien pahenemista. Toiminta on lakisäateistä. Toiminta pyrkii estämään pitkään jatkuneen ongelman mahdolliset lieveilmiöt. (Lehtinen & Valtonen 1995, 28.) Haastateltavat vaikuttavat mieltävän työn sekä lastensuojelussa että aikuissosiaalityössä sekundaaripreventiiviseksi ja tertiaaripreventiiviseksi. Aikuissosiaalityössä voi ajatella sekundaarin ulottuvuuden olevan voimakkaammin läsnä työssä, jossa pyritään vaikuttamaan nuoriin ajatuksena edistää heidän kykyään toimia tulevaisuudessa vastuuntuntoisina vanhempina. Pölkki (2011) toteaaakin sekundaarin tason työn olevan mm. riskiryhmiin vaikuttamista.

Olen pyrkinyt kuvaamaan ehkäisevän ja korjaavan työn käsitteiden välistä jaottelua ja sosiaalivirastossa toteutuvan ehkäisevän sosiaalityön suhdetta näihin käsitteisiin kuviossa 2.

Kuvio 2

Ylisukupolviseen huono-osaisuuteen vaikuttamaan pyrkivän sosiaalityön nähdään toteutuvan ehkäisevän ja korjaavan työn rajapinnalla. Se on korjaavaa – kohteena on tällöin nuoren oma elämä ja siinä mahdollisesti olevat ongelmallisuudet. Lapsiperhe työssä korjataan perheessä jo ilmenevää problematiikkaa. Ehkäisevä ote kohdistuu vanhemmuuteen. Vanhemmuuden merkitys nuorille oli – yleisesti ottaen – suuri. Vanhemmuuden kautta saattaa mahdollistua uudenlaisen identiteetin muodostuminen. Yleisesti ottaen vanhemmuuden myötä asiakkaiden elämän oli saattanut löytyä merkitys. Kaiken kaikkiaan vanhemmuus saattaa näyttäytyä eräänlaisena mahdollisuutena parempaan elämään. Tässä mielessä vanhemmuuteen kohdistuva työ nähtiin mahdollisuudeksi puuttua ylisukupolviseen huono-osaisuuteen, mahdollisuudeksi ehkäistä nuorten tulevien lasten huono-osaisuutta.

Ennalta ehkäisevä toimeentulotuki nousi esille kaikissa vastauksissa ehkäisevän työn materiaalisena elementtinä. Ennalta ehkäisevän toimeentulotuen koettiin kohdistuvan erityisesti erilaisiin elämäntilannekriiseihin. Toisaalta sen turvin nähtiin mahdollistuvan myös ammattiin kouluttautuminen. Vastauksissa oikea-aikaisesti myönnetyn ennalta ehkäisevän toimeentulotuen nähtiin mahdollistavan puuttumisen ongelmien kasaantumiseen, joiden lähtökohtana ko-

ettiin usein olevan taloudelliset ongelmat. Ehkäisevä toimeentulotuki nähtiinkin keinona katkaista asiakkaan elämässä oleva velkakierre:

”..et meillähän on nää ennaltaehkäisevä toimeentulotuen varat mitä käytetään..on tää idea, et pyritään tälläisiä akuutteja kriisitilanteita, velkaantumista tai tukemaan nuoria ammatteihin, koulutukseen ja tämmöisiä asioita jos ihan kapeesti aatellaan.”

Taloudellinen painotus sosiaalivirastossa tehtävässä ehkäisevässä työssä vaikuttaa olevan vahva. Tutkimuksissa on todettu taloudellisen ulottuvuuden suuri rooli huono-osaisuuden ylisukupolvisessa siirtymisessä (mm. Forssen 1991; Parikka 1994; Airio & Niemelä 2002; Moisio 2004; Punamäki 2005; Wiborg & Hansen 2008). Tässä mielessä ehkäisevällä toimeentulotuella voidaan ajatella olevan vaikutusmahdollisuuksia huono-osaisuuden ylisukupolvisessa siirtymisessä. Huono taloudellinen tilanne – esimerkiksi velkakierre – saattoi olla este työllistymiseen tähtääviin toimenpiteisiin motivoitumiseen. Ehkäisevän sosiaalityön eimateriaalinen puoli oli vaikeasti jäsentävä. Siitä erottui kuitenkin selvästi ennalta ehkäisevän sosiaalityön prosessiluonteisuus. Ennaltaehkäisevä työ ymmärrettiin asiakasprosessiksi, jonka lähtökohtana oli ongelmien tiedostaminen: *”...että tunnistan ajoissa asiakkaan kanssa ne seikat mitkä ..mitä autetaan miten häntä voidaan auttaa..ja lähdän viemään sitä proseduuria eteenpäin..*

Taloudellinen tuki näyttäytyikin osaksi asiakasprosessia ja siten eräänlaiseksi työvälineeksi:

”Tällä hetkellä ennalta ehkäisevä on ehkä aika taloudellista..et sehän on suunnattu tällaiseen äkilliseen..et joku tämänhetkinen hätä poistetaan..mutta mitä enemmän sitä ennalta ehkäisevää mieltii.. niin sehän liittyy johonkin prosessiin..sitä alkaa käyttää työvälineenä sen prosessin eteenpäin viemisessä ja just tässä mahdollisuuksien luomisessa..mut että se ennalta ehkäisevä toimeentulotuki on vaan yksi osa sitä ennalta ehkäisevää..”

Eräänlaiseksi työvälineeksi ja sitä kautta vaikuttamisen mahdollisuudeksi nousi vastauksista useilla tavoin esille oma työskentelyorganisaatio julkisen sektorin virastona ja siinä tehtävän työn erityisluonne. Sosiaalivirasto työympäristönä näyttäytyi sekä positiivisena että negatiivisena asiana. Erityisesti sosiaalitoimistoissa tapahtuvaan työhön yhdistetty byrokraattisuus (mm. Sipilä 1989) nähtiin – ehkä vastoin tutkijan oletuksia – työn kannalta positiivisena asia-

na. Työ on lailla säädeltyä, mikä osaltaan mahdollistaa muun muassa ennalta ehkäisevän toimeentulotuen käytön. Haastatteluissa koettiin myös, että tiettyjen normien olemassa olo saattoi toisaalta helpottaa asiakkaidenkin asiointia eri virastoissa:

”Et kyllä minä kuitenkin pidän hyvänä..tai ainakin toimivana systeeminä sitä että on olemassa aika selvät normistot että asiakas voi ajatella että näin hän asioi kelassa, näin hän asioi verotoimistossa, näin hän asioi sosiaalityöntekijän toimistossa ja että sitten täällä toimiston sisällä on olemassa normit ja lainsäädäntö minkä puitteissa..että olkoon se byrokratia sitten mukana vähän kielteisenä mutta kuitenkin.”

Byrokraattisuuteen liittyen tuotiin esille näkökulma, jonka mukaan sillä edistetään asiakkaan oikeuksia ja toisaalta kontrolloidaan myös viranomaisten vallankäyttöä. Hyvinvointivaltion takaamat subjektiiviset oikeudet kuuluvat kaikille kansalaisille, joten asioidessaan sosiaalityötoimessa asiakas hakee näiden oikeuksien toteutumista. Sosiaalityöntekijän rooliksi paikantui asiakkaiden asioiden ja oikeuksien ajaja:

”No minä nään sen ihan työväliseenä..minun mielestä siinä on sekä hyvät että huonot puolet ja kumpaakin puoliskoo voi pienentää tai suurentaa. Et tehään lain määrittämää työtä ja mikä on myös asiakkaalle..kun hänellä on subjektiivisia oikeuksia tiettyihin etuuksiin..minua taas laki voi määrittää..mitä voin myöntää..olen myös asiakkaan asianajaja ja olen hänelle velvollinen neuvomaan mitä etuuksia hänelle kuuluu..että en nää sitä pelkästään negatiivisena..ja byrokratiassa on se etu että viranomaisien vallankäyttöä tällä kontrolloidaan..et ei voi käyttää valtaa ihan miten halua.. että tällä valvotaan meidän vallankäyttöä.”

Outi Caven (1999) on tutkinut väitöskirjassaan byrokratian merkityksiä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastyössä. Sosiaalityöntekijät mieltävät säännöt, määräykset ja ohjeet olennaiseksi osaksi ammattityötään. Asiakastyössä byrokratia voidaan jättää sivuun ja keskittyä asiakkaan kanssa käytävään keskusteluun. Periaatteessa sosiaalityöntekijät kuitenkin kokivat byrokratian ”kulkevan” aina mukana. Se koettiin keskeiseksi työväliseksi. Ohjeet ja niiden sovellutukset muodostavat työn keskeisen rungon. Asiakkaan antamat tiedot tulee aina tavalla tai toisella tarkistaa. Sama vaatimus kohdistui myös sosiaalityöntekijään itseensä – hänen tuli olla tarvittaessa valmis perustelemaan päätöksiään ja näyttämään niiden lainmukaisuus esi-

merkiksi esimiehelle tai jaostolle. Liian suuret asiakasmäärät koettiin uuvuttaviksi. Tällöin byrokratia näyttäytyi itseä suojaavana työn ulottuvuutena. Hankalan päätöksen tekeminen konkretisoitui kyseiseen päätökseen vaikuttaneen lainkohdan selvittämisenä asiakkaalle. Määräyksien noudattaminen saattoi joskus aiheuttaa liian suuren ristiriidan työntekijän oman itsen, ammattityön ja työskentelyorganisaation välillä. Sosiaalityöntekijä saattoi tuolloin ohjeistaa asiakasta laatimaan muutosvaatimuksen. (Caven 1999.) Ymmärrän viimeksi mainitun niin, että onnistunut muutosvaatimus voi parhaassa tapauksessa tuoda asian käsittelyyn jatkossa uuden linjauksen. Tästä on mielestäni paikannettavissa myös sosiaalityön rakenteellinen elementti.

Koettiin myös, ettei byrokraattisuus näyttäytynyt välttämättä kaikille asiakkaillekaan ongelmallisena. Eräs haastateltava esitti näkemyksen, josta on aistittavissa edellä käsitelty sopeutuminen sosiaalitoimen asiakkuuteen:

”Ja sitten nämä jotka on asiakkaita olleet lapsesta lähtien ja koko perhe..niin ei ne koe tätä edes byrokraattiseksi..et ne osaa puhua tällä kielellä..ne osaa vastata tällä kielellä..ne tietää miten toimitaan täällä.”

Sosiaalitoimistossa tehtävän työn koettiin asettavan kuitenkin tiettyjä rajoitteita esimerkiksi asiakassuhteen vuorovaikutuksen kehittymiseen verrattuna esimerkiksi sellaiseen työympäristöön, jossa työn kontrolli-ulottuvuus ei ole niin voimakkaasti läsnä ja terapeuttisuus on korostuneempaa. Erityisesti lastensuojelutyössä lain koettiin olevan aikuissosiaalityötä voimakkaammin läsnä sosiaalityön arjessa. Vastauksista nousi kuitenkin esille myös näkökulma, jonka mukaan sosiaalityö yleisesti ottaen on lailla säädeltyä mutta kuitenkin hyvin voimakkaasti asiakkaiden parissa toteutuvaa. Se on siten työntekijän persoonallakin tehtävää työtä:

”Tässä tullaan sitten jonku verran siihen työntekijän persoonaan sitten..jos haluaa olla byrokraattinen, niin se mahdollistuu, jos haluaa olla epävirallinen..voisitte olla epävirallinen..ja juuri samat laillisuuden normit täyttää.”

Osaltaan työn lakisääteisyys voi myös mahdollistaa asiakaskunnan tavoittamisen ja intervention heidän elämäänsä asiakkaiden kohdalla, jotka muuten olisivat vaarassa jäädä syrjään myös yhteiskunnan tarjoamista palveluista:

”Mut toisaalta me aika iso porukka tavoitetaan näitä ihmisiä..et sehän se on se haaste monesti..et nää nuoret miehet ja naiset..niin niillä ei oo mitään kontaktia sitten muuhun..niin sanottuihin ammattiauttajiin..et vaikka ois mielenteveysongelmia niin ei oo hoitosuhdetta tai vaikka ois päihdeongelma niin ei oo..et ollaan tavallaan se ainut instanssi missä voidaan väliintuloo tehdä.”

On kuitenkin huomattava, että kaikki eivät esimerkiksi hae edes toimeentulotukea, vaikka heillä siihen mahdollisesti olisikin laskennallinen oikeus.

Huolimatta siitä, että ennalta ehkäisevä työ paikannettiin ensisijaisesti peruspalveluissa toteutettavaksi, aikuissosiaalityö koettiin kuitenkin osaltaan merkitykselliseksi ennalta ehkäisevän työn areenaksi. Mahdollisuudet paikantuivat nuoriin. Tärkeäksi koettiin nuorten aktivoiminen ja kannustaminen omien voimavarojen löytämiseen:

Kyllä..minä nään että on mahdollisuuksia..et nää nuorethan on niin priorisoituneita meidän asiakaskuntaa..se motivointi..aktivointi..se omien voimavarojen löytäminen..et minun työasenne on se että puhun mieluummin siitä positiivisesta puolesta..”

Edellä on todettu, että haastateltavien mukaan nuoret kokivat vanhemmuuden merkityksellisenä asiana. Huono-osaisuuden ylisukupolvisen siirtymiseen kohdistuva aikuissosiaalityö näyttäytyi mahdolliseen tulevaan vanhemmuuteen valmistamisena, eräänlaisena vanhemmuuden tukemisena – nuorella aikuissosiaalityön asiakkaalla ei yleensä ole perhettä.

”Mutta kyllä nään että tää meidän rooli on tärkeä tässä ennalta ehkäisevässä työssä..et ne kuitenkin on ne meidän nuoret asiakkaat niitä tulevia isiä ja äitejä..et jos sieltä saadaan niitä koulun penkille ja työelämään ja toimintaan niin..se on hirveen tärkeitä.”

Nuori nähtiin tulevana vanhempana, jolloin hänen elämänsä raiteilleen saattaminen nähtiin ehkäisevänä työnä. Sitä kautta hänen edellytyksenä toimia tasapainoisena vanhempana nähtiin parantuvan. Eräs haastateltava mainitsi myös nuorten eräänlaisen päämäärättömyyden, johon esimerkiksi oikeanlaisen seurustelukumppanin löytäminen saattoi osaltaan vaikuttaa. Yleisesti ottaen koettiin, että voimavarojen puute ja eräänlainen näköalattomuus hallitsevat nuoren elämää, harvemmin suoranainen halu olla tekemättä mitään:

”Ja kyllä ne nuoretkin monesti sen ymmärtää..et ei se monesti oo siitä ymmärryksestä kiinni..vaan siitä elämän rytmittämisestä.. voimavaroista..et se on jotenkin uutta..et en oo oikeestaan törmännyt yhteenkään nuoreen joka olisi aatellut että olen lopun ikääni tässä asiakkuudessa..en minä oo kokenut.”

Aikuissosiaalityöhön kuuluu merkittävänä osana aktivointi, jonka taustalla on Laki kuntouttavasta työtoiminnasta. Erityisenä kohteena ovat 18-25-vuotiaat nuoret. Aktivointiprosessi nähtiin yhdeksi ehkäisevän työn toteuttamistavaksi ja (tulevaan) vanhemmuuteen vaikuttamiseksi. Nuori, joka tulee sosiaalitoimen asiakkuuteen, ei ehkä ole työelämässä. Ammatillinen koulutus mahdollisesti puuttuu, joidenkin kohdalla saatetaan puolestaan lähteä tilanteesta, jossa peruskouluakaan ei ole käyty loppuun. Nuorilla koettiin olevan yleisesti ottaen muutoshalukkuutta ja he ymmärsivät ammatin saamisen tärkeyden. Aktivointi näyttäytyikin polkuna, jolla eteneminen saattaa parantaa heidän mahdollisuuksiaan saada opiskelu- tai työssäoppimispaikka, saattaa opinnot loppuun ja kiinnittyä lopulta työmarkkinoille. Tämän kaiken nähtiin parantavan heidän edellytyksiään toimia tulevaisuudessa vanhempana. Tuotiin myös esille, että joskus nuori hyötyy enemmän moniammatillisesta yhteistyöstä Työvoiman palvelukeskuksessa. Sinne ohjaaminenkin on osa aktivointia:

”Niin kyllä, kyllähän se kuuluu siihen prosessiin. Et kun nuoren kanssa lähdetään toimimaan, nii useinhan hän ei ole kiinni missään. Ei ole ammattikoulutusta. Et sehän menee se polku sen Starttipajan kautta kuntouttavaan. Ja aika usein tulee nuorten kanssa ajankohtaiseksi tää Työvoiman palvelukeskus, sitten jossakin vaiheessa, kun on kuntouttavaa työtoimintaa, niin ainakin itse oon lähettänyt sinne kun siellä on sitä moniammatillista työtä. Niin sieltä on moni nuori päässyt eteenpäin.”

Ehkäisevän työn lähtökohtana mainittiin niiden seikkojen tunnistaminen, joiden avulla asiakasta olisi mahdollista auttaa. Tärkeäksi nousi myös oikea-aikaisuus avussa. Asiakkaan olisi tärkeä saada asiat menemään eteenpäin silloin, kun hänellä on motivaatio. Onnistuneen aktivointiprosessin nähtiin mahdollistavan muutoksen asiakkaan ajattelumaailmassa; hänelle saattoi tulla tietoisuus siitä, että jotakin on tästä eteenpäin tehtävä toisin. Yleisesti ottaen aktivointiprosessiin läheisesti liittyvä verkostotyö koettiin tärkeäksi työvälineeksi ehkäisevän sosiaalityön toteuttamisessa. Haastateltava toisaalta korosti, että prosessin onnistumisesta on vastuu myös yhteistyötahoilla. Tärkeää on, ettei asiakas joudu odottamaan aktivointisuunnitelmassa

sovittujen toimenpiteiden aloittamista kohtuuttoman kauan. Ongelmalliseksi koettiin joidenkin yhteistyötahojen ruuhkainen asiakastilanne; asiakas saattoi joutua jonottomaan esimerkiksi hoitoon pääsyä pitkään, eikä takeita motivaation säilymiseen aina ollut:

”...sanotaan nyt vaikka niin..että asiakkaan elämään tehdään väliintulo siinä että tehdään palvelusuunnitelma..ja sen toimenpidekohta toimii jo ennaltaehkäisevänä..et kun hän joutuu miettii et mitä tekee toisin..et minun on tehtävä nyt toisin jotakin että minä voin käyttää näitä palveluja saada vaikkapa toimeentulotukea tai työmarkkinatukea ja silloin se toimii moottorina sille että ihminen lähtee ensin korvien välissä muuttamaan ajatteluaan ja sitä kautta sitten ehkä toimimaan toisin. Ja jos nämä kanavat vetää että se väliintulo..ja niinku uuden suunnitelman tekeminen ei oo vaan suunnitelman tekemistä et se johtaa oikeesti polulle jota lähetään menemään..ettei jouduta oottamaan kuukausitolkulla..niin kyllä sillä on merkitystä ennaltaehkäisevänä toimena.”

Toisaalta aktivointiin liittyy myös ongelmallisuutta. Ehkäisevä ulottuvuus ei välttämättä näyttyädy niin selkeänä, kun aktivointitoimenpiteiden kohteena on vähän vanhempia asiakkaita, joilla on ollut vaikeuksia työllistymisessä. Heille ei ole välttämättä selvää, että aktivointi johtaa esimerkiksi kiinnittymiseen työmarkkinoille. Nuorten kohdalla tämä tuli esille joissakin tapauksissa erilaisten koulutusvaihtoehtojen puuttumisena. Aktivointi näyttäytyy tällöin enemmän toimenpiteenä, joka on pakko tehdä:

”No onhan se sitä.. se on tietysti se ongelma..sitä paljon pitää tehdä tässä työssä..mut sitten pitää olla niitä vaihtoehtoja..et mihinkä aktivoit? Jos aktivoit vaikka työhön ja jos sitä työtä ei sitten ole..kun tiedetään et se on muutama kuukausi ja mitä sen jälkeen..?.ei mitään.. Tää ei sitte koske nuorempia..nuorillehan se on ihan hyvä juttu ja löytyy niitä vaihtoehtoja helpommin..mut vähän vanhempia..joilla ei oo ammatillista koulutusta..ja pitää aktiivoida muutamaksi kuukaudeksi työelämävalmennukseen..vaikee..mutta nuorillehan se sitten..kun on niitä vaihtoehtoja..et voidaan käydä läpi et kun teet näin ja näin niin siten mahdollistuu tuo...”

Vastauksista välittyi – ennalta arvattavasti – ajatus, että aktivointiin liittyy myös motiiviongelmia. Ajatus työmarkkinoille siirtymisestä pitkähkönäkin prosessina saattaa olla nuorille vieras.

Lapsiperheyksikössä tehtävässä työssä aktivointiin liittyvänä ongelmallisena koettiin muun muassa se, ettei siellä ole välttämättä mahdollisuuksia kiinnittää huomiota vanhempien omaan asiakkuuteen ja heidän asioidensa eteenpäin viemiseen. Mahdollisuudet esimerkiksi nuorten vanhempien aktivointisuunnitelmien tekemiseen ja sitä kautta itse aktivointiprosessin aloittamiseen näyttäytyivät erilaisina:

”...kun se on jotenkin..että ne nuoret vanhemmat..aikuiset jää vähän sivuun siinä lapsiperhetyössä..huomio on siinä lapsessa..niinku tietysti pitääkin..mutta ne pitäisi olla resurssoitu niin että..kun siinä on ne nuoret vanhemmat, joilla ei oo vaikka koulutusta.. niin se elämä voi sit mennä siinä pätkätöissä..jos on ees niitäkään..et siirrykö se taas sitten niille lapsille.”

Syynä vähäisempiin mahdollisuuksiin vanhempien aktivointiin koettiin lisäksi lastensuojelutyössä läsnä oleva, vahva kontrolli-ulottuvuus. Asetelmaksi muodostui helposti asiakas vastaan viranomainen. Tämä korostunut viranomaisrooli vaikeutti haastateltavien mukaan asiakkuussuhteen muodostumista ja jatkosuunnitelmien tekemistä. Tahdonvastaiset lastensuojelulliset toimenpiteet koettiin erityisen haastavina lähtökohtina asiakkaan asioiden eteenpäin viemisessä: *”Niin vaikee siinä on jos huostaanottokin on ollut ja jos ollu vielä täysin tahdonvastainen niin vaikee siinä sen jälkeen on sitä yhteistyötä jatkaa.”*

Perheelliset asiakkaat kuuluvat lapsiperheyksikköön. Lapsiperhetyössä ehkäisevän työtteen kohteeksi paikallistui vanhemmuuden tukeminen. Erityisen tärkeänä pidettiin kotiin annettavaa tukea. Vanhemmaksi tulemiseen liittyy suuri vastuu eikä välttämättä koettu itsestään selväksi, että esimerkiksi kodinhoitoon liittyvät toimet sujuvat. Vastuu ja huoli esimerkiksi taloudellisesta pärjäämisestä saattavat myös kärjistää vanhempien välejä. Kyvyttömyys käsitellä näitä asioita yhdessä saattoi johtaa eroon ns. liian helposti. Tuskastuminen ja toistuvat epäonnistumiset saattoivat edesauttaa ratkaisun hakemista ongelmiin entisillä toimintamalleilla, esimerkiksi päihteillä. Myös tukiperheet mainittiin ennalta ehkäisevänä toimenpiteenä. Niiden avulla vanhemmille pystytään järjestämään vapaa-aikaa lapsenhoidosta. Tämä voi olla ensiar-

voisen tärkeää parisuhteen kannalta ja sitä kautta edistää perheen koossa pysymistä. Tämän lisäksi isän roolin tukeminen vanhemmuudessa koettiin tärkeäksi:

”Et kyllä minä sitä vanhempien tukemista varsinkin niinku jos on pienet lapset niin äidillä on melko selkee rooli siinä perheessä mutta sitten sitä niinku isän tukemista ja isän roolia ja tämmöistä niin, että kyllähän siinä pitäisi olla enemmän tukee.”

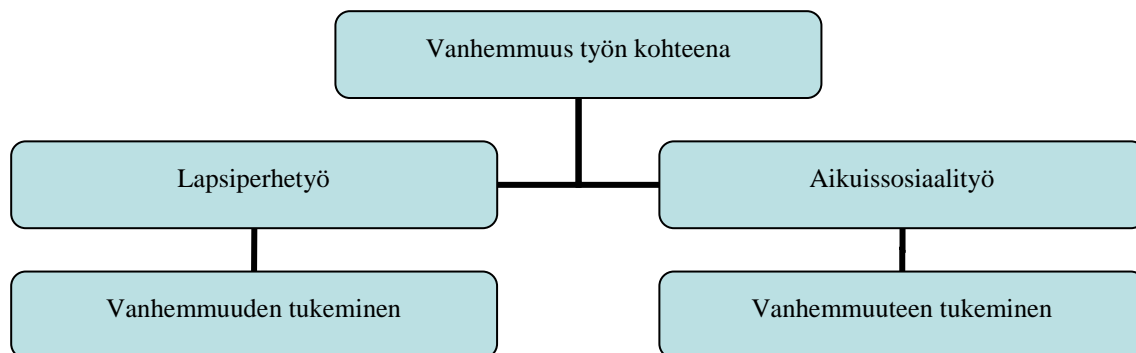
Hyvin tärkeänä asiana tuotiin esille useassa haastattelussa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa annettu tuki. Ajan kuluessa ongelmat pahenevat ja muuttavat muotoaan entistä moniulotteisemmaksi. Peruspalveluiden, tässä tapauksessa esimerkiksi neuvoloiden ensisijaista roolia nuoriin perheisiin kohdistuvassa ennalta ehkäisevässä työssä korostettiin jälleen:

”Et pitäisi jotenkin päästä käsiksi jo sillä perustasolla..ettei ne perheet jäisi sitten ihan yksin..jos siellä on sitä köyhyyttä ja jos jonkinnäköistä ongelmaa..ja jos ei saa sitä riittävää tukea vanhemmuuteen..niin on jo tapahtunut aika paljon jotakin...”

Esille tuotiin, etteivät kaikki vanhemmat ole välttämättä halukkaita yhteistyöhön. Sosiaalityölle haasteeksi koettiin, miten tukea vanhemmuuteen tarjotaan asiakkaalle niin, ettei sitä mielletä viranomaisten kontrolliksi: *”...eihän kaikki sitten taas hyväksy sitä tukeakaan..mut jos.. sen tuen pystyy kohdentaa niin että se ihminen kokee sen tueksi eikä vaan kontrolliksi..niin varmasti..on otollinen paikka...”*

Onnistuminen tukitoimissa tuo vanhemmille onnistumisen kokemuksia ja parantaa sitä kautta uskoa omaan jaksamiseen. Syvempien interventioden tarve lakkaa ja perhe jää parhaimmillaan kokonaan pois sosiaalitoimen asiakkuudesta. Onnistuneiden tukitoimien vaikutus saattoi parhaimmillaan parantaa vanhempien kykyä toimia kasvattajina ja siten tuoda vanhemmille uskoa parempaan tulevaisuuteen. Aikaisemmin toivottomalta näyttäytynyt tilanne voi nyt näyttäytyä asiakkaalle erilaisena: Vaikka kaikki epäkohdat elämästä eivät olisikaan poistuneet, he ovat silti saaneet kokemuksen siitä, että on mahdollista toimia toisin kuin omat vanhemmat ovat tehneet. Ehkä tämä tuo myös kokemuksen siitä, että asioihin on mahdollista vaikuttaa: *”...ja sillä on kahtalainen vaikutus..paitsi että se elämäntilanteen korjaaminen perheen sisällä..niin myös tämä esimerkkivaikutus.. et vanhemmat saa tilannettaan kuntoon, että kaikki on mahdollista”.*

Olen pyrkinyt jäsentämään ehkäisevän työn kohdetta sosiaalivirastossa tehtävässä sosiaalityössä kuviossa 3. Sekä lapsiperhe- että aikuissosiaalityössä työn kohteeksi koettiin vanhemmuus. Tämä saa perusteita mm. siitä, että nuoret saattavat kokea vanhemmaksi tuleminen todella merkityksellisenä asiana ja motivoijana muutokseen.

Kuvio 3

Vanhemmuus työn kohteena näyttäytyi erilaisena lapsiperhetyössä ja aikuissosiaalityössä. Työn kohteena lapsiperheiden parissa tehtävässä oli vanhemmuuden tukeminen. Aikuissosiaalityö puolestaan kohdentui vanhemmuuteen valmistamisena ja tukemisena. Nuori asiakas nähtiin tulevana vanhempana. Ennalta ehkäisevä ote kohdistui siis tulevaan vanhemmuuteen.

4.2.3 Työhön liittyviä kehittämisiäajatuksia

Haastateltavat toivat myös esille, millaisia kehittämistarpeita he kokivat ylisukupolvista huono-osaisuutta ehkäisemään pyrkivässä työssä olevan. Parempien toimintamahdollisuuksien taustalla koettiin olevan muutamissa haastatteluissa yhteiskunnan. Hyvinvointivaltion toimivuus tuotiin esille useassa vastauksessa. Sen nähtiin olevan ensisijainen edellytys huono-osaisuuden ylisukupolvisen siirtymisen ehkäisemisessä. Ongelmien ennalta ehkäisy nähtiin peruspalvelujen tasolla tapahtuvaksi. Lapsiperheisiin kohdistuvan työn nähtiin olevan avainasemassa. Uuteen, kasvavaan sukupolveen olisi mahdollista vaikuttaa myös kouluissa. Opetuksessa tulisi olla mahdollista kiinnittää huomiota nuorten erilaisiin oppimisvalmiuksiin:

”No ensinnäkin, hyvinvointivaltio pitäisi pitää pystyssä..ne rakenteet pitäisi olla kunnossa..ja nimenomaan nämä lapsiperheet, et heidän palveluihinsa pitäisi panostaa, koska sieltä lähtee kasvamaan se uusi sukupolvi..et sieltä pitäisi re-

sursseja löytyä kaikille tasoille..ja samoin koulussa..et jos on vaikeuksia niin siellä olisi tarjolla erityisopetusta ja tukiovetusta..ja ryhmäkoot..pienempiä luokkia.”

Koettiin myös, ettei nuorille pitäisi olla tarjolla enemmän koulutusvaihtoehtoja. Erilaisten vaihtoehtojen kapea-alaisuus rajoittaa nuorten koulutuspolkujen suunnittelua. Aikaisemmin tuli esille, ettei nuorilla välttämättä ole kiinnostusta perinteisellä tavalla opiskeluun. Heillä kuitenkin voi olla olemassa motivaatio ammatin hankkimiseen. Esimerkkinä mainittiin oppisopimuskoulutus, jonka moni nuori kokisi itselleen sopivana opiskelumuotona:

”...ja pitäisi olla tarjolla vaihtoehtoja enemmän..et vaikka tuo oppisopimus..et tosi moni nuori ois siitä kiinnostunut..voi olla siitä varsinaisesta koulunkäynnistä huonot muistot ala-asteelta tai yläasteelta.. se ei ehkä oo menny niinku ois pitänyt.. niin se on kynnys lähtee..vaikka ammattikouluun..mutta jos sitten ois tarjota vaikka oppisopimusvaihtoehtoo..niin se saattas monella onnistuakin..onhan niitä tietysti työharjoittelupaikkoja ja..mutta vielä enemmän niitä vaihtoehtoja pitäisi olla”

Yhteiskunnan työllisyyspolitiikalla nähtiin olevan olennainen rooli. Poliitiikan toivottiin tukevan työllisyyttä. Yleisesti ottaen perusturvan taso koettiin alhaiseksi. Täysipainoinen vanhemmuus ja elämä yleensäkin saattaa muodostua kohtuuttoman rankaksi perustoimentulotuen varassa eläville. Haastavana koettiin hyvinvointivaltiossa tapahtuneet muutokset. Sosiaalietuudet eivät enää ole universaaleja oikeuksia, niiden koettiin muuttuvan tai olevan muuttumassa vastikkeellisiksi. Erityisenä mainittiin muuttuneet linjaukset, jotka pyrkivät yhtenäistämään työvoimapolitiittisten etuuksien ja toimeentulotuen määräytymisperusteet:

”Minä ajattelen ehkä silleen, että jostain aina kiristetään..tääkin että perusosan suuruus voidaan alentaa työvoimahallinnon kanssa yhtenäisen linjan kanssa..et tuntuu että ollaan siihen menossa et pitäisi ansaita tää perusosa..mut että kuinka paljon sitä vielä kiristetään näiden vähäosaisten kohdalla.”

Ennalta ehkäisevän sosiaalityön toimintamahdollisuuksien parantamisen edellytyksenä vastuksista nousi esille tarve asiakaslähtöisempään työotteeseen. Tämä tuli esille toiveissa yksilöllisyyden lisäämiselle asiakasprosesseissa. Haastatteluista ilmeni, että uusille työmenetelmille koettiin olevan tarvetta. Palveluohjausta toivottiin voitavan tehdä enemmän. Päätöksenteon

kaavamaisuus koettiin toisinaan ongelmallisena. Sosiaalityö kentällä, asiakkaiden omassa toimintaympäristössä koettiin tärkeäksi. Sosiaalityön jalkautuminen mainittiin yhtenä keinona kehittää ennalta ehkäisevää työtettä yksilöllisempään suuntaan. Tämä tuli esille myös toiveena viedä sosiaalityötä enemmän esimerkiksi nuoren asiakkaan omalle alueelle. Asiakkaan kohtaaminen hänen omassa, luonnollisessa toimintaympäristössään koettiin merkitykselliseksi. Kotiin tehtävää työtä toivottiin lisää myös terveydenhuollolta. Asiakkaan kotiolosuhteista koettiin saatavan usein paljon sellaista informaatiota, mikä ei välttämättä välittyisi asiakkaan asioidessa vastaanotolla. Asiakkaalla saattaa lisäksi olla sellaisia terveydellisiä ongelmia, jotka rajoittavat hänen hakeutumistaan esimerkiksi erilaisiin virastoihin.

”En tiedä auttaisko sosiaalityön jalkautuminen..tää ikuisuuskyseminen.. no se että niinku nytten kun ollaan tähän organisaatioon tultu nii yhtenä otsikkona siellä oli se että pystyttäs enemmän tekemään kentällä työtä..mutta sekin sitten pian huomattiin et toimistotyö työllistää kaheksasta kuuteentoista..mutta onneksi on meillä nyt tuo atte [ATTE-projekti] ..siellä kentällä puuttumaan ajoissa.”

Yhtenä kehittämisajatuksena haastatteluista nousi esille asiakaslähtöisempi ja siten yksilöllisempi ennalta ehkäisevän toimeentulotuen käyttö. Pohdittiin ennalta ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä esimerkiksi nuoren pikavippikierteen katkaisemiseksi. Erityisesti ennalta ehkäisevän toimeentulotuen käytön nähtiin lisäävän nuoren kouluttautumismahdollisuuksia. Tällä koettiin olevan erityistä merkitystä huono-osaisuuden siirtymisen ketjun katkaisemissa:

”Ja varmaan pitäisi enemmän käyttää ennalta ehkäisevää tukea..et ihan vois ajatella..et joissakin tapauksissa vaikka sellainen pikavippikierte..niin jos se voitaisiin katkaista ennalta ehkäisevällä toimeentulotuella..ja kyllähän se periaatteessa onkin mahdollista..taikka sitten vaikka sellaista omaehtoista koulutautumistakin maksaa..kun se koulutuskin on tärkeä..tai ehkä tärkein..joka vois katkaista sen huono-osaisuuden sitten...”

Ennalta ehkäisevässä toimeentulotuessa koettiin olevan liian voimakas taloudellinen painotus. Tuli esille toive, että ehkäisevää toimeentulotukea käytettäisiin enemmän osana asiakasprosessia. Eräs haastateltava pohti myös ennalta ehkäisevän toimeentulotuen käyttämistä perheiden vuokratien maksuun. Tärkeäksi koettiin myös ehkäisevän toimeentulotuen avulla tapahtuva nuoren motivoiminen. Todettiin myös näin voitavan luoda asiakkaalle uusia mahdol-

lisuuksia muuttaa elämänsä suunta. Tämän taustalla kuitenkin tulisi olla asiakkaan elämäntilanteen hyvä tuntemus:

”...mutta siinä ehkä pitäisi vielä enemmän mennä ihan käytännön asioihin...jotenkin aatellaan vaan sitä rahallista tukea eikä sitä koko prosessia..millä tavalla sitä voisi käyttää esimerkiksi motivoimiseen.. joku mahdollisuus..et se avaisi jollekin asiakkaalle ihan uusia mahdollisuuksia..et se liittyy..siihen et pitäisi asiakas tuntee.”

Verkostotyö nähtiin yleisesti ottaen hyvänä työmuotona, mutta siinä tunnistettiin silti kehittämistarpeita: Verkostotyön kehittäminen yhtenä keinona tehdä parempaa ehkäisevää sosiaalityötä tuli esille. Kuten edellä todettu, jonotilanteet joissakin yhteistyötahoissa saattoivat aiheuttaa asiakkaan jatkotoimenpiteiden aloittamisen viivästymistä. Tällä todettiin olevan joskus vaikutusta asiakkaan omaan motivaatioon. Lisäksi erityisesti nuorten asiakkaiden kohdalla, joiden elämä ei ole ns. kiinnittynyt mihinkään, koettiin joskus neuvottomuutta. Työllistymiseen tähtäävät aktivointitoimenpiteet eivät olleet heidän kohdallaan välttämättä tarkoituksenmukaisia. Ensisijaista olisi hakea ja saada apua terveydellisiin työllistymisen rajoitteisiin. Aina tämän ei koettu sujuvan ongelmattomasti:

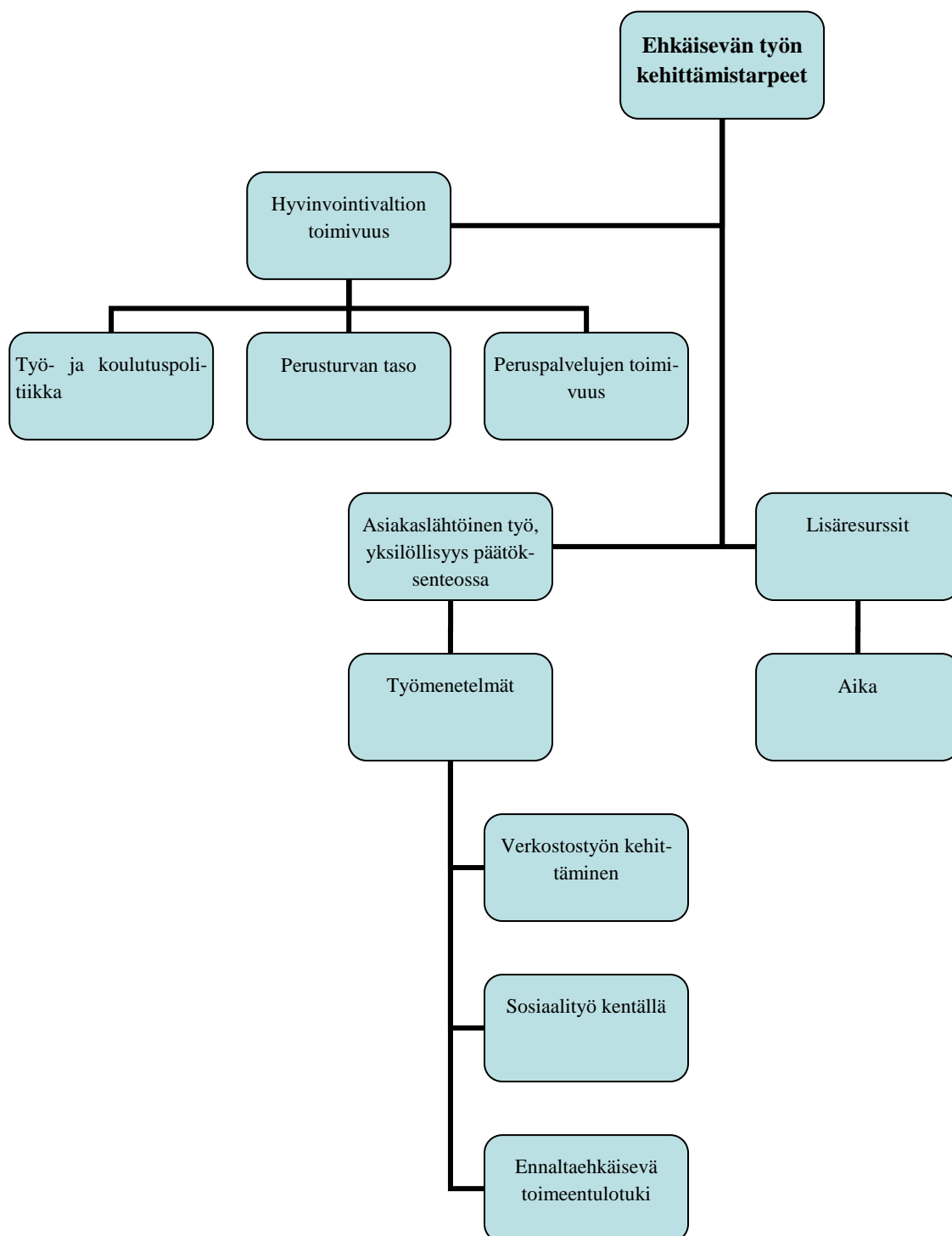
”...ja se on monella..haasteellinen asia et jos ei oo sitä työkykyä..et mihin ne saa ne nuoret sitten kiinnittymään..monesti tuntuu että jää niinku itekseen täällä sosiaalityötoimistossa..et jos on ihan selkee mielenterveys..tai päihdeongelma..et miten sen saa sen nuoren hakee sitä apua..tai jos saa niin tulevat sitten bumerangina takaisin..et ei siitä ollu mitään hyötyä.”

Yleisesti ottaen, aikaan liittyvä resurssipula koettiin yksilöllisemmän työtavan haasteeksi. Asiakkaita koettiin olevan liikaa työntekijää kohden. Pienemmät asiakasmäärät mahdollistaisivat monipuolisemman työmenetelmien käytön, aktiivisemman osallistumisen verkostotyöhön sekä edistäsivät yleisesti ottaen yksilöllisemmän työtöteen toteutumista. Toiveena oli mahdollisuus käyttää enemmän aikaa asiakasprosessiin. Sen myötä ajateltiin myös mahdollistuvan asiakkaiden yksilöllisten elämäntilanteiden parempi ymmärtäminen:

”...et olis aikaa käyttää siihen asiakkaan tilanteeseen ja perehtymiseen, et ymmärtäis miksi asiakas toimii niinku toimii..ja se äkkiä katottuna saattaa näyttää et se

toimii niin kun ei halua toimii muuten, mut kun siihen yleensä on joku ihan muu syy olemassa.”

Olen tiivistänyt sosiaalityöntekijöiden ennalta ehkäisevän sosiaalityön kehittämistoiveita kuvioon 4:

Kuvio 4

5 POHDINTA

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, millaisena huono-osaisuuden ylisukupolvinen siirtyminen näyttäytyy sosiaalityöntekijöiden näkemyksen ja kokemuksen valossa. Ylisukupolvinen huono-osaisuus ilmiönä on olemassa myös skandinaavisessa hyvinvointivaltiossa. Sosiaalityössä ilmiön havaitsemiseen on hyvät lähtökohdat, koska työ on luonteeltaan viimesijaisista ja asiakkuus sosiaalivirastossa merkitsee puutteita asiakkaan hyvinvoinnissa. Halusin tutkia mitä siirtyy ja miten siirtyy. Kiinnostuksen kohteena olivat tämän lisäksi ennalta ehkäisevä sosiaalityö ja sen mahdolliset vaikutusmahdollisuudet. Koin tämän kiinnostavaksi, koska yleisesti ottaen ennalta ehkäisevä työ liitetään peruspalveluihin. Halusin kuitenkin selvittää, millaisena ennalta ehkäisevä sosiaalityö näyttäytyy sosiaalivirastossa tehtävässä aikuissosiaalityössä.

Minulle oli muodostunut jonkinlainen esiymmärrys huono-osaisuudesta ylisukupolvisena ilmiönä teoriaosassa käyttämieni lähteiden perusteella. Sieltä nousi jonkinlaisia ennakkoletuksia, jotka liittyivät perheen tarjoamiin kasvuolosuhteisiin sekä huono-osaisuuden siirtymisestä mahdollisesti selittäviin teorioihin. Varsinaisia ennakkoletuksia minulla ei ennalta ehkäisevästä aikuissosiaalityöstä ja sen vaikutusmahdollisuuksista ollut, lukuun ottamatta sitä hataraa ymmärrystä, että sosiaalivirastossa tehtävä sosiaalityö mielletään yleisimmin korjaavaksi. Olin myös tietoinen ennalta ehkäisevästä toimeentulotuesta. Ennakkoletukseni liittyivätkin enemmän ehkäisevän sosiaalityön materiaaliseen puoleen. Tutkimuksen tärkeimpänä innoittajana – sekä tältä osin että yleisestikin ottaen - olikin oma kiinnostukseni asiaan. Yleisesti ottaen tuntuu, että empiirinen tutkimukseni kiinnittyi ennakkoletuksiini voimakkaimmin juuri ensimmäisessä tulosluvussa kasvuolojen kuvauksen kohdalla. Sen jälkeen se alkoi ikään kuin elää omaa elämäänsä.

Kuvaus perheiden kasvuoloista kuvaa mielestäni niitä resursseja, joita vanhemmilla on käytävissään. Yhtenä tärkeimmistä osatekijöistä tutkimuksessa nousivat esille taloudellinen huono-osaisuus ja päihteiden hallitsematon käyttö. Myös vanhempien matala koulutustaso nostettiin esille. Yleisesti ottaen kasvuolojen kuvaus oli hyvin yhteneväinen aikaisempien, huono-osaisuuteen liittyvien tutkimusten kanssa. Huono-osaisuus on moniulotteinen ilmiö, josta on mahdotonta paikantaa yhtä ainoaa selittävää tekijää. Halusin pohtia tätä sekä aikaisemmassa tutkimustiedossa että tässäkin tutkimuksessa esille noussutta ajatusta ongelmien keskinäisestä

dynamiikasta G. H Meadin emergenssi-käsitteen (mm. Särkelä 2001) kautta. Sen mukaan alkuperäisistä syistä voi aiheutua seurauksia, jotka eivät enää palaudu lähtökohtana olleisiin syihin. Siten esimerkiksi materiaalisesta köyhyydestä saattaa versoa ongelmia (esimerkiksi päihteiden liikkakäyttö, työttömyys, riidat perheessä) jotka eivät enää välttämättä korjaudu pelkällä taloudellisella tuella. Meadilaisen ajattelun mukaan myös päihteiden käytöstä voi ”versoa” uusia ongelmia (mm. velkaantuminen, fyysiset toiminnan rajoitteet, mielenterveysongelmat), joihin ei välttämättä voida vaikuttaa suoraan esimerkiksi päihdehoidolla. Ongelmista on emergenssin käsitteen mukaan tullut ns. omalakisia. Kasvuolojen huono-osaisuudesta piiryykin esille eräänlainen noidankehä, jossa osatekijät vaikuttavat toisiinsa ja lopputuloksena voi syntyä jotakin täysin ennalta arvaamatonta.

Elämänhallinta-käsitteen yhteys puutteellisiin taloudellisiin, koulutuksellisiin ja sosiaalisiin resursseihin herätti ajatuksen elämänhallinnan roolista huono-osaisuudesta. Voidaanko elämänhallinta ymmärtää välittäjäksi, jonka kautta puutteelliset resurssit joko muuttuvat huono-osaisuudeksi tai eivät muutu?

Siirtymisen taustalla olevia syitä voidaan tämän tutkimuksen perusteella tarkastella joko puutteelliseen vanhemmuuteen tai hyvinvointivaltiorippuvuuteen liittyvinä seikkoina. Puutteellinen vanhemmuus ilmeni muun muassa vähäisenä tukena ja kannustamisena nuorelle tärkeissä elämänvaiheissa. Kyseessä ei välttämättä ollut ainoastaan välinpitämättömyys tai se, ettei esimerkiksi koulutuksen merkitystä olisi tiedostettu. Minulla oli ollut jonkinlainen ennakkooletus, ettei koulutusta juurikaan arvostettaisi. Vanhemmilla todettiin olevan halua kasvatus tapahtumaan ja tukemiseen. Esimerkiksi koulutusta yleisesti ottaen koettiin arvostettavan perheissä huolimatta vanhempien omasta koulutustasosta. Ongelmalliseksi nousivat vanhempien puutteelliset resurssit kasvatustapahtumasta suoriutumiseen. Nämä resursseja heijastavat puutteet on esitelty luvussa 4.1 ja ne voitaneen tiivistää huono-osaisuudeksi taloudellisella, sosiaalisella ja/tai koulutuksellisella osa-alueella. Tämä kasvuolojen kuvauksessa esille tullut jako heijastelee tutkimukseni teoria-osassa tekemääni huono-osaisuuden rajausta.

Puutteellisessa vanhemmuudessa tärkeäksi vaikuttavaksi osatekijäksi koettiin yhteiskunnan taholta tulevat, epätasa-arvoiset edellytykset perheenä toimimiseen. Tämä koettiin epäkohdaksi, koska huonompiosaisten perheiden lähtökohtaiset valmiudet ja resurssit (mm. taloudellinen tilanne, sosiaaliset ja luotettavat tukiverkostot) ovat heikommat verrattuna ns. parempiosaisiin. Perheiden – yleisesti ottaen – voi kuitenkin ajatella joutuvan kohtaamaan saman-

tyyppisiä haasteita lasten kasvatustapahtumassa. Tähän liittyen mainittiin vielä yhteiskunnan taholta tuleva eräänlainen paine siitä, millaista elämän pitäisi olla ja mitä perheissä pitäisi olla. Tällä viitattiin mm. eräänlaisiksi statussymboleiksi ymmärrettyihin kulutushyödykkeisiin. Nykyinen koulumaailma mainittiin esimerkkinä, jossa nuoren ei ole helppo olla erilainen kuin muut. Yhteiskunnan taholta koettiin tulevan siis vaatimuksia, mutta ei välttämättä edellytyksiä näihin vaatimuksiin vastaamiseksi.

Toiseksi siirtymisen taustalla olevaksi ilmiöksi vastauksista nousi hyvinvointivaltioriippuvuus. On asiakkaita, jotka ovat olleet lapsesta lähtien esimerkiksi toimeentulotukiasiakkauudessa. Omaan elämäntilanteeseen on sopeuduttu, asioinnista on kadonnut leimaavuus ja toimeentulotuki koetaan normaaliksi toimeentulon lähteeksi. Alistumisen kokemus omaan elämäntilanteeseen näyttäytyi samankaltaisena, mutta siitä vaikutti puuttuvan sopeutumisessa kuitenkin jollakin tavalla läsnä oleva tyytyväisyys omaan elämään. Alistumisen myötä saattaa kadota tunne omista vaikutusmahdollisuuksista omaan elämään. Elämönhallinnan käsite nousi voimakkaasti esille. Sitä voidaan käsitellä puutteellisina coping-keinoina. Tähän liittyen koin ajatuksia herättävänä mahdollisen yhteyden traumateorioihin. Käyttämäni tutkimusviitteet kohdistuivat mm. tutkimuksiin keskitysleirikokemuksista, joten niiden tulosten siirtämiseen eri kontekstiin on luonnollisesti suhtauduttava varauksella. Näillä tutkimustuloksilla on kuitenkin todettu olevan yhteneväisyyksiä kiintymyssuhdeteoreettisiin tutkimuksiin, jotka siis koskevat erilaista kohderyhmää. Molempien tutkimussuuntien mukaan koettu trauma saattaa vaikuttaa myöhemmissä elämänvaiheissa stressaavissa tilanteissa ja kehitykseen kuuluvissa kriisivaiheissa. Tällöin trauman vaikutusten kuvataan aktivoituvan ja ilmenevän mm. lamaan-tumisen ja avuttomuuden tuntemuksina.

Teoriaosassa olin käsitellyt sosialisatioprosessia yhtenä mahdollisena siirtymisen mekanismina. Empiirinen tutkimuksen tulokset käsitelivät sosialisatiota vanhemmuuden näkökulmasta. Tutkimus syvensi käsitystäni sosialisatiosta tuomalla siihen voimakkaasti myös yhteiskunnallisen ulottuvuuden. Kaiken kaikkiaan, siirtymisen taustalla olevista tekijöistä nousi esille ristiriitainen käsitys hyvinvointivaltiosta. Liittyen puutteelliseen vanhemmuuteen, sen tarjoamat edellytykset eivät ole aina riittävät toimivan perhe-elämän mahdollistamiseksi. Tuli myös esille hyvinvointivaltio-kriittisempi näkemys, koska hyvinvointivaltioriippuvuus näyttäytyi kuitenkin toisena siirtymisen mekanismina. Toimiiko hyvinvointivaltio liiankin hyvin joidenkin kohdalla? Hyvinvointivaltioriippuvuuden hahmottuminen yhdeksi mahdolliseksi siirtymisen taustalla olevaksi tekijäksi oli tutkijalle alkuun hämmentävää. Miten se taho, jonka

järjestelmän turvin ylisukupolvista huono-osaisuutta on mm. lainsäädännön turvin yritetty torjua, voikin olla siirtymisen yksi mahdollinen taustatekijä?

Asiaa voitaneen tarkastella esimerkiksi sosiaalityön asiakkaissa yleisenä havaitun ilmiön kautta. On olemassa asiakkaita, joille asiakkuus on luontevaa. He ovat kovaäänisesti puolustamassa oikeuksiaan esimerkiksi toimeentulotukeen. On kuitenkin olemassa myös asiakasryhmä, joiden kohdalla toimeentulotukiasiakkuuden ehdot täytyisivät, mutta he eivät syystä tai toisesta etuuksia hae. Taustalla tässä voi olla esimerkiksi leimautumisen pelkoa, omia periaatteita jne. Voi myös olla, ettei oma jaksaminen riitä hakemusten täyttämiseen. Asiakkuuteen hakeutuminen merkitsisi ainakin jonkinlaista omien asioiden selvittelyä jo ennen varsinaista ajan varausta. Tämä voidaan kokea liian vaikeaksi ja siten tämä – tuen todellisessa tarpeessa oleva – asiakasryhmä ei saa ääntään kuuluviin, ennen kuin tilanne kriisiytyy niin pahaksi, että tilanteeseen puuttuu joku ulkopuolinen taho.

Hyvinvointivaltioriippuvuus huono-osaisuuden taustalla tehnee ilmiöön vaikuttamisen haastavaksi. Huono-osaisuuden ketjun katkeaminen edellyttänee ainakin jonkinasteista oman elämäntilanteensa ja suuntansa kyseenalaistamista. Prosessiin kuuluva sopeutuminen ei anna tähän kyseenalaistamiseen hyvää lähtökohtaa: Oma elämäntilanne koettiin ainakin tyydyttävänä eikä muutoshalukkuutta välttämättä siten ole. Toisaalta ehkäisevän työn kehittämistarpeissa esille tullut työllispolitiikan rooli näyttäyty merkittävänä. Yleisesti ottaen, työnteko tulisi tehdä kannustavammaksi.

Pohtiessani tutkimukseni lopputuloksia jäin miettimään siirtymisen taustalla olevien puutteellisen vanhemmuuden ja hyvinvointivaltioriippuvuuden välistä yhteyttä. Hyvinvointivaltioriippuvuutta voi myös tarkastella puutteellisen vanhemmuuden yhtenä osatekijänä, vaikka ne on nyt erotettu erillisiksi alaluvuiksi. Erottamiseen on myös perusteensa – kaikkea vastuuta ei voitane laskea ainoastaan vanhempien harteille. Hyvinvointivaltioriippuvuus-luvussa esitetty oppimisprosessi tuo esille muun muassa puutteellisten coping-keinojen oppimisen. Toisaalta se – yleisellä tasolla ymmärrettynä - havainnollistaa kuvaa nuoren omasta roolista aktiivisena osapuolena kasvatustapahtumassa. Se myös tuo osaltaan muutoksen mahdollisuuden; ei liene perusteltua olettaa, että nuori oppii ainoastaan negatiiviseksi ymmärrettyjä asioita. On myös täysin perusteltua ajatella, että uusien toimintamallien oppiminen on mahdollista myös vanhempien kohdalla. Lapsuudenkodin lisäksi sosialisatioprosessissa (jonka osana oppiminen tapahtuu) on mukana myös muita tahoja.

Peruspalvelut ymmärrettiin ennalta ehkäisevän työn ensisijaiseksi toteutumipaikaksi. Yleisesti ottaen työ sosiaalivirastossa koettiin korjaavaksi. Tämä on helppo ymmärtää; Asiakkaalla on elämässään joku ongelma, johon hän hakee apua kiinnittyessään sosiaaliviraston asiakkuuteen. Sosiaalivirastossa tehtävässä sosiaalityössä koettiin kuitenkin olevan mukana myös ennalta ehkäisevä elementti. Työllä koettiin olevan merkitystä huono-osaisuuden siirtymisen ehkäisemisessä. Työn kohteeksi nousi vastauksista esille vanhemmuus. Vanhemmuudella – yleisesti ottaen – koettiin olevan tärkeä merkitys nuorille. Vanhemmuuden myötä nuori saattoi saada merkityksen elämälleen ja motivaation muutokseen. Lapsiperhetyössä lähtökohtana on ajatus ongelmien pahenemisen ennalta ehkäisystä. Työ toteutui vanhemmuuden tukemisenä. Erityisenä mielenkiinnon kohteenani oli kuitenkin aikuissosiaalityön ennalta ehkäisevä elementti. Ennalta ehkäisevä sosiaalityö koettiin työn taustalla olevaksi orientaatioksi. Sen toteuttamiseen ei varsinaisesti koettu olevan mitään tiettyä työmenetelmää. Ennalta ehkäisevä työ toteutui asiakasprosessina. Ehkäisevän sosiaalityön kohteena aikuissosiaalityössä nousivat esille nuoret, jotka ovat tulleet aikuissosiaalityön asiakkuuteen täytettyään 18 vuotta. Heidän koettiin olevan mahdollisia tulevia vanhempia. Ehkäisevän sosiaalityön voi heidän kohdallaan ymmärtää olevan vanhemmuuteen tukemista ja valmistamista. Korjaavakin työ näyttäytyi heidän kohdallaan siten myös ennalta ehkäisevänä.

Vanhemmuuteen tukemisen yhtenä keinona koettiin - aikuissosiaalityöhön oleellisena osana kuuluva - aktivointi. Onnistunut aktivointiprosessi mahdollistaa nuoren kiinnittymisen työmarkkinoille. Luonnollisesti haasteena on nuoren motivointi; Mistä into ja kiinnostus esimerkiksi kuntouttavaan työtoimintaan? Kiinnostus omien asioiden selvittelyyn ja eteenpäin viemiseen saattaa olla jo olemassa. Ongelma saattaakin joskus olla siinä, että yleisesti ottaen asiakkaiden voi olla vaikea hahmottaa omaa elämäänsä ja siihen kohdistuvia toimenpiteitä prosessina: Työhön – mieluiten mahdollisimman hyväpalkkaiseen – haluttaisiin heti, eikä ymmärrystä oman, puutteellisen koulutustason asettamista rajoitteista välttämättä ole. Nuoren voi olla vaikea hahmottaa esimerkiksi Starttipajalle meneminen osaksi prosessia, jonka loppuvaiheessa työ- tai opiskelupaikka mahdollisesti löytyy. On myös äärimmäisen tärkeää, että mahdolliset terveydelliset rajoitteet saattavat tulla esille aktivoitumisprosessin aikana. Ensisijaisimmaksi toimenpiteeksi aktivointisuunnitelmaa tehdessä voikin toisinaan nousta nuoren ohjaaminen terveydenhoitopalvelujen piiriin.

Nuorilla asiakkailla todettiin kuitenkin olevan täysin realistisiakin ajatuksia omista koulutus- ja työllistymispoluista. Tuli esille, etteivät nämä nuoret vaan välttämättä tiedä, miten toimia ja

mitä tehdä, että asiat lähtisivät eteenpäin. Näiden nuorten kohdalla motivointi ja esimerkiksi opintoihin tukeminen näyttäytyvät ensiarvoisen tärkeänä.

Ennalta ehkäisevä toimeentulotuki koettiin tärkeäksi osaksi asiakasprosessia. Se ymmärrettiin työvälineeksi, jonka avulla asiakasta oli mahdollista tukea asiakasprosessin aikana. Ihanteellisimmillaan sen koettiin olevan mahdollisimman asiakaslähtöistä. Ehkä sitä tulisi käyttää enemmän esimerkiksi omaehtoisen kouluttautumisen tukemiseen. Nostettiin myös esille mielestäni todella tärkeä seikka: Tulisiko ennalta ehkäisevää toimeentulotukea käyttää enemmän tilanteissa, joissa esimerkiksi nuoren velkaantuminen näyttäytyy esteenä motivoitumiseen?

Tutkimuksessa nousi esille yksilöllisyyden painottaminen asiakastyössä ennalta ehkäisevän työn kehittämiskohteena. Asiakasprosessin aikana tehtävät päätökset olisivat asiakkaan yksilöllisen elämäntilanteen huomioivia. Tämä kaikki mahdollistaisi mahdollisimman varhaisen ongelmien tunnistamisen ja siten oikea-aikaisen avun. Yhtenä esimerkkinä toivottiin lisää ns. asiakkaiden omalle alueelle menemistä, jota olen kaaviossa 4 kuvannut toiveena lisätä sosiaalityön kenttätyötä. Jäin tähän liittyen miettimään tukihenkilötoiminnan roolia ehkäisevässä sosiaalityössä. Nuoret kaipaavat tukea arjessa, heidän omassa toimintaympäristössään. Mielestäni tukihenkilötoiminnan rooli on merkityksellinen. Oma tutkimusaiheeni mietittäessä tukihenkilöllä olisi hyvä mahdollisuus tuoda nuoren elämään uutta näkökulmaa – tutkimuksen mukaan huono-osaisissa kasvuoloissa varttuneiden nuorten sosiaaliset suhteet toteutuivat usein samankaltaisessa elämäntilanteessa olevien kesken. Ehkäpä jopa uudenlaisten toimintamallien oppiminen voisi olla mahdollista, kun nuorella olisi kontakti toisenlaiseen ajatteluun maailmaan.

Tärkeäksi jatkotutkimusaiheeksi nousi mielessäni perehtyminen niihin tapauksiin, joissa huono-osaisuuden siirtyminen on katkennut. Näin saattaisi mahdollistua uudenlainen näkökulma siirtymisen mekanismeihin: Mikä on ollut mahdollistamassa muutosta?

Tutkimuksella oli suuri merkitys omaan ammatilliseen kasvuuni. Koen sosiaalityön aikuisten ja nuorten parissa vahvaksi mielenkiinnon kohteeksi. Tutkimusprosessin myötä minulle jäsenytyi aikaisempaa paremmin ennalta ehkäisevän työn rooli ja paikka julkisella sektorilla. Sain itselleni vastauksia kysymyksiini, joita olin miettinyt opintojeni aikana. Aikuissosiaalityöhön liitetään – yleisessäkin keskustelussa – korjaavan työotteiden painotus. Tähän korjaavaan työotteeseen kuitenkin sisältyvä ennalta ehkäisevän näkökulma selkeni ja jäsenytyi tutkimusproses-

sin aikana. Kiinnostukseni ylisukupolvisen huono-osaisuuteen ilmiönä on ollut olemassa koko opiskeluaikani. Koin erittäin palkitsevaksi, että pystyin tässä tutkimuksessani perehtymään ilmiöön aikaisempaa syvällisemmin ja siten hahmottelemaan jonkinlaisia suuntaviivoja oman työn vaikutusmahdollisuuksista kiinnostukseni kohteena olevaan ilmiöön. Tässä mielessä tärkeäksi koin myös tiedon niistä reunaehdoista, joiden puitteissa julkisella sektorilla tehtävä sosiaalityö toteutuu. Nämä reunaehdot tulivat mielestäni esille ennalta ehkäisevään sosiaalityöhön liitetyistä kehittämisajatuksista, jotka näkyvät kuvioista 4.

LÄHTEET

Airio, Ilkka ja Niemelä, Mikko 2002. Periytyykö köyhyys? Köyhyyden ja toimeentulotukiasiakkuuden sukupolvinen liikkuvuus. *Sociologia* 2, 211–226.

Allard, Erik 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: WSOY.

Antonovsky, Aaron & Sourani, Talma 1988. Family Sense of Coherence and Family Adaption. *Journal of Marriage and Family* 50., 79 – 92.

Arnett, Jeffrey J 1995. Broad and Narrow Socialization: The Family in the Context of a Cultural Theory. *Journal of Marriage and the Family* 57, 617–628.

Bailey, Jennifer A., Hill, Karl G., Oesterle, Sabrina & Hawkins, J. David 2006. Linking Substance Use and Problem Behavior Across Three Generations. *Journal of Abnormal Child Psychology*. 34:3, 273 – 292.

Beck, Ulrich 1995. Poliitiikan uudelleen keksiminen. Teoksessa Beck, Ulrich, Giddens, Anthony & Lash, Scott. *Nykyajan jäljillä*. Tampere: Vastapaino, 11–82.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 2005. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Helsinki: Yliopistopaino.

Bourdieu, Pierre 1984. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Translated by Richard Nice. Massachusetts: Harvard University Press.

Bourdieu, Pierre 1987. *Sosiologian kysymyksiä*. Tampere: Vastapaino.

Caplan, Gerald 1964. *Principles of Preventive Psychiatry*. Basic Books: New York

Caspi, Avshalom, McClay, Joseph, Moffitt, Terrie E., Mill, Jonathan, Martin, Judy, Graig, Ian W & Taylor, Alan 2002. Role of Genotype in the Cycle of Violence in Maltreated Children. *Science*. 297, 851 – 855.

Cavén, Outi 1999. *Sujutusta ja pyöritystä: Tutkimus byrokratian merkityksistä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastyössä*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön tutkimuksen laitos. Tampere: Tiedekirjakauppa TAJU.

Cuba, Egon G & Lincoln, Yvonna S 1985. *Naturalistic Inquiry*. Sage Publications, Beverly Hills: California.

Drury-Hudson, Julie 1999. Decision Making in Child Protection: the Use of Theoretical, Empirical and Procedural Knowledge by Novices and Experts and Implications for Fieldwork Placement. *British Journal of Social Work*. 29:1, 147 – 169.

Elonheimo, Henrik 2010. Nuorisorikollisuuden esiintyvyys, taustatekijät ja sovittelu.

Erikson, Robert & Goldthorpe, John 2002. Intergenerational Inequality: A Sociological Perspective. *Journal of Economic Perspectives* 16:3, 31–44.

Erikson, Robert ja Goldthorpe, John H. *The Constant Flux* 1992. A Study of Class Mobility in Industrial Societies. Oxford: Clarendon Press.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Eskola Jari, Vastamäki Jaana 2001. *Teemahaastattelu: opit ja opetukset*. Julkaisussa: Aaltola Juhani & Valli Raine (toim.). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus. 24 – 42.

Foley, Debra L., Eaves, Lindon J., Wormley, Brandon., Silberg, Judy L., Maes, Hermine H., Kuhn, Jonathan & Riley, Brian 2004. Childhood Adversity, Monoamine Oxidase A Genotype, and Risk for Conduct Disorder. *Arch Gen Psychiatry* 61, 738 – 744

Forsen, Katja 1991. *Asiakasperheet lastensuojelun sosiaalityössä* Sosiaalipolitiikan julkaisuja, sarja A:31. Turku: Turun yliopisto.

Goldthorpe, John H 1998. Rational Action Theory for Sociology. *British Journal of Sociology*. 49:2, 168–194.

Goode, William J 1984. *The Family*. Foundations of Modern Sociology Series. New Jersey: Prentice Hall.

Gorski, Paul 2008. The Myth of the Culture of Poverty. *Educational Leadership*/April 2008, 32–26.

Grönfors, Martti 1982. *Kvalitatiiviset kenttätöympäristöt*. Helsinki: WSOY

Guttentag, Marcia 1970. Group Cohesiveness, Ethnic Organization and Poverty. *Journal of Social Issues* 26:2, 105–132.

Haaparanta, Leila & Niiniluoto, Ilkka 1986. *Johdatus tieteelliseen ajatteluun*. Helsingin yliopiston laitoksen julkaisuja 3. Helsinki: Yliopistopaino.

Haapasalo, Jaana 2006. Kasvu ympäristön varhaiset riskitekijät rikollisen käyttäytymisen kehityksessä. Teoksessa Honkatukia, Päivi & Kivivuori, Janne (toim.) 2006. *Nuorisoriollisuus: Määrä, syyt ja kontrolli*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 123-160.

Haapasalo, Jaana 2002. Väkivallan perintö: rikoksentekijöiden traumaattiset lapsuudenkokemukset. *Nuorisotutkimus* 4. 3 – 7

Hechter, Michael & Kanazawa, Satoshi 1997. Sociological Rational Choice Theory. *Annu. Rev. Sociol.*23, 191–214.

Heikkilä, Matti 1989. *Suomalainen köyhyys ja huono-osaisuus. Tutkimus köyhien elinoloista ja hyvinvoinnin puutteiden kasautumisesta*. Helsingin yliopisto. Sosiologian laitos. Lisensiaattityö.

Helkama, Klaus, Myllyniemi, Rauni ja Liebkind, Karmela. 2007. *Johdatus sosiaalipsykologiaan*. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Helne, Tuula 2002. *Sisällä, reunalla, ulkona? Kohti relationaalista syrjäytymisen tarkastelua*. Teoksessa Juhila, Kirsi, Forsberg, Hannele ja Roivainen, Irene 2002. *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: Kopijyvä.

Herrnstein, Richard J & Murray, Charles 1994. *The Bell Curve. Intelligence and Class Structure in American Life*. New York: The Free Press.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2001. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, Sirkka 1987. Johdatus kasvatustilfilosofiaan. Helsinki: Kirjayhtymä.

Holmila, Marja, Bardy, Marjatta ja Kouvonen, Petra 2008. Lapsuus päihdeperheessä ja kielteisen sosiaalisen perimän voittaminen. Yhteiskuntapolitiikka 73:4. 412 – 432.

Hyypä, Markku. T. 2002. Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hämäläinen Juha 1992. Kotikasvatuksen pedagogisen tukemisen idea lastensuojelussa. Sen sosiaalieettiset lähtökohdat ja asema Suomen lastensuojelun oppihistoriassa. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 3. Kuopion yliopiston painatuskeskus. Kuopio.

International Federation of Social Workers (IFSW) 2004. The Ethics of Social Work – Principles and Standards. <http://www.ifsw.org/p38000324.html>

Jonsson, Gustav 1973. Det sociala arvet. Stocholm.

Juhila, Kirsi 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Tampere: Vastapaino.

Kajanoja, Jouko 1998. Sosiaalinen pääoma. Yhteiskuntapolitiikka 63:1, 36–49.

Kajanoja, Jouko 2009. Sosiaalinen pääoma: yhteisöllisyyden paluuta vai henkistä väkivaltaa. Yhteiskuntapolitiikka 74:1, 72–79.

Kananoja Aulikki 1997. Murros on mahdollisuus. Sosiaalityön selvityshenkilön raportti. Raportteja 211. STAKES. Helsinki.

Kananoja, Aulikki, Lähteinen, Martti, Marjamäki, Pirjo, Laiho, Kristiina, Sarvimäki, Pirjo, Karjalainen, Pekka & Seppänen, Marjaana 2007. Sosiaalityön käsikirja. Jyväskylä: Gummerus.

Karisto, Antti 1985. Elinolojen muutossuunnat Suomessa. Selvitys sosiaalihuollon suunnittelun taustaksi. Sosiaalihuollon julkaisuja. Helsinki.

Kautto, Mikko & Moisio, Pasi 2002. Sosiaaliset ongelmat ja niihin vastaaminen. Teoksessa Heikkilä, Matti ja Kautto, Mikko (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2002. Jyväskylä: Gummerus, 312–335.

Kautto, Mikko, Parpo, Antti & Uusitalo, Hannu 2002. Hyvinvointipolitiikka, tulonjako ja kannustimet. Teoksessa Heikkilä, Matti ja Kautto, Mikko (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2002. Jyväskylä: Gummerus, 164–187.

Keltikangas-Järvinen, Liisa 2006. Ympäristö vai perimä? – Psykologian pitkä tie tasapainoiseen ihmiskäsitykseen. Tieteessä tapahtuu 2/2006, 5 – 9

Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu 1998. Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi.

Kuure, Tapio 2000. Nuorten riskiryhmät ja alaluokkaistuminen. Teoksessa Heikkilä & Karjalainen. Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Helsinki: Gaudeamus, 201–214.

Kärkkäinen, Tuulikki 2004. Koulutuksen ja lapsi-vanhempisuhteen yhteys elämässä selviämiseen. Sosiaalinen perimä ja koulutuskulttuurisen pääoman periytyminen sukupolvelta toiselle. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteenlaitoksen tutkimuksia 250. Helsingin yliopistopaino.

Laine, Timo 2007. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 28–45.

Laki toimeentulotuesta 30.12.1997/1412. Suomen laki. Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntö 2010. Tuominen, Tia (toim). Helsinki: Talentum Media Oy.

Lazarus, Richard S & Folkman, Susan 1984. Stress, Appraisal and Coping. New York: Springer Publishing Company

Lewis, Oscar 1959. Sánchezin lapset. Porvoo: WSOY.

Linnankylä, Pirjo & Välijärvi, Jouni 2005. Arvon mekin ansaitsemme. Kansainvälinen arviointi suomalaisen koulun kehittämiseksi. Jyväskylä: PS-kustannus.

Lämsä Anna-Liisa, 2009. Tuhat tarinaa nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Akateeminen väitöskirja. Kasvatustieteiden tiedekunta. Kasvatustieteiden ja opettajakoulutuksen yksikkö. Oulun yliopiston paino. Oulu.

McGee, Z.T. 1992. Social class differences in parental and peer influence on adolescent drug use. *Deviant Behavior* 13, 349-372.

McLanahan, Sarah & Percheski Christine 2008. Family Structure an the Reproduction of Inequalities. *Annu. Rev. Sociol.* 34, 257-76.

McMillen, J. Curtis & Rideout, Gregory B 1996. Breaking Intergenerational Cycles: Theoretical Tools for Social Workers. *Social Service Review*.

Moisio, Pasi 2004. Poverty Dynamics According to Direct, Indirect and Subjective Measures. Modelling Markovian processes in a discrete time and space with error. European University Institute. Department of Political and Social Sciences. STAKES National Research and Development Centre for Welfare and Health. Research report 145.

Moisio, Pasi 2005. Luokat ja liikkuvuus hyvinvointivaltiossa – John H. Goldthorpen toimintateorettinen viitekehys. Teoksessa Saari, Juho (toim.) Hyvinvointivaltio. 2. korj. painos. Helsinki: Yliopistopaino, 256–279.

Mustola, Kati 1990. Vaihtoehtona vapaus. Tutkimus ilman työtä elävistä helsinkiläisnuorista. Helsingin kaupungin Nuorisoasiainkeskus. Helsinki.

Niemelä, Pauli 2006. Hyvinvoinnin käsite toiminnan teorian valossa. Teoksessa Niemelä, Pauli & Pursiainen, Terho (toim.) Hyvinvointi yhteiskuntapoliittisena tavoitteena. Professori Juhani Laurinkarin juhlaKirja. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia nro 62. Kuopion yliopisto, 62–79.

Paavola, Auli, Honkavaara, Pirjo, Muuronen, Kaisu, Mäkinen, Päivi, Tolonen, Mervi & Varssa, Marjo 2010. Ehkäisevän lastensuojelun kirjava todellisuus. Lastensuojelun keskusliitto & Talentia. Helsinki.

Parikka, Raimo 1994. Pitkä varjo – huono-osaisuus historiallisena jatkumona. Teoksessa Heikkilä, Matti ja Vähätalo, Kari (toim.) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion murros. Helsinki: Gaudeamus, 51–90.

Perttula, Juha 1995. Kokemus psykologisena tutkimuskohteena. Johdatus fenomenologiseen psykologiaan. Tampere: Suomen fenomenologinen instituutti.

Punamäki, Raija-Leena 2005. Siirtykö trauma sukupolvelta toiselle? Mielenterveys ja perhesuhteet väkivallan uhreina perheissä. Teoksessa: Aatsinki, Ulla & Valenius, Johanna (toim.): Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Saarijärvi: Gummerus.

Pölkki, Pirjo 2011. Lastensuojelun tarvetta aiheuttavat tekijät. Lapsi, nuoriso- ja perhesosiaalityö. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden laitos. 26.1.2011.

Pöntinen, Seppo 1983. Social Mobility and Social Structure. A Comparison of Scandinavian Countries. Commentationes Scientiarum Socialium 20. Suomen tiedeseura. Helsinki.

Raatikainen, Panu 2004. Ihmistieteet ja filosofia. Tampere: Tammerpaino.

Rauhala, Urho 1972. Koulukotipoikien ja nuorisovankien myöhemmät elämänvaiheet. SVT, Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII: 30. Helsinki.

Rauhala, Urho 1988. Huono-osaisen muotokuva. Sosiaali- ja terveysministeriö, kehittämisosaston julkaisu. Helsinki.

Rauhala, Urho 1991. Köyhyys- ja huono-osaisuusongelman lähtökohdista ja ratkaisuyrityksistä. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kehittämisosaston julkaisu. Helsinki.

Raunio, Kyösti 2004. Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Raunio, Kyösti 2000. Sosiaalityö murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.

Raunio, Kyösti 1995. Sosiaalipolitiikan lähtökohdat. Helsinki: Gaudeamus

Ritakallio, Veli-Matti 1994. Köyhyyden muuttunut kuva Suomessa 1966–90. Teoksessa Heikkilä, Matti & Vähätalo, Kari (toim.) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion murros. Helsinki: Gaudeamus, 169–191.

Ritakallio, Veli-Matti 2000. Tuloerot ja köyhyys kansainvälisessä vertailussa 1980–1995. Teoksessa Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko (toim.) Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Helsinki: Gaudeamus, 17–57.

Saari, Juho 2005. Hyvinvointivaltio ja sosiaalipolitiikka. Teoksessa Saari, Juho (toim.) Hyvinvointivaltio. 2. korj. painos. Helsinki: Yliopistopaino, 13–64.

Saaristo, Kimmo & Jokinen, Kimmo 2004. Sosiologia. Helsinki: WSOY.

Scaramella, Laura V, Neppl, Tricia K, Ontai, Lenna R & Gonger, Rand D 2008. Consequences of Socioeconomic Disadvantages Across Three Generations: Parenting Behavior and Child Externalizing Problems. *Journal of Family Psychology* 22:5, 725-733

Sipilä, Jorma 1989. Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi.

Suomen mielenterveysseura 2007. Sosiaalinen perimä. Ylisukupolviset kohtalot tutkimuskirjallisuuden valossa. Helsinki: Gummerus.

Särkelä, Antti 2001. Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Tampere: Vastapaino

Talentia 2005. Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki.

Townsend, Peter 1979. Poverty in the United Kingdom. A Survey of Household Resources and Standards of Living. Harmondsworth.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Valtonen, Hannu & Lehtinen, Pirkko 1997. Ennalta ehkäisevää etsimässä. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja. Kuntaprojektin tutkimuksia. Loppuraportti. Edita Publishing.

Vanttaja, Markku & Järvinen, Tero 2006. Oppiminen ja identiteetti muuttuvassa yhteiskunnassa. Teoksessa Mäkinen, Jarkko, Olkinuora, Rinne, Risto & Suikkanen, Asko (toim.) Elinikäisestä työstä elinikäiseen oppimiseen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Vilkko-Riihelä, Anneli 2003. Psyhyke. Psykologian käsikirja. Helsinki: WSOY

Wiborg, Nicolay Övind ja Hansen, Marianne Nordli 2008. Change over Time in the Intergenerational Transmission of Social Disadvantage. *European Sociological Review* 25:3, 379–394.

Willis, Paul 1984. Koulun penkiltä palkkatyöhön. Jyväskylä: Vastapaino.

Liite 1

Tutkimuslupa

Kuopion kaupunki   **Ote pöytäkirjasta**   **Sivu 1**

Sosiaalijohtaja

12.04.2011

8 §

Sisko Piippo

Inkilänmäenkatu 27 D 42
70340 KUOPIO

Pöytäkirjanote

501 / 260 / 2011

Tutkimuslupa / Ylisukupolvinen huono-osaisuus ennaltaehkäisevän sosiaalityön kohteena / Piippo Sisko

Tutkimusluvan hakija opiskelee Itä-Suomen yliopistossa Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunnassa sosiaalityötä ja hänen tarkoituksenaan on tehdä pro gradu -tutkielma aiheesta Ylisukupolvinen huono-osaisuus ennaltaehkäisevän sosiaalityön kohteena. Tutkimus suoritetaan haastattelemalla noin viittä aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijää, joilla on kokemusta työskentelystä sekä lapsiperheiden parissa että aikuissosiaalityössä.

Päätös

Sosiaalijohtaja

Myönnän anotun tutkimusluvan ehdolla, että saatuihin tietoihin nähden noudatetaan salassapitosäännöksiä ja yksi kappale valmistuvaa tutkielmaa luovutetaan korvauksetta Kuopion perusturvan ja terveydenhuollon palvelualueiden sosiaalityön hallinnon käyttöön. Yhteyshenkilönä toimii aikuissosiaalityön päällikkö Sirpa Salo-Berger, 017 183 902.

Toimivallan peruste: perusturvan ja terveydenhuollon palvelualueiden toimintasääntö 3 §.

Otteen oikeaksi todistaa, Kuopiossa 12.4.2011

Jarmo Rattjärvi
sosiaalijohtaja

Tiedoksi

Sirpa Salo-Berger, aikuissosiaalityön päällikkö
perusturva ja terveyslautakunta

Nähtävänäolo	Päätös on yleisesti nähtävänä perusturvan ja terveydenhuollon palvelualueiden Konttisen toimipisteessä 18.4.2011.
Tiedoksianto	Päätös on lähetetty Sisko Piipolle tiedoksi pöytäkirjanotteella 12.4.2011.
Yhteystiedot	Perusturvan palvelualue Johdon tukipalvelut PL 227 70101 KUOPIO Puhelin: 017 18 3300 Faksi: 017 18 3004 Sähköposti:

Liite 2

Haastattelujen teemarunko ja tarkentavat kysymykset (omaan käyttöön)

1. Työntekijöiden ymmärrys ylisukupolvisesta huono-osaisuudesta
  - Onko huono-osaisuuden ylisukupolvinen siirtyminen tunnistettavissa sosiaalityön arjessa?
  - Mitä ilmiön taustalla on? (Esimerkiksi yksilö/yhteiskunta)
  - Kerro jokin esimerkki tapauksesta, jossa huono-osaisuus siirtynyt?
    - ☒ Taloudellista huono-osaisuutta?
    - ☒ Koulutuksellista huono-osaisuutta?
    - ☒ Sosiaalista huono-osaisuutta?
    - ☒ Elämänhallinta?
  - Esimerkki tapauksesta, jossa huono-osaisuus ei ole siirtynyt?
2. Työ nyt (ennaltaehkäisevä)
  - Mitä ymmärrät ennaltaehkäisevällä työllä?
  - Materiaalinen/ei-materiaalinen?
  - Onko eroa lastensuojelu/aikuissosiaalityö?
3. Työskentelyorganisaatio ja ennalta ehkäisevä työ
  - Julkisen sektorin virasto → mahdollinen erityisluonne
  - Vaikuttamisen mahdollisuudet sosiaalityössä yleensäkin?
  - Miksi on/olisi vaikuttamismahdollisuuksia?
4. Kehittämistarpeet?
  - Millaista olisi ihanteellisimmillaan ennaltaehkäisevä sosiaalityö ylisukupolvisen huono-osaisuuden kohdalla?

Liite 3

Haastateltaville jaettu teemarunko

”Ylisukupolvinen huono-osaisuus ennalta ehkäisevän sosiaalityön kohteena”

Haastattelujen teemarunko

Sisko Piippo ST4

- 1 Työntekijöiden ymmärrys ja kokemus ylisukupolvisesta huono-osaisuudesta sosiaalityössä**
  - Esimerkki tapauksesta, jossa huono-osaisuus on siirtynyt?
  - Esimerkki tapauksesta, jossa huono-osaisuus ei ole siirtynyt?

- 2 Ennaltaehkäisevä sosiaalityö**

- 3 Ennaltaehkäisevä sosiaalityö omassa työssä/organisaatiossa?**

- 4 Vaikuttamisen mahdollisuudet, ongelmat ja kehittämistarpeet?**